

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Дніпро, 6 жовтня 2023 року)

Дніпро
Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
2023

*105-річчю Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
присвячується*

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Дніпро, 6 жовтня 2023 року)

Дніпро
Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
2023

УДК 316.1
ББК 60.5
З 41

Збірка матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання» (м. Дніпро, 6 жовтня 2023 року) / відповідальний за випуск, професор В.В. Кривошеїн. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2023. 165 с.

Подані матеріали (тези доповідей) VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання», яка відбулася в змішаному форматі 6 жовтня 2023 р. на базі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Для всіх, хто цікавиться сучасними проблемами соціологічної науки.

В.А. Бойко

НОВІ ВЕКТОРИ ПІДТРИМКИ ЖЕРТВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОДІЙ

Бойко Вікторія Анатоліївна – доцент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Нині українське суспільство шукає нові орієнтири свого розвитку, переосмислюючи, зокрема, події Другої світової війни. Приєднавшись у 2015 році до традиції відзначати 8 та 9 травня як Днів пам'яті та примирення, Україна офіційно заявила про намір наслідувати дух загальноєвропейської культури історичної пам'яті з її ідеєю: «Ми не відповідальні за минуле. Ми є відповідальними за пам'ять про минуле». Таку політику пам'яті про Другу світову війну сформували сьогодні майже всі країни, які брали в ній участь, і насамперед Німеччина, яка демонструє готовність взяти на себе певну відповідальність за спадщину націонал-соціалістичного режиму. Один із шляхів до цього – всебічна підтримка категорії жертв Другої світової війни у контексті сучасних подій, а саме – в'язнів концентраційних таборів, «остарбайтерів» і, взагалі, «дітей війни», які сьогодні опинилися у дуже складних умовах – умовах вже іншої війни.

Тому надання гуманітарної допомоги об'єднанням КОНТАКТЕ в рамках проєкту «Мережа допомоги людям з України, які пережили націонал-соціалізм» за рахунок коштів акції «Німеччина допомагає!» сьогодні є дуже актуальною і спрямована на вирішення не лише матеріальних, а і на соціально-психологічних та соціальних проблем.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну кардинально змінило повсякденне життя українців, особливо це стосується вразливої верстви населення – літніх людей, життя яких опинилося на межі виживання. За даними всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного соціологічною службою «ОперСо» у травні 2023 р. (N=1000).

Так, на запитання «Як ви вважаєте, чи доведеться вам економити у 2023 році на нагальних потребах – харчуванні, речах першої необхідності, комунальних послугах, здоров'ї?», 82,8% серед всіх респондентів і 90,9% респондентів старше 60 років, зазначили, що їм доведеться економити на нагальних потребах (див. табл.).

За період надання допомоги з 18 листопада 2022 року по теперішній час в умовах воєнного стану в Україні, всі учасники проєкту відзначали, що вони знаходяться в постійному стресовому стані і це суттєво впливає на їх психоемоційне самопочуття.

Ракетні обстріли по цивільним об'єктам та по критичній інфраструктурі актуалізували травматичні спогади воєнного дитинства і тим самим спровокували панічні атаки та страх. А коли стався повний блекаут по всій Україні,

то люди похилого віку дуже важко сприймали ці обставини майже не змогли адаптуватися до такої ситуації. Виникла проблема з забезпеченням необхідними речами (ліхтарики, свічки, приготування їжі, купівля продуктів харчування і побуту) та втратою налагоджених комунікаційних зв'язків (відсутність телефонного та інтернет зв'язку). Ці обставини сильно вплинули на самовідчуття підопічних проекту.

Таблиця – Очікувана споживацька поведінка українців у 2023 р., %

Варіант відповіді	Всі респонденти	60+
Точно ні	2,2	1,4
Скоріше ні	10,6	6,1
Скоріше так	45,3	55,5
Точно так	37,5	35,4
<i>Важко відповісти</i>	4,0	1,6
<i>Не хочу відповідати</i>	0,4	0,0

Тому робота на покращення адаптації літніх, а особливо зазначеної категорії, до викликів війни є вельми актуальною. Рада організації затвердила списки учасників проєкту та намітила план необхідних дій щодо закупівлі, пакування та доставку по домівкам в'язням нацизму, керівники осередків та волонтери організації провели величезну роботу в тяжких умовах війни. Підопічні отримали теплі ковдри та подушки, смачні та корисні продукти, на які в них не вистачало коштів.

На початок війни в нашій організації налічувалось більше 1200 учасників проєкту. В умовах воєнного стану, «Фонд EVZ» (Німеччина) та об'єднання КОНТАКТЕ надали допомогу всім членам організації Дніпра та Дніпропетровської області та деяким організаціям Української спілки в'язнів жертв нацизму по всій Україні. В теперішній час учасники проєкту, які отримують допомогу, знаходяться в різних життєвих обставинах (одні живуть з членами сім'ї і їм трохи легше, інші – самотні). Кількість зареєстрованих самотніх у проєкті – 20 осіб ЖНС. До них приходять соціальні робітники та волонтери фонду.

Робота проводиться з членами сімей, щодо соціально-психологічних проблем, а особливо, як подолати бар'єри у спілкуванні. Ще є величезна проблема – стан здоров'я цієї цільової групи проєкту. Хронічні захворювання заважають приймати участь у соціальному житті, а ще додаються і психічні розлади на тлі панічних атак та загроз бомбардування. На нашу думку, наслідки трагічних подій подолати буде дуже важко, тому донорська підтримка дозволяє підтримувати і допомагати ЖНС. Підопічні проєкту потребують санітарно-гігієнічних засобів, продуктової допомоги, забезпечення лікарськими засобами. Зауважимо, що крім матеріальної допомоги, особлива

увага приділяється і ментальному здоров'ю, організуються офлайн трансляції в офісі і долучаються онлайн маломобільні підопічні проекту.

Загалом результати роботифонду дозволяють стверджувати, що той ступінь матеріальної, психологічної, соціальної підтримки, який надають волонтери проекту, є найважливішим чинником повноцінної організації життя, його наповненості для такої особливої категорії громадян як «жертви нацизму». Крім явних соціально-економічних, політичних, духовно-культурних труднощів, спричинених спільною ситуацією в Україні, а також проблем, пов'язаних із віковими особливостями, ця соціальна група несе на собі додатковий травматичний досвід особистих переживань подій Другої світової війни.

Ю.В. Борисова

ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Борисова Юлія Володимирівна – доцент кафедри соціології, соціальної доцентка кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Дослідницький простір соціальних наук апріорі є й етичним простором; його розвиток відбувався в тісному зв'язку з експлікацією етичних засад діяльності фахівців відповідних галузей. Професійна діяльність в сфері соціальної роботи на всіх рівнях її організації є етично детермінованою, чи йде мова про процес надання соціальних послуг, або ж про пов'язану з ним діагностичну й дослідницьку роботу.

Етичні аспекти досліджень у сфері соціальної роботи певним чином корелюють зі складнощами професійної соціальної роботи, яка «часто передбачає залучення різних зацікавлених сторін, таких як практики, користувачі послуг, викладачі, студенти, політики та адміністратори. Цей тісний зв'язок породжує низку викликів, хоча також й потенційно нові можливості щодо співпраці в дослідницьких процесах» [3].

Етичні дилеми, які актуалізуються під час досліджень у сфері соціальної роботи, мають відношення до різних її аспектів. Визначення соціальної роботи, запропоноване Європейською Асоціацією шкіл соціальної роботи, вказує на неї як на професійну діяльність, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній єдності, а також наснаженню та незалежності людей, залучає окремих фізичних осіб, групи, та суспільні структури до вирішення проблем осіб, сімей що перебувають в складних життєвих обставинах та покращення якості їх життя та добробуту [2]. Однак часто «існує розрив між цими високими ідеалами та повсякденною практикою соціальної роботи» [3]. Цей розрив може бути відчутним і в дослідницькій роботі, коли вона виявляється чимось самодостатнім, «річчю-у-собі» щодо діяльності фахівців-практиків,

вносячи мало нового і конструктивного у її реалізацію.

В умовах війни зростає нагальність організації фахової допомоги цілій низці соціально вразливих категорій, в тому числі тих, що зазнали фізичних і психологічних травм, втрат, маючих обмежені функціональні можливості. Робота з сензитивною проблематикою вимагає від практиків особливих компетенцій; дослідники також зіштовхуються зі складнощами фахового і деонтологічного характеру, адже важливо сприяти вербалізації спогадів і досвіду, які можуть бути болючими та важкими для розуміння. Таким чином, адекватного вирішення потребує завдання «надання голосу» досліджуваному – користувачу послуг – таким чином, щоб забезпечувалася повага до його особистої гідності та приватності. Користувачі послуг часто перебувають у несприятливому становищі, що робить принципи «поваги до невід’ємної цінності і гідності людей, не завдання шкоди, поваги до різноманіття, захисту прав людини і соціальної справедливості» ще більш актуальними [1]. Несприятливість становища може полягати і в нездатності людини, наприклад, з психічним захворюванням або інтелектуальною недостатністю вербалізувати, осмислити власний досвід».

Непростим є також питання збереження соціальними професіями свого status qua у владній ієрархії, точніше їх «вбудованість» у систему соціального управління та контролю. Для фахівців-практиків це може бути бар’єром у реалізації важливої функції адвокації, неупередженого і зацікавленого представлення інтересів нужденних і вразливих верств населення, маргіналізованих груп і дискримінованих меншин. Для сфери соціальних досліджень це може означати: передвизначеність ключової проблематики і навіть методологічних трендів замовленням «зверху», методичну ригідність. Останнє може виражатися у слідуванні узвичаєним методам збирання даних з соціально сензитивних питань і, відповідно, ігноруванні новітніх підходів та інструментів.

Альтернативність цій ситуації може створюватися посиленням впливу організованих ініціатив з боку інститутів громадянського суспільства, особливо чутливих до потреб громад, акцент на можливостях міжсекторальної взаємодії та міжнародній колаборації. Тісна ж співпраця з фахівцями-практиками буде плідним підходом для подолання розривів між ідеалами та повсякденною практикою соціальної роботи: надання соціальним працівникам більших можливостей як для участі в дослідженнях, так й в критичному осмисленні отриманих результатів може сприяти покращенню практики на користь користувачів послуг. Такий підхід суттєво унеможливить «непомічені зони» професійної повсякденності, фундаментально важливі для репрезентації та вирішення проблем соціально вразливих груп та розв’язання професійних дилем.

Подальша концептуалізація етичної практики в сфері досліджень, успі-

шний досвід інклюзивних, спільних та практико-орієнтованих підходів, зосереджених на співпраці між користувачами послуг, практичними фахівцями і дослідниками, посилюватимуть спроможність досліджень в сфері соціальної роботи покращувати індивідуальні життєві ситуації клієнтів та соціальне життя громад.

Список використаної літератури:

1. Бойко О. Глобальне визначення соціальної роботи. *Вісник академії праці, соціальних відносин та туризму*. 2018. № 2. С. 96-99.
2. Соціальна робота, її мета і завдання. *Школа соціальної роботи імені професора Володимира Полтавця*. URL: <https://ssw.ukma.edu.ua/node/6>
3. Engen M., Nissen M.A., Uggerhø L. Challenges in social work research – Conflicts, barriers and possibilities in relation to social work. *European Journal of Social Work*. 2019. Vol. 22. Is. 5. P. 735-737.

**В.А. Вершина, О.В. Михайлюк
ФОРМУВАННЯ «СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ»:
ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ**

*Вершина Вікторія Анатоліївна – доцент кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філософських наук, доцент.
Михайлюк Олександр Володимирович – завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро), доктор історичних наук, професор.*

Термін «суспільство знань» набув досить широкої популярності. Втім, у його розумінні існують досить значні відмінності і різночитання. Поняття «суспільство знань» частіше всього вживається без чіткого окреслення його змістових меж, не існує єдиної моделі суспільства знань. Це наштовхує на думку, що ми маємо справу більшою мірою з умоглядною концепцією або ідеологемою, ніж з реальністю.

«Суспільство знань» – це не суспільство без проблем, а суспільство з новою якістю проблем. Ці проблеми стосуються і теоретичного осмислення феномену суспільства знань, природи і статусу, власне, знань, а також науки та освіти в сучасному суспільстві. Формування «суспільства знань» як соціокультурна стратегія в процесі своєї практичної реалізації стикається з багатьма труднощами і перешкодами – фінансово-економічного, політичного, ідеологічного, культурного характеру. В доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знання» (2005 р.) з цього приводу ставиться ряд запитань: Про яке знання (або які знання) йде насправді мова? Чи слід погодитися з гегемонією науково-технічної моделі у визначенні законного та продуктивного знання? Що робити з дисбалансом, котрий спостерігається в сфері доступу до знань, і перешкодами, котрі виникають на цьому шляху як в національному, так і в глобальному масштабі?

Ми торкнемося лише окремих проблем, які виникають у процесі форму-

вання «суспільства знань».

Очевидно, що теорії інформаційного суспільства, постіндустріального суспільства і суспільства знань являють собою споріднені теоретичні побудови, засновані на впевненості в тому, що якісні соціальні трансформації в сучасному світі нерозривно пов'язані з новою роллю інформації і знання. Концепція «суспільства знань», як і концепція «інформаційного суспільства», базується на широкому використанні інформаційних технологій. Якщо інформація – дійсно інструмент знання, то сама по собі інформація не є знанням. Надлишок інформації не обов'язково призводить до збільшення знання. Людина отримує великі об'єми широкодоступної інформації, на неї тисне інформаційна перенасиченість, непотрібна і зайва інформація. В той же час ми все більше усвідомлюємо недостатність знань.

«Суспільство знань» – це не стільки посилення ролі знань та збільшення їх кількості, скільки їх трансформація та переформатування. Якщо трансформація стосується змісту знань, то переформатування стосується їх ролі та статусу в суспільному житті, їх інституційного закріплення.

В умовах сучасної інформаційної революції змінюються статус, функції і сама природа знань. Невід'ємною частиною виробництва наукового знання стає врахування його соціально-політичних аспектів. Виробництво наукового знання розуміється вже не стільки як пошук законів природи та суспільства, скільки як процес, обумовлений контекстом застосування знання, уявленнями про соціальні потреби, потенційних інвесторів та споживачів.

Знання розглядається як фактор економічного розвитку та управління суспільними процесами. Економіка все більше тяжіє до сфери надання послуг, а не, як раніше, до товарного виробництва. Інформаційна епоха зумовлює зміщення пріоритетів від матеріальної товарної форми, фізичного існування засобів виробництва, капіталів, техніки тощо до інноваційно-технологічної, тобто інтелектуальної, розумової, знаннєвої, інформаційної. По суті ж відбувається «дематеріалізація вартості». Рівень витрат на компоненти знання у високотехнологічній продукції (дослідження і розробки, маркетинг, дизайн тощо) все частіше значно перевищує фактичні матеріальні витрати по її випуску. Саме символічні, нематеріальні компоненти продукту або послуги перетворюються в основне джерело прибутку. Самі знання стають товаром. Доповідь ЮНЕСКО, зокрема, вказує на небезпеку надмірної комерціалізації знань.

Хоча сучасне суспільство називають «суспільством знань», становище науки в ньому не виглядає однозначним. Становлення «інформаційного суспільства пов'язують з втратою науковим дискурсом свого «привілейованого стану», наука розглядається як один з видів дискурсу, нарівні з іншими. Чим інтенсивніше розгортаються процеси спеціалізації та дисциплінарної диференціації науки, тим більшою мірою суспільство відчужується від науки, по-

кладаючись на відомості про її результати, що подаються засобами масової комунікації. Перенасичення інформацією призводить до звуження спеціалізації фахівців, котрі втрачають з поля зору загальні контури не лише науки загалом, але й своєї власної науки. Змінюються параметри сучасної наукової раціональності. Дедалі більше переглядаються претензії науки на об'єктивність і результативність, її досягнення авторитет ставляться під сумнів. Результативність наукових досліджень об'єктивно падає. Так, дослідники з американського університету штату Міннесота (UMN) провели масштабне дослідження, яке показало, що частота проривних відкриттів і винаходів у світі за останні 50 років знизилася приблизно на 90%. Це спостереження свідчить про уповільнення темпів науково-технічного прогресу людства. Найбільше постраждали фізичні і соціальні науки, а також фармацевтика і біомедичні технології, хоча число публікацій при цьому помітно зросло. Автори дослідження вважають, що причиною такої ситуації є зміщення фокусу наукової роботи до вузької спеціалізації та перехід до грантової системи фінансування досліджень. До цього, на нашу думку, можна додати й інші причини, зокрема: науковці вимушені більше переймаються всілякими рейтингами, індексами, цитуваннями і пов'язаним з ними кар'єрним зростанням, ніж реальними дослідженнями.

О.С. Голіков

СВЯТО В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ, КОММОДИФІКАЦІЯ, ПОЛІТИЗАЦІЯ

Голіков Олександр Сергійович – професор кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор соціологічних наук, доцент.

Феномен свята супроводжує людину протягом усього процесу антропогенезу. І колосальну частину цього процесу свято супроводжує суспільство як своєрідна протилежність. Свято виступає в цій бінарності як десоціалізація та ресоціалізація одночасно, як у-топія та а-топія, як (від)творення соціального порядку та як його руйнація, як метафора та як метакора. В множинності та багатовимірності свята відображується не тільки його поліфункціональність, але й складні «стосунки» з соціальним (порядком).

Класичні та архаїчні свята, як це і слідує з їхньої етимології та історії святкування, доєднували членів суспільства до трансцендентного, тимчасово затуляючи собою іманентне. Свято в цьому випадку було самоцінністю: його святкування було достатнім висловлюванням саме по собі, якщо використати постструктуралістські метафори. Відсутність висловлювання / інша стилістика та жанровість також були показовими для будь-кого, хто розумів природу святкування. Однак відсутність була не довільною чи результатом вільного та раціонального вибору, а проявом сутнісної природи самого святкуючого.

Але з деструкцією традиційної соціальності, порядку Старого Режиму, свято як соціокультурний феномен зустрілося з зовсім іншими порядками суспільної організації. По-перше, свято, яке було «розривом соціального», все більш активно вмонтовувалося в порядок соціального, перетворювалося на свою діалектичну протилежність, а саме на конвейер та фабрику, на яких виробляється соціальна тканина. Якщо у середньовічному маскарадні або фестивалі, карнавалі або святі соціальне більш чи менш категорично та кардинально зламувалося та «перезбиралося», причому М. Бахтін захопив лише найрадикальніший варіант такого зламу на прикладі карнавалу, то з тоталізацією соціального, з його розбудовою та ущільненням тканини ми спостерігаємо функціоналізацію та інструменталізацію свята.

Саме ці процеси ущільнення тканини соціального та тоталізації соціального, наприклад, вловлює М. Фуко, який демонструє, як безумство поступово інститується та конститується. На інший аспект цього ж вказує Н. Еліас, який аналізує диференціацію простору в ході процесу цивілізації, в ході чого все більша частина біологічних, фізіологічних та особистісних потреб та проявів «поглиналися» та «оформлювалися» соціально.

Те ж саме відбувається і зі святом. Інструменталізація, яку ми вказали вище, означає, що свято перестає бути самоцінністю – а тому непорівнюваним та неквантифікованим феноменом. Святкування будь-якого свята в архаїчному та традиційному суспільстві – акт дихотомічний: або святкується, або ні, конкретний агент або практикує, або ні. В сучасному ж (а разом з тим – і постсучасному) суспільстві свято інструменталізується: закуповується та доглядається «гардероб свят» (якщо продовжити метафорику З. Баумана), доглядається та покращується політичне оздоблення цього гардеробу, збагачується та диференціюється його економічна та практична фурнітура, постійно модифікується під потреби кон'юнктури його культурно-дискурсивне та предметно-матеріальне оснащення тощо.

Ось чому в процесах інструменталізації свята головні місця належать двом чинникам, які виробляються та підтримуються двома головними інстанціями гетерономності будь-якого поля символічного виробництва (за П. Бурдьє) – а саме чинникам економічного та політичного просторів. Ці чинники, відповідно, інспірують процеси комодифікації та політизації.

Варто зауважити, що таке співпадіння не є випадковим. Саме тому, що свято з (пере)вироблення соціального перетворюється на (пере)вироблення символічного, і відбуваються, з одного боку, процеси інструменталізації, а з іншого – підпорядкування цих процесів логіці символічного виробництва.

Відповідно, в сучасному суспільстві логіку свята цілком можна аналізувати в межах логіки ринку символічного виробництва (за П. Бурдьє), спектаклю (за Гі Дебором), економіки симулякрного (за Ж. Бодрийяром), прозорого суспільства (за Дж. Ваттімо), причому здійснювати все це можна в ме-

жах археології епістем (за М. Фуко).

Така теоретико-методологічна рамка гносеологічно протистоїть традиційним поглядам на свято як на екстатичне (Коллеж Соціології), карнавальне (М. Бахтін), міфічне (М. Еліаде), інтерактивно-ритуальне з втіленням емоційної енергії (Р. Коллінз). В атомізованому суспільстві, де навіть про індивіда (як неподільного) виявляється говорити проблематичним, свято виробляється тими ж конвеєрно-аналітичними засобами, як і будь-який інший континуум символів, практик, дискурсів та речей. І, як і будь-який інший континуум, він підлягає вищезазначеним процесам, що призводить до низки наслідків:

- перетворення свят на інструменти та способи (само)маніфестації;
- становлення індустрії компліментарних до свят товарів та послуг;
- трансформація свят на об'єкти, інструменти, цілі, жертви та ставки в політичному полі;
- індивідуалізація та кастомізація свят, їхня приватизація та деколективізація, а слідом за цим (за Е. Дюркгеймом) – і десакралізація;
- оспоживацтво свят, що ми слідом за Дж. Де Граафом, Д. Ванном та Т.Х. Нейлором можемо визначити як «хворобливий, заразний, суспільно трансльований стан перенасичення та обтяженості, тривоги і спустошеності, що є результатом впертої погоні за новими та новими» об'єктами споживання;
- поверховість свята, зсув його в простір *affluenza*, що, як вказує Олівер Джеймс, призводить до «вмирання» чуттєво-емоційної сфери, зникнення «глибини соціального», тої «магми», про яку писав К. Касторіадіс.

Ці трансформації, безумовно, не вичерпуються перерахованими нами наслідками. Ми здійснили наразі лише ескізний нарис процесів та їхніх ефектів. Їхній конкретно-соціологічний аналіз лише очікує на своїх дослідників. Однак самі ці трансформації, безумовно, є настільки фундаментальними та архітектонічними для самої конституції соціального, що соціологія не може залишатися індіферентною до них.

О.З. Гудзенко

ГРОМАДСЬКА ДУМКА УКРАЇНЦІВ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ

Гудзенко Олеся Зиновіївна – доцентка кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидатка соціологічних наук, доцентка.

Євроінтеграційний напрямок розвитку українського суспільства передбачає впровадження низки реформ державного сектору, запропонованих в Угоді про асоціацію, а також реалізацію низки рекомендацій Єврокомісії, які є умовою для проведення переговорів щодо вступу. Найбільших змін у 2022 році зазнали вісім напрямів реформування: регулювання бізнесу, соціальна

політика і ринок праці, правоохоронна і судова системи, медицина, фінансова система, державне управління, податкова система, освіта [1]. Реформування державного сектору відбувається нині в умовах повномасштабного вторгнення та військової агресії РФ. Актуалізованим на даний час є питання ставлення українців до процесів реформування основних сфер життєдіяльності суспільства.

Неминучі, швидкоплинні та докорінні трансформаційні зміни зазвичай провокують у людей певний спротив, який може бути спричинений різними факторами що будуть змінними від конкретного контексту і виду реформ. Серед причин спротиву соціальним змінам, і безпосередньо впровадження реформ, можна зазначити наступні:

1. *приватні інтереси та втрата певних переваг.* Люди можуть протистояти реформам, якщо відчувають, що можуть втратити наявні привілеї через зміни;

2. *нерозуміння необхідності суспільних змін.* Якщо реформи не належним чином пояснюються органами влади чи взагалі відсутній достатній рівень інформування, люди можуть сприймати реформи як загрозу і тому чинити спротив;

3. *зміна умов життя.* Реформи можуть впливати на звичний спосіб життя населення і якщо цей вплив має для них негативний контекст – то спротив стане неминучим;

4. *різниця в оцінюванні ситуації за соціальними та демографічними показниками.* Оцінювання реформ населенням корелює з показниками соціального статусу та віку. Люди похилого віку і ті хто мають невисокий освітньо-культурний рівень зазвичай негативно ставляться до реформ;

5. *невизначеність майбутніх наслідків реформ.* Людям властиве з острахом відноситися до невідомого. Якщо при проведенні реформ не визначені чітко майбутні наслідки це може призвести до спротиву;

6. *низький рівень довіри до владних інституцій.* Недовіра до влади чи переконання у тому, що реформи обслуговують інтереси конкретних політичних груп, також можуть впливати на спротив;

7. *відсутність участі.* Якщо люди відчувають, що їх думка не враховується при прийнятті рішень, це також може призвести до спротиву реформам.

Необхідність реалізації низки реформ визначається не лише для підтвердження надійності курсу європейського співтовариства, але передусім для проведення модернізації державного сектору та розвитку держави. Сталий розвиток держави забезпечиться при умові коли громадяни висловлять підтримку запропонованих реформ.

Серед основних результатів всеукраїнського репрезентативного онлайн-опитування громадської думки щодо сприйняття реформ українцями, проведеного соціологічною агенцією InfoSapiens на замовлення «Вокс

Україна» (12-30 жовтня 2022 року, N=2113, похибка не перевищує 2,2% загальної вибірки) зазначається, що рівень підтримки реформ українцями високий. Це стосується насамперед тих реформ, вигоду від яких населення може відчутти в своєму повсякденному житті (медична реформа, реформа в освіті). Менш важливою серед реформ зазначають – судову реформу. Найбільш очікуваний результат реформ – зниження рівня корупції і підвищення добробуту. Головною перешкодою впровадження реформ зі сторони влади українці вважають протидію зацікавлених осіб та небажання уряду впроваджувати їх. Зі сторони населення певний спротив при впровадженні реформ зазначається у третини українців (переважно з найбідніших домогосподарств – «не згодні терпіти незручності через впровадження реформ, а 30-40% згодні потерпіти лише кілька місяців»). Населення з активною громадською позицією з більшою ймовірністю підтримують реформи. В якості практичної рекомендації, аналітикині «Вокс Україна» І. Сологуб і Є. Доронцева вважають за необхідне залучати громадян до процесу реформування, бо це підвищить розуміння необхідності реформ, суспільну підтримку та довіру суспільства до владних інституцій [2].

Отже, плануючи проведення реформ агенти владних структур повинні враховувати зазначені причини спротиву серед населення для вироблення оптимальної стратегії та тактики впровадження необхідних змін.

Список використаної літератури:

1. Україна на шляху до єс: реалії і перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 1-2. С. 1-131.
2. Сологуб І., Доронцева Є. Реформи, корупція та громадський активізм: думка українців у жовтні-2022. *Вокс Україна*. 2022. 27 грудня. URL: <https://voxukraine.org/reformy-koruptsiya-ta-gromadskyj-aktyvizm-dumka-ukrayintsiv-u-zhovtni-2022>

О.С. Зубченко

ЗМІНИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ

НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Зубченко Олександр Сергійович – доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету (м. Київ), кандидат соціологічних наук, доцент.

З перших днів повномасштабного вторгнення під контролем російських агресорів опинилися значні території Півдня, де проживало близько 1 млн людей. Поступово, по мірі встановлення у регіоні усталеного окупаційного режиму, нав'язані окупантами зміни розпочинаються в усіх сферах суспільного життя, зокрема, у соціальній структурі.

Ще задовго до початку вторгнення рашисти мали чіткий план повної перебудови всіх соціальних відносин на загарбаних землях, який детально описав російський шовініст Т. Сергейцев у своїй статті «Что Россия должна сде-

лать с Украиной» [2]. Його стрижнем мала стати так звана «денацифікація», що, з одного боку, полягає у повному фізичному винищенні представників соціальних груп, які із зброєю в руках борються за нашу свободу та незалежність, а з іншого – у насильницькому «перевихованні» більшості населення шляхом знищення українських політичних, освітніх та культурних інститутів. Зарубіжні аналітики стверджують, що ідеологи окупації задалегідь розділили українців на п'ять категорій: «націоналісти» (ліквідація або показові суди), люди, які потенційно можуть чинити спротив (завербувати або знищити), байдужі, колаборанти та особи, які необхідні для функціонування критично важливої інфраструктури (повний контроль за життям, роботою та пересуванням) [1]. По суті, маємо проект п'ятої історичної форми соціальної стратифікації, яку терористи планували впровадити у разі повної окупації України.

Загалом, процеси трансформації соціальної структури на новоокупованих територіях України можна розподілити на зовнішні (репресії проти учасників АТО, правоохоронців, посадовців) та внутрішні (співпраця місцевих жителів із окупантами як механізм пристосування до нових реалій). Окремо слід виділити урбіцид – злочинні дії росіян, що спрямовані на фізичне знищення міст (варварські бомбардування Маріуполя) та руйнацію елементів міського способу життя – насамперед, зародків громадянського суспільства та мереж соціальної самоорганізації.

Одночасно відбувається розмивання, а згодом і повне нівелювання значення традиційних стратифікаційних профілів, зокрема, багатства, освіти і професійного престижу. Наближеність до окупантів стає основним чинником творення нової соціальної структури. Людина, яка ледве закінчила середню школу та все життя перебивалася випадковими заробітками, ставши на шлях колабораціонізму, набуває нечуваної влади над своїми земляками. Причому йдеться не про інституційно обмежено і законодавчо регламентовану владу часів вільної України, а про індульгенцію на безмежне свавілля.

Відбувається формування трьох нових соціальних страт, життєвий успіх представників яких пов'язаний із переходом на бік ворога. Новий вищий клас утворено топ-колаборантами, які з перших днів окупації без застережень стали під триколори і виконують будь-які забаганки ворога із чималою особистою користю. Вони займають посади в «урядах», «державних структурах», «правоохоронних органах» або беруть активну участь у пограбуванні окупованих територій, вивозі сировини та сільськогосподарської продукції, розпродажі захоплених промислових і торговельних активів тощо. У Запорізькій та Херсонській областях основу цієї когорти склали кланові угруповання, що наближені до Є. Балицького та В. Сальдо відповідно.

Новий середній клас є більш масовим та складається із кількох груп – посадовці локального рівня (у народі їх називають «гауляйтерами»); силови-

ки (як засвідчив наш аналіз, за часів України багатьох з них було звільнено за профнепридатність, схильність до насильства, хабарництво, алкоголізм та вживання наркотиків); підприємці, бізнес яких пішов вгору завдяки активному налагодженню ділових контактів з Росією, тимчасово окупованими Кримом і Донбасом або роботі на окупаційну армію та російський ВПК, а також працівники бюджетної сфери. Остання категорія, до якої, зокрема, належать освітяни, за часів України, на жаль, відзначалася невисоким рівнем оплати праці та незначним суспільним престижем. Для здійснення системного та всеохоплюючого тиску на підростаюче покоління та їхніх батьків з перших тижнів окупації ворог докладав великих зусиль, намагаючись перебудувати школу на свій лад та запустити офлайн-навчання. Через обіцянки високих зарплат при лояльності до нової влади (фактично – винагорода за зраду) на вчительські посади було залучено багато випадкових людей, часто навіть без вищої освіти, не згадуючи вже про належні морально-ділові якості.

До нового нижчого класу (або «нових бідних») можна віднести людей, які відмовились працювати у захоплених рашистами підприємствах, установах та організаціях, до останнього не хотіли отримувати російські паспорти, без яких практично неможливо влаштуватися на роботу, навіть неформально, середні та дрібні власники, бізнес яких захопили колаборанти.

Суттєві зміни фіксуються також і у механізмах соціальної мобільності на тимчасово окупованих територіях. Різко зростає значення родини – за нашим аналізом відкритих джерел, понад три чверті колаборантів переходять на бік ворога всі разом – від мала до велика, особливо у сільській місцевості. Натомість веберівський інститут «політики», що заснований на вільних конкурентних виборах, поступається місцем патрон-клієнтним залежностям нижчих колаборантів від вищих, що присутні абсолютно у всіх сферах – від дитячого садку до фейкових «молодіжних організацій».

Таким чином, на тимчасово окупованих територіях Півдня України відзначаються тенденції до архаїзації соціальної структури, виникнення нових, неприродних для сучасного суспільства соціальних бар'єрів, деформація каналів, темпів та обсягів соціальної мобільності.

Список використаної літератури:

1. Ребрик О. «Катування українців для Росії – це систематичний план, а не імпровізований садизм» – звіт Британського інституту оборонних досліджень (частина 2). *Громадське радіо*. 2023. 30 березня. URL: <https://hromadske.radio/publications/katuvannia-ukraintsiv-dlia-rosii-tse-systematichnyy-plan-a-ne-improvizovanyy-sadyzm-zvit-brytanskoho-instytutu-oboronykh-doslidzhen-chastyna-2>.
2. Сергейцев Т. Что Россия должна сделать с Украиной. *РИА Новости*. 2022. 3 апреля. URL: https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/ria_ru.pdf.

Р.М. Ключник

**БІДНІСТЬ У КРАЇНАХ «ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ»:
СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Ключник Руслан Максимович – доцент кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент.

Актуальність проблеми дослідження бідності в окремих країнах полягає в тому, що бідність у різних суспільствах має різний характер. Так, у деяких країнах Африки (Нігер, Центральноафриканська Республіка, Бурунді), Азії (Афганістан, Сирія, Пакистан) та Латинської Америки (Гаїті, Гватемала, Нікарагуа) спостерігаємо її чітко визначений абсолютний характер. Громадяни часто позбавлені елементарних благ: питної води, якісної їжі, житла, базового медичного обслуговування. Вкрай низьким є рівень освіти: у цих країнах зберігається значний відсоток неписьменного дорослого населення.

Бідність у країнах «Глобального Півдня» часто детермінована природними катастрофами: повеннями, землетрусами, посухами тощо. У якості прикладу наведемо руйнівний землетрус на Гаїті 2010 р., коли було завдано значних руйнувань столиці Порт-о-Пренс [5, с. 16]. Цунамі в Індійському океані 2004 р. також спричинило найбільші збитки саме в бідних країнах. У 2023 р. значної шкоди економіці Лівії завдали повені [4].

Закономірно, що причини бідності в цих країнах часто впливають з форм організації соціально-економічного життя. Ці переважно аграрні країни в переважній більшості є колишніми колоніями та проходять початкові кроки індустріалізації, які в Європі були завершені понад століття тому. Залежність цих країн від кількох експортованих товарів (як правило, сільськогосподарських культур) – це надвеликий ризик, адже неврожай або надлишок цього товару на ринку фактично обвалює й без того слабку економіку країни (такі країни часто називають «банановими республіками»). Крім того, ці країни часто залежать від імпорту продовольчих товарів. Так, Ефіопія імпортує пшеницю, причому 30% імпорту припадає на Україну та Росію [2]. Відповідно, російське вторгнення в Україну, блокування експорту українського зерна та санкції проти російських сільгоспвиробників ускладнили економічну ситуацію в цій африканській країні.

Політична ситуація також впливає на рівень бідності. Часто такі держави є *failedstates*, тобто такими, що не можуть успішно виконувати функції, які є для держави за визначенням базовими. Очевидно, що за таких умов навряд чи можна говорити про стійкий розвиток. Якщо Сомалі з 1991 р. фактично не існує як єдина держава (значна частина території поділена між невизнаними державними утвореннями), то й розвиток більш-менш сучасних галузей економіки там неможливий: немає ані політичної волі еліти, ані елементарних гарантій безпеки, ані мотивованих закордонних інвесторів [1, с. 30].

Диктаторські режими в цілому сприяють збіднінню населення. Винят-

ками є у край нечисленні «нафтові монархії» на кшталт Саудівської Аравії, Катару, ОАЕ тощо. Інші автократії тяжіють до нерівномірного розподілу ресурсів між громадянами, корупційних практик, позбавлення частини населення певних прав і свобод, зокрема економічних. Варто згадати КНДР та Туркменістан, закриті та непрозорі політичні режими, інформації про які настільки мало, що лише окремі новини можуть відображати реальний стан справ. Військова хунта в Нігері, яка прийшла до влади після перевороту 2023 р., також навряд чи сприятиме покращенню життя населення; ця країна є надзвичайно багатою на природні ресурси, зокрема, уранові руди, але при цьому рівень бідності є високим. Але історичний досвід свідчить, що військові уряди, за дуже нечисленними винятками, не зацікавлені в розвитку, натомість сфокусовані на збереженні влади.

Території, які контролюються невизнаними державами, фундаменталістськими чи повстанськими угрупованнями, практично не мають шансів на нормальний розвиток. Невизначений, спірний правовий статус цих територій є одним із факторів бідності населення. Компанії часто відмовляються інвестувати туди через високі ризики та санкції з боку світової спільноти. Як наслідок, там розвивається лише дрібний бізнес, а транснаціональні корпорації не відкривають там виробництво та не продають товари й послуги. Прикладами є Західна Сахара, Нагірний Карабах, Північний Кіпр, Придністров'я, Палестина, Абхазія, Південна Осетія, Сомаліленд та інші невизнані утворення на території Сомалі тощо. Режим талібів, встановлений в Афганістані у 2021 р., стане, на нашу думку, додатковим фактором збідніння населення. Тайвань, імовірно, є єдиною частково визнаною країною, яка демонструє видатні економічні успіхи. Частково визнане Косово є досить бідним за європейськими критеріями, навіть у порівнянні з іншими балканськими країнами.

Санкції, введені проти низки політичних режимів, також сприяють бідності. Вони обмежують взаємодію з іншими країнами, що спричиняє досить високий відсоток бідного населення. На нашу думку, санкції мають низьку ефективність: політична еліта під санкційної країни (КНДР, Ірану, М'янми, Куби) все одно забезпечує собі високі стандарти споживання, чого не можна сказати про більшість громадян. У той же час демократична Індія досягла помітних успіхів у зниженні рівня бідності: 415 мільйонів громадян протягом 15 років (з 2006 до 2021 рр.) залишили категорію бідних [3].

Таким чином, бідність у країнах «Глобального Півдня» часто є абсолютною, вона багато в чому детермінована природними, географічними, історичними умовами. У цих країнах спостерігається самовідтворення бідності, коли діти, які народилися в бідних сім'ях, стають бідними з надзвичайно високою ймовірністю. Диктаторські режими, за яких уся влада концентрується в руках невеликої групи осіб, сприяють підтримці цього становища протягом багатьох років.

Список використаної літератури:

1. Ключник Р.М., Лимонова Е.М. Особливості дослідження бідності у країнах світу. *Академічний огляд*. 2022. № 2. С. 24-35.
2. Ethiopia. Quarterly Economic Profile. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/QEPE%20MARCH%202022.pdf>
3. India registers remarkable reduction in poverty with 415 million people coming out of 15 years: United Nations. *The Times of India*. 2023. Jul. 11. URL: http://timesofindia.indiatimes.com/articleshow/101659484.cms?from=mdr&utm_source=content_ofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst
4. Morgues overwhelmed in Libya as floods death toll tops 6,000. *CNN*. 2023. September 13. URL: <https://edition.cnn.com/2023/09/13/africa/libya-flooding-storm-daniel-wednesday-intl-hnk/index.html>
5. Uchiyama N. The lack of job and poverty in Haiti. *Latin America Research Review*. 2011. Vol. 45. P. 15-33.

**Л.В. Калашнікова, Л.С. Черноус
СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ:
МАСШТАБИ І НАСЛІДКИ ПОШИРЕННЯ**

Калашнікова Людмила Володимирівна – доцент кафедри соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету, доктор соціологічних наук, доцент.

Черноус Людмила Сергіївна – доцент кафедри соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету, кандидат соціологічних наук, доцент.

Від початку повномасштабної російсько-української війни, не лише для України, а й для країн, що так чи інакше мають до неї відношення, теоретичний конструкт «суспільство ризику», запропонований німецьким соціологом У. Беком [1], перетворився на щоденну реальність, в якій небезпеки, загрози і ризики чатують на його членів щосекунди та будь-де. До традиційних загроз соціального буття додалися ризики війни, чисельність, масштаб, тривалість дії та наслідки яких вкрай складно прогнозувати, адже вони виходять далеко за межі не лише території активних бойових дій чи прифронтових районів, а навіть самої України. У зв'язку з цим усі причетні суспільства переживають одночасно декілька криз (соціально-економічну, політичну, екологічну і соціокультурну), які аналогічно чотирьом вершинам апокаліпсису перетворюють їх з суспільств ризику на кризові суспільства, де небезпеки та ризики обертаються на катастрофи, масштаби яких майже неосяжні, а наслідки тяжкі й неповоротні. Означені кризи проявляються у суперечностях, що виникають внаслідок порушення звичного характеру та інтенсивності взаємодії між членами суспільства, соціальними групами й інститутами.

У щорічному звіті, підготовленому і оприлюдненому фахівцями Eurasia Group на початку поточного року, було озвучено топ-10 ризиків, з-поміж яких: «Росія-вигнанець», «максимум Сі Цзиньпіна», зброя масового уражен-

ня, інфляційні ударні хвилі, «Іран в кутку», енергетична криза, призупинення глобального розвитку, розкол всередині США, бум мультимедійної платформи Tik Tok, нестача питної води. Об'єднує ці ризики те, що невелика група людей, зосередивши у своїх руках владу, маючи доступ до інформаційних ресурсів, приймає рішення, що мають глибокі геополітичні наслідки. Це, у свою чергу, порушує порядок існування інтегрованого глобального світу і провокує появу непропорційно великої невизначеності. Головними діючими особами, а відтак і суб'єктами більшості ризиків, є Росія, Китай та Іран, що протистоять міжнародним організаціям, які самі зіштовхнулися із серйозними структурними проблемами, внутрішньою і/або зовнішньою опозицією. У цьому сенсі війну в Україні, аналітики Я. Бреммер та К. Купчан розглядають як маневр відволікання, що лише поглиблює внутрішні розбіжності поглядів населення ЄС, а також спричиняє політичні коливання в США [2].

Словенський філософ, культуролог, соціолог С. Жижек [3] справедливо називає російсько-українську війну терористичною, адже її провідною метою, скоріше за все, є не деколонізація, денацифікація і демілітаризація України, а саме геноцид українського населення, насильницьке захоплення територій й наочна демонстрація того, що ніхто не може почуватися у безпеці як в Україні, так і за її межами. Прямим доказом цього, з одного боку, є чисельні спроби вчинення екоциду (підлив Каховської ГЕС, захоплення Запорізької атомної станції, масштабне мінування окупованих територій, бомбардування критичної інфраструктури, забруднення атмосферного повітря та ґрунтів, масове знищення флори і фауни, мор свійських тварин, стихійні захоронення загиблих військових і цивільних й т. ін.), катастрофічні наслідки якого ще кілька десятиліть постіль буде відчувати на собі увесь цивілізований світ. З іншого, – неодноразово повторюваний наратив Кремля не зупинятися на захопленні українських земель, а рухатися далі в бік країн Балтії, Польщі, Німеччини. Не варто також забувати про той факт, що перебіг цієї війни відрізняється від інших іматеріальним характером ведення бою, адже військові дії фактично тривають як на полі бою з використанням традиційної, біологічної зброї та кіберзброї, так і за його межами, набуваючи усіх ознак гібридного протистояння. Відтак, складність вчасного визначення характеру та інтенсивності дії соціальних ризиків, спричинених такою війною, суттєво ускладнює можливість управління ними.

Українські науковці Р. Власенко, Л. Яценко [4], систематизуючи соціальні ризики повоєнної України, акцентовано говорять про високу імовірність зменшення демографічного потенціалу, зростання зубожіння населення, розбалансованості ринку праці і дефіциту робочих місць, поляризації та загострення соціальних конфліктів, настання кризи системи соціального захисту внаслідок стрімкого зростання чисельності соціально незахищених прошарків населення, зниження доступності медичних, освітніх та інших видів соці-

альних послуг через чисельні руйнування інфраструктури тощо. І це далеко не всі ризики, що в найближчому майбутньому будуть все помітніше відчувати українці, оскільки їх розмаїття, масштаби і наслідки напряду залежать від того, як довго триватиме ця війна.

Звісно безпека існування людей забезпечується завдяки мінімізації дії соціальних ризиків різних рівнів. Адже забезпечення стану безпеки інтересів суб'єктів та об'єктів на вищих (мега-) і нижніх (макро-, мезо-) рівнях вертикалі взаємопов'язані – досягнення стану відносної захищеності на вищих рівнях неможливе без забезпечення захисту на нижчих рівнях і навпаки. У цьому сенсі, від того чи виживе Україна залежить наскільки зміниться глобальний всесвіт, так само як і від того наскільки стійким буде зовнішній світ напряду залежить як довго Україна буде здатна протистояти навалі російського агресора. Як зазначає С. Жижек, «кожна істина – це питання віри», а українці свято вірять в те, що істина на їх боці, тому перемога неодмінно буде за нами, і це питання часу. Відтак глобальний світ підтримуючи Україну беззаперечно сприяє стійкості свого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. London, New York : Sage, 1992. 306 p.
2. Eurasia Group's Top risks for 2023. 3 January 2023. URL : <https://www.eurasiagroup.net/issues/top-risks-2023>
3. Власенко Р. В., Яценко Л. Д. Соціальні ризики України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління. 2023. № 7. URL : <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-7-07-01/2023-7-07-01>.
4. Жижек С. Україна й країни третього світу. *Перша українська платформа крауднабішингу*. 8 березня 2022. URL : <https://provid.org/zizek/ukrayina-j-krayiny-tretogo-svitu-slavo-j-zhyzhek-rosijsku-agresiyu-proty-ukrayiny/>.

В.В. Кривошеїн

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛСТЕРСЬКОГО ПІДХОДУ
ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Кривошеїн Віталій Володимирович – в.о. декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин, професор кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор.

З часів інституціоналізації виборів як важливого демократичного інструменту постала проблема аналітичного забезпечення виборчого процесу. Ключову роль у цьому відіграють заміри електоральних настроїв, без яких сьогодні неможливо уявити сучасні виборчі змагання – саме з урахуванням результатів цих замірів розробляється стратегія і тактика майбутньої виборчої кампанії, здійснюється моніторинг результативності електоральних дій власної команди і конкурентного середовища, надається короткострокове прогнозування результатів голосування виборців та багато інших аспектів

організації ефективної діяльності учасників виборчих перегонів та їх груп підтримки.

У цьому контексті не вщухають суперечки між прихильниками полстерського і власно соціологічного підходів щодо проведення електоральних досліджень – перші вважають, що для ефективної виборчої кампанії передусім важливі емпіричні дані, які отримано під час масових опитувань, тоді як другі наголошують на експертно-аналітичних даних, які отримано на основі різноманітних джерел інформації й осмисленні в межах єдиної дослідницької парадигми. І хоча полстерський і соціологічний підходи щодо проведення електоральних досліджень формувалися паралельно, взаємозбагачуючи один одного, але хронологічно першим почав формуватися саме полстерський підхід.

Перші аматорські спроби опитування електоральних намірів виборців почали проводитись вже на початку XIX ст. – вважається, що перша спроба прогнозування результатів голосування була здійснена в 1824 р. Саме тоді співробітники газети «Херрісберг Пенсильванієн» (Harrisburg Pennsylvanian) запропонували своїм читачам взяти участь в опитуванні з метою прогнозу результатів голосування на президентських виборах в межах штату Пенсильванія, але результати були дуже далекі від справжніх підсумків виборів. Наступну спробу застосувати опитувальні процедури для прогнозування результатів голосування здійснили в 1883 р. співробітники газети «Бостон глоб» (The Boston Globe), а в 1900-1902 рр. – співробітники газет «Нью-Йорк Геральд» (The New York Herald) та «Коламбус Діспетч» (The Columbus Dispatch).

Найбільш масштабні дослідження електоральних установок і прогнозування результатів голосування були проведені в 1920-х – початку 1930-х років співробітниками журналу «Літерарі дайджест» (The Literary Digest) – цей часопис ще з 1917 року почав проводити опитування напередодні президентських виборів. Досвід співробітників «Літерарі дайджест» заслуговує на увагу науковців у зв'язку з масштабами, методами, успіхами та прорахунками, які мали місце при організації вибірки та процедури опитування [1, с. 9-10].

У цих дослідження наголос робився на екстенсивному підході, пов'язаному лише з кількісним (без поліпшення якості) збільшенням. Так, у 1920 р. журнал розіслав поштою 11 млн. «бюлетенів» потенційним виборцям тільки шести штатів, відібраних за даними списків власників телефонів з метою виявити ставлення виборців до основних кандидатів на посаду президента. З них було повернуто дослідникам близько 2 млн. У 1924 р. було розіслано вже 16,5 млн. «анкет-бюлетенів» власникам телефонів і автомобілів та передбачено перемогу республіканців, з абсолютною похибкою в 5,1% від реальних результатів голосування. В 1928 р. кількість відправлених бюлетенів зросла, прогноз був досить точним, хоча показники кандидата від республі-

канців знову були переоцінені. У 1932 р. кількість відправлених поштових анкет досягла нового рекордного рівня – 20 млн., з яких повернулось в газету близько 3 млн. І «дослідникам» вдалось спрогнозувати результати виборів з точністю до 1%.

Наприкінці 1920-х років на зміну аматорським спробам проводити заміри громадської думки прийшли професійні полстерські центри. Так, у 1928 році була створена Фірма Арчібальда Кросслі, яка вперше запровадила репрезентативні вибірки для масових опитувань та обґрунтувала етичні норми роботи опитувальних центрів. Також у галузі електоральних досліджень плідно працювали служба Л. Гарріса, фірма подружжя К. Уїтейкера та Л. Бекстер та інші спеціалізовані установи, що займалися проведенням опитування, розробкою стратегії і тактики діяльності кандидатів у різних типах виборчих кампаній. У міжвоєнний період особливо помітна діяльність двох дослідницьких комерційних центрів – фірми Елмо Роупера «The Fortuna Survey», створеної під егідою журналу «Фортуна» (The Fortuna), і Американського інституту громадської думки Дж. Геллапа, який при підтримці низки американських газет почав проводити регулярні опитування громадської думки з політичних і соціально-економічних питань. Хоча вищезгадані організації були пов'язані з провідними ЗМІ, однак, на відміну від опитувань репортерів, вони почали залучати до своїх досліджень професійних соціологів, психологів, політологів та інших фахівців. Тобто вже тоді намітився процес поєднання полстерської і власно соціологічної діяльності.

Під час проведення сучасних виборчих кампаній, як зауважує Олександр Стегній, соціологи виступають у двох іпостасях продуцентів соціологічного знання: як аналітики та як полстери – фахівці з опитування громадської думки. Соціолог як аналітик – це передусім науковець, дослідник соціальних проблем, включно з проблемами електоральної соціології. Його соціальний капітал утворюють авторитет наукової кваліфікації, підтвердженої низкою вагомих наукових публікацій у цій царині соціологічного знання. Натомість полстер є фахівцем-технологом проведення масових опитувань. Якщо результатом роботи соціолога є аналітичний продукт, наукова експертиза, то для полстера – зібрані емпіричні дані. Тому переважна більшість політичних соціологів працюють в наукових установах та університетах, тоді як полстери – в приватних комерційних організаціях. Звісно, цей поділ доволі умовний, бо серед соціологів можуть бути не тільки теоретики, а й фахівці в царині емпіричної соціології, а серед останніх можуть бути як вузькоспеціалізовані технологи, так і аналітики. Крім того, слід визнати брак фінансових ресурсів у наукових установах та університетах для проведення регулярних оперативних досліджень, а серед комерційних фірм останнім часом з'являються організації, які займаються тільки збиранням даних. Це аутсорсингові колцентри, спеціалізовані на проведенні автоматизованих телефон-

них опитувань, та організації, що проводять масові опитування і мають у своєму розпорядженні регіональну або національну мережу інтерв'юєрів, окрему мережу контролерів для перевірки якості поля сторонніх організацій [4, с. 16].

Між методологічним арсеналом соціолога-аналітика і соціолога-полстера існує відмінність, зумовлена неоднаковими концепціями громадської opinii та стилями її дослідження [3, с. 212]. Зокрема, стиль дослідження детермінується його методологією, яка для наукового дослідження в електоральній соціології, перш за все, розуміється як сукупність методологічних принципів, що використовуються в даній сфері соціологічного знання. Серед основних з них можна виокремити такі: принцип системності, принцип діяльності й принцип розвитку [2, , с. 74-75].

У сучасних виборчих кампаніях доцільно поєднувати полстерський і соціологічний підходи щодо проведення електоральних досліджень. Такий інтегрований підхід дозволить акумулювати переваги і мінімізувати недоліки обох підходів. Основою цього є розуміння електорату як ключового предмету електоральних досліджень.

Інтегрування предметних полів електорального політінгу і електорального соціологічного дослідження дозволить більш ефективно і продуктивно використовувати аналітичний потенціал у виборчій кампанії, оскільки така організація патронатної роботи допоможе не лише фіксувати результати електоральних досліджень, але й передбачувати тенденції електорального вибору, перетікання голосів, реакції електоральних груп на конкретні політичні події. Наявність системних уявлень про типи виборців та їхні особистісні профілі допоможе змістовно підійти до розуміння електорату.

Список використаної літератури:

1. Вишняк О. Електоральна соціологія: історія, теорії, методи. К.: Інститут соціології НАН України, 2000. 309 с.
2. Мельниченко А.А., Акімова О.А. Проблеми і перспективи електоральної соціології в Україні. *Вісник НТУУ «КПІ». Сер.: Політологія. Соціологія. Право.* 2014. Вип. 1 (21). С. 73-79.
3. Оссовський В.Л. Полінг versus соціологічне дослідження громадської думки. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2002. № 4. С. 207-215.
4. Стегній О. Публічний простір достовірності соціологічного знання: case «електоральні дослідження». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2020. № 3. С. 13-32.

С.В. Легеза

«ВОРОЖІННЯ ЗА ЮЗЕРПІКАМИ»:

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ІДЕОЛОГІЙ У ПОПУЛЯРНІЙ КУЛЬТУРІ

Легеза Сергій Валерійович – доцент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.

Популярна культура – майже на всіх рівнях її теперішнього існування (кінематограф, комп'ютерні ігри та контент ігрових приставок, графічні романи) – має тенденцію до підвищення важливості візуальної складової. Але про важливість візуального контенту можна говорити не лише для тих продуктів, для яких візуальна складова є частиною їхнього безпосереднього побуту, але й для продуктів традиційніших. Зокрема, мова тут могла б іти і про книжковий простір. Більшість продуктів жанрового напрямку (детективи, фантастика, історичні романи, романи про кохання) повинні презентувати ці жанрові риси вже на рівні обкладинки – принаймні, це є звичним стандартом в такого роду продуктах.

Одночасно, оскільки ми завжди можемо говорити про внутрішню еволюцію жанрових напрямків популярної культури (в царині літератури в тому числі), потребує уваги і фіксація та інтерпретація такого роду змін в візуальній складовій книжкової продукції в межах жанрів. По характерним елементам, які присутні в такого роду візуалізаціях (художнє оформлення обкладинок, інколи – ілюстративний матеріал) – і по змінах, що тут відбуваються (які, помітимо в дужках, завжди корелюють із позалітературними змінами в культурі та соціумі, де дані книжки друкуються та оформлюються) – ми можемо говорити про принаймні два фактори.

По-перше, про те, до яких ідеологій візуалізація жанру відсилає.

По-друге, як це оформлення сприймає цільова аудиторія (і тут мало б сенс дивитися на складніші кореляції – наприклад, на залежності від віку, статі чи політичних преференцій).

Доволі важливою для дослідження такого роду, здавалося б, загальних ідеолого-естетичних практик є ситуації, коли популярна жанрова культура (і зміни в ній) виявляються залежними від широкомасштабних змін у внутрішній та зовнішній політиці країни, яка цю продукцію випускає. В цьому випадку принципово цікавою для нас залишається фантастика: оскільки вона завжди найшвидше реагувала на соціальні та політичні зміни загального характеру (незалежно від того, чи реакція такого роду була охоронницькою, чи дисидентською). До того ж, фантастика як жанрове поле популярної культури має розвинений фендом – широкі та соціально активні групи споживачів даного напрямку популярної культури, які, по суті, стають додатковою соціальною машиною для виробництва та легітимації ідеологій.

Відповідно, принципово цікавим, як на нашу думку, стають особливості

презентації жанрових різновидів фантастики на книжкових обкладинках. Особливо цікавим це є ще й тому, що російськомовна фантастика, яку видавали за останні два десятиліття в Росії, виявилася цілком гомогенним полем до особливостей ідеологічних зсувів у Росії часів встановлення в ній авторитарної системи та всієї низки конфліктів з Україною (що завершилися повномасштабною війною з лютого 2022 року).

Фантастика цікаве ще й тим, що вона, по-перше, може бути описана як «когнітивне очуднене» (Д. Сувін), оскільки вводить елементи «дивного» в світ актуальної повсякденності (а відтак, грається із формами та формулами ідеологічного досвіду); по-друге ж, фантастика і взагалі ідеологічна (бо розбудовує опис «того, чого немає», спираючись на загальні, фонові уявлення аудиторії).

Початкова точка в візуалізації книжкового продукту на ринку фантастики здебільшого мала на увазі специфіку цільової читацької аудиторії (якою спершу назначили підлітків і молодь). Через це, доволі довгий час (для західної фантастики – часів її «золотої доби», 1930-1950-х рр; для радянської – до кінця її існування) для книжок даного напрямку характерним було доволі специфічне оформлення та форми презентації книжкового продукту. Одночасно, ці особливості оформлення залишилися майже незмінними (в сенсі своєї орієнтованості на зовнішню яскравість і видовищність) і для пострадянського простору взагалі та для російського – зокрема.

Специфічними «гріхами» фантастики на пострадянському просторі (що впливало, зокрема, і на ідеологію текстів, і на особливості зовнішнього оформлення книжок) були – і залишаються, – принаймні, наступні особливості: 1) серійність (більшість російськомовної фантастики виходить у серійному – чи то доволі однотипному – оформленні); 2) форматність (чи то, приналежність і текстів, і форм їхньої презентації до наперед передбачуваних з боку читачів); 3) орієнтація на «франшизу» – на специфічний варіант серійності, при якому більшість текстів даної серії розповідають про події в світі/всесвіті, створеному на замовлення (найбільш відомою, наприклад, для пострадянського простору була франшиза «S.T.A.L.K.E.R.», створена за мотивами однойменної гри, інспірованої класичними для радянської фантастики творами братів Стругацьких; кількість книжок різних авторів, написаних і офіційно виданих у всесвіті гри, перевищує на тепер 400 окремих творів).

Якщо радянська фантастика знаходила в собі можливості залишатися фрондерською по відношенню до панівної ідеології, то російська – доволі швидко стала обслуговувати актуальні російські соціально-політичні меседжі. «Імперськість» доволі швидко стала важливою складовою її, а з 2010-х рр. перетворилася на головну течію (незалежно від того, чи писав автор фентезі – казково-міфологічну фантастику – чи фантастику наукову).

Ситуація здається тим більш цікавою для окремого дослідження тому,

що останній десяток-півтора років за рік в Росії виходить близько тисячі книжок-першодруків, які мають відношення до фантастики (не враховуючи перевидання чи перекладних авторів). Для порівняння: в Україні в найкращі для книговидавництва фантастики роки (2015-2019) кількість виданих фантастичних книжок ніколи не перевищувала півтори сотні назв щорічно (включно із перекладами та перевиданнями).

Оскільки ж більшість обкладинок жанрової літератури взагалі, і фантастики зокрема – сюжетні, є можливість звернути увагу на масив такого роду джерел, аби дослідити, як працювала та продовжує працювати ідеологія в російському сегменті популярної культури (причому – зробити це в динаміці, маючи на увазі певні зміни, які тут відбувалися).

Також треба мати на увазі, що як візуальне оформлення обкладинки, так і тексти анотацій книжок – не цілком покриваються редакційно-видавничою політикою. В розробці і першого, і другого в сучасних реаліях (і це стосується як Росії, так і України) приймає посильну участь і сам автор. По-перше, саме автор (по проханню видавництва) робить опис найяскравіших чи найважливіших епізодів своєї книги, який опис потім передається художнику, який створює обкладинку; відтак, що саме буде зображене на обкладинці – залежить від, принаймні, кількох факторів, не рахуючи вміння самого художника: 1) від потреб видавництва (сюжет буде залежати від серії, де видається книга); 2) від фантазії автора; 3) від готовності читача споживати такого роду продукт.

По-друге, автор робить і чорновий варіант анотації – здебільшого і кількох варіантах; видавництво ж обирає серед них найбільш цікавий з маркетингової точки зору, або ж створює свій шляхом синтезу.

Нарешті, в контексті протистояння України та Росії та російсько-української війни слід мати на увазі, що контент-аналізу можливо піддавати не весь масив російської фантастики за останні роки, але принаймні два напрямки її, які одночасно є характерними з ідеологічної точки зору – і достатньо популярними (до чверті корпусу публікованих щорічно текстів). Мова іде про надзвичайно популярні останні двадцять-тридцять років напрямки в російській фантастиці: 1) історії про «потраплянців» (чи то – наших сучасників, які потрапили в інший світ (часто магічний), або ж в іншу історичну епоху); 2) історії про найближче майбутнє, створені в підкреслено мілітарній тональності.

Відповідно, такого роду дослідження мали б орієнтуватися на дві фази: по-перше, на візуальний контент-аналіз чималої серії обкладинок, пов'язаних формальними жанровими особливостями (в цьому випадку важливим, наприклад, було б створення такої понятійної мережі, що давала б можливість говорити про ступінь агресивності зображення, про центрованість на знаках певної епохи, на презентаціях «своїх» та «чужих» тощо); по-друге, не менша

важливим міг би стати дискурс-аналіз анотацій – зокрема, зосередженість в ньому на актуальному для читача повсякденні, на підкресленні національних чи етнічних характеристик героїв чи антогоністів, на самій ідеологізації мови, якою зроблений такого роду текст.

Для прикладу, приведемо реальну анотацію роману С. Шкеньова «Штрафбат Его Императорского Величества. «Попаданец на престоле» (М., 2012): «Его накрыло немецким снарядом в окопах Великой Отечественной – и забросило в тело Павла I в ту самую мартовскую ночь 1801 года, когда император должен быть убит заговорщиками. Но советский гвардеец – это вам не «бедный Павел», проглядевший дворцовый переворот и позволивший удавить себя в собственной спальне. Члена ВКП(б) с 17-летним стажем голыми руками не возьмешь! У бывшего капитана НКВД, разжалованного по приказу иуды Тухачевского, личный счет к «бонапартам» и врагам народа. Он устроит изменникам Большой Террор и «Павловские репрессии»! Царевубийц поднимут на штыки верные присяге гренадеры дежурного офицера Бенкендорфа. Мятужные полки будут расстреляны егерями генерала Баграциона. А из выживших бунтовщиков сформируют первый в истории штрафбат...».

Ступінь концентрації ідеологічних конструкцій у цьому тексті – який, помітимо, вийшов до навіть першого періоду російсько-української війни – надто показовий.

Таким чином, масив візуальних даних навколо суто, здавалося б, текстової продукції популярної культури міг би допомогти зрозуміти як ступінь «непомітного» ідеологічного впливу в просторі популярної культури, так і зафіксувати тенденції становлення антизахідної та антиукраїнської програми в російському суспільстві на сучасний момент.

М.А. Лепський

АРХЕТИПІЧНЕ ПОХОДЖЕННЯ ТЕРОРУ, ЯК «ВЕРШНИКА ВІЙНИ», ТА ВИМІРИ СЦЕНАРНОЇ ВІДПОВІДІ

Лепський Максим Анатолійович – професор кафедри соціології Запорізького національного університету, доктор філософських наук, професор.

Актуальність. Сучасна російсько-українська війна вразила не тільки руйнуванням життя, міжнародного права, недієздатністю багатьох міжнародних інституцій безпеки впоратися з цинічною агресією до суверенної незалежної держави, а й тим, що вирвалося з глибин темної підсвідомості процесів терору. Звернення «ніколи більше», «у це цивілізоване століття це є неможливим» не спрацювали. Виявилось найгірші форми залякування, помножені на досягнення теорії комунікації та психології, у інформаційно-психологічній війні вирвалися з варварських глибин військ агресора. Весь світ дізнався про

Бучу, Ірпінь, Херсон, Маріуполь та інші міста, де знущання, тортури та вбивства мирного населення були частиною «хімерного обміну» страху на ілюзію лояльності. Ракетні, шахедні та інші обстріли та бомбардування мирного населення в прифронтовій зоні та тилу, руйнування електросистеми та екоцид (знищення Каховської греблі та ядерний шантаж на Запорізькій АЕС) – все це є сучасними проявами архетипу терору.

Тому актуалізація таких феноменів терору визначає необхідність звернення до архетипічної основи походження терору.

Метою нашої невеличкої наукової розвідки є дослідження архетипічного походження терору та виміри сценарної відповіді як нашої країни, так і світової спільноти, що прагне до самоідентифікації «людства».

Виклад основного матеріалу. Початок дослідження тероризму, як і багатьох складних динамічних явищ, пов'язаний зі зверненням до етимології цього слова. Етимологія слова «терор» походить від латинського слова, яке означає страх, жах. Звернемося до міфології, яка часто відображає в аналітичній психології архетипову основу явищ, досліджену Карлом Густавом Юнгом. За твердженням Юнга архетип виконує ту ж саму функцію як інстинкт для тіла, а архетип для психіки.

Архетип «терор» у грецькій міфології Деймос є породженням Ареса (Марса) та Афродіти (Венери). «Деймос ... Один із двох вершників (з супутником Фобосом) Ареса (римського Марса); його ім'я означає “паніка” або “терор”» [1, с. 43].

У нашому дослідженні зазначимо, що Терор-Деймос (часто визначають як жах, старший брат страху) разом із своїм братом Фобосом (страхом, панікою) як діти Ареса, та й його супутники, вони завжди супроводжують таємну чи явну війну. Якщо брати концепцію з мотивації Данієла Х. Парка [2], мова йде про мотивацію агресії та сексуального інстинкту, які спрямовані на руйнування та знищення нормального життя, оскільки війна є інструментом смерті. Водночас через терор здійснюється мотивація батога та пряника, при цьому батіг терору нібито спрямований на неправильне задля виховання, насправді відбувається раціоналізація садистських тяжінь у анонімності та безкарності людей зі зброєю. «Пряник» терору є лише процесом знущання над гідністю, дозвіл та заборону на задоволення біологічних потреб. Мова про третій рівень мотивації з боку терористів відносно мирного населення не йде, але можлива потворна професіоналізація садизму у терорі через автономність, майстерність та раціоналізація служіння державі-агресору, як чомусь більшому. Але саме це садистське служіння є знищенням морально-вольової основи держави-агресора, оскільки відбувається моральна травма.

Цікава й атрибутика Ареса: «Ареса супроводжують Деймос (Страх) і Фобос (Паніка) і керує колісницею з чотирма кіньми. Його тварини – собака і гриф, падальщики війни. Його атрибутами є шолом, щит і меч або спис. Арес

представляє більш насильницьку, руйнівну здатність війни на відміну від контрольованої та мудро веденої війни, пов'язаної з Афіною. В "Іліаді" Гомера Арес є "прокляттям смертних", а в орфічному гімні Аресу кровожерливий бог бажає війни заради неї самої. Навпаки, у гомерівському Гімні Аресу він виступає за війну на захист міста та інші справедливі справи. Арес іноді опиняється в опозиції до Афіни» [3, р. 79].

Символи «падальщиків війни» позначають те, що саме страх та жах живляться смертю, незворотним руйнуванням життя. Тому спочатку професіоналізація як технологічне навчання терору як супутника та вершника війни поступово рекрутують у суб'єкти смерті людей, які у повсякденному житті на такі дії може і не наважились. Але спрацьовує групова свідомість та масова поведінка, яка часто-густо, рухається за поведінкою, що найбільше відхиляється від норми. Страх перед садистом рекрутує у кримінальній професіоналізації людей, морально незрілих до опору садистичній поведінці.

Війна Ареса має серйозну відмінність, імпульсний, емоційний, деструктивно агресивний характер, від війни Афіни, війни шляхетних її вихованців, Героїв, які відстоюють справедливість та їх морально-вольові якості. Афіна працює з третім рівнем мотивації з метою, місією, майстерністю і автономністю у єдності з гетерономністю. Нагадаю протиріччя автономності (внутрішнього обумовлення) та гетерономності (зовнішнього обумовлення) знімається в теономності (за Паулем Тілліхом) або у холіномності (наприклад, цілісності та єдності людства і людяності).

Повернемося до архетипічного аналізу, у дослідженні поєднання батьківських агресивного та сексуального інстинктів у наслідках, у архетипах нащадків.

«Найвідоміший любовний союз Ареса був з Афродітою. Їх нащадками були Антерос, Ерос, Деймос, Гармонія і Фобос» [3, р. 80].

Взагалі, повний склад дітей Ареса (бога війни) та Афродіти (богині краси та любові) згадуваний у грецьких міфах включав: Хімероса (бога сексуального бажання), Ероса (бога кохання), Пафосу (бога любовної туги), Гармонії (богині згоди), Фобоса (дух, уособлення страху), Деймоса (дух, уособлення жаху), Антерос (бог ненависті, породжений любов'ю). Ці відносини ми розглядали в «Соціології агресії» у контексті давньогрецьких метафор страху як архетипи післявоєнних травм агресії. У цих відносинах «діти війни і кохання», архетипи наслідків тяжіють більше або до матері (кохання), або до батька (війни). Тому лікування посттравматичних страхів визначає подолання близької дистанції та подолання Фобоса, Деймоса та Антероса (як перенесення на близьке оточення своїх страхів), одночасно це наближення до Гармонії та Еросу. Особливу роль у символіці страхів відіграють наслідки війни, такі як Пафос та Хімерос. Вони мають особливе значення в культурі конфлікту, оскільки в героїчному пафосі відбувається заміщення реальної роботи з

наслідками війни і формується майбутній реваншизм. Подібні явища ми спостерігали в російській федерації, які від історичної пам'яті про героїзм народу перетворилися на «перемогу» (евфемізм від перемоги та біснування). Виявом цього стала ілюзорна культура пафосу масової культури, реваншизму та обґрунтування експансії.

Не менше значення надають архетипи «хімер», ілюзій, фантазмів, доміслів, втрати об'єктивності та розриву з реальністю, що перенаправляє соціальну енергію людей, їх активність у ілюзорні простори, часто болючі, спричинені страхами, панікою, циклічністю повторення, агресивністю. І це культура травм та страхів може стати частиною державної ідеології та призвести до терору. За «пафосом» знаходяться спотворена сутність із перебільшенням, масовим наснагою, енергійним поривом, за «хімеросом» перебувають фантазії та ілюзії [4].

Система відносин нащадків Ареса та Афродіти відображає прояви доброї та злої агресії. У цьому питанні ми солідаризуємося з позицією Еріха Фромма. Аналіз за допомогою інструментальних вісей агресії (методика розроблена Лепським М.А. 2021, на основі аналізу суттєвих атрибутів поняття «агресія», які вибудовують теоретичні концепти та використовуються для її визначення) дозволяє досліджувати особливості взаємовідносин таких протилежностей як любов і війна, та результату їхніх взаємин як у позитивній конотації – бажаного стану любові та гармонії, небажаного стану хімеросу, пафосу та страху, так і вкрай небажаного стану – Деймоса-Террора (жаху) та Атероса. Уточнюючи спорідненість цих явищ, результату єдності та боротьби кохання та війни, з'ясовуються особливості символічного прояву цих наслідків, фактори стабільності та мінливості.

Терор у архетиповому зрізі соціальних відносин постає як крайній ступінь страху – жаху, і вкрай небажаного стану духу (навіть не бога), але постійного супутника війни. В енциклопедичних словниках терор нерідко визначають через паніку, але в міфологічному значенні паніка все-таки смислове дитя Пана, що проявляється в змінених масових станах свідомості. У сучасному розумінні паніка, як правило, відображає масову поведінку, що тиражується через раніше ритуальні та вустні, пізніше рукописні, друковані, а тепер і цифрові канали масової комунікації. Тому паніка часто є результатом пропаганди, реклами, чуток тощо.

Водночас у терористичних актах присутні і жах як крайня форма страху, і паніка масової поведінки, джерелом тиражування якої є ЗМІ. Терор відноситься до агресії, її деструктивної форми і також часто визначається як насильство, причому людиноненависницьке насильство. Агресія як активність, спрямована на руйнування, в етимологічному значенні сприймається як імпульс, «наступ», «злочин», «приступ». Підкреслюється не лише автоматичний вибір «бігти, битися чи завмирати» у значенні «битися», а й мобілізація сил,

сплеск руйнівної енергії назовні. Руйнівна енергія може бути перетворена на творчу, але зберігається імпульсивність, сплеск та мобілізації сил.

У різних визначеннях агресії розглядається активність та імпульсивність, напад і ворожість так чи інакше пов'язуються з силою та насильством, впливом, що передбачає незгоду та протистояння волінню. Саме ця складова має атрибутивну характеристику в агресії, як сила, як протистояння та заперечення безсилля, що при втраті міри стає злочином, перетворюється на людиноненависницькі форми агресії. Сила при втраті якісної визначеності перетворюється і на досить ілюзорні форми контролю та безконтрольності, які часто протистоять реальним формам управління, прийняттю рішення, рішучості та дієздатності у їх досягненні.

Висновки. Архетипічний аналіз походження терору, як «духа» війни через страх руйнуючого нормальне, гармонічне життя дозволяє нам сконцентруватися на основних вимірах, що надають можливість у сценарному аналізі визначити відповіді терору.

Перший напрям, визначений вихованням та освітою кваліфікованих викладачів, у запобіганні розвитку садистичних нахилів на ранніх етапах становлення особистості, до того ж має бути чітко визначення міри конструктивної та деструктивної агресії.

Другий напрям сценарного дослідження – взаємозв'язок морально-вольових якостей соціальних суб'єктів, їх дієздатності та результативності, відносно війни у Перемоги.

Третій – це спроби і пошук правових та силових механізмів долання «вершників та падольщиків війни» терору та фобії до «незручних міжнародних дій агресора», навіть, якщо ми знаємо про неготовність мирних міжнародних інституції до вольової відповіді агресору на міжнародній арені.

Четвертий напрям – це дослідження огрупління свідомості, якщо лідером групи стає садист або насильник, що у терорі формує свої формати «спотворених потягів та мотивації», навіть з формами садистського мімесісу, наслідування та садистської майстерності та кримінальної професіоналізації.

Список використаної літератури:

1. Dixon-Kennedy M. Encyclopedia of Greco-Roman Mythology. Santa Barbara, Cal.; Denver, Col.: Oxford, ABC-CLIO, 1998. 370 p.
2. Pink D.H. Drive: The Surprising Truth About What Motivates Us. New York: Penguin Group US, 2009. 288 p.
3. Roman Luke, and Monica Roman. Encyclopedia of Greek and Roman Mythology. New York: Facts On File, 2010. 548 pp.
4. Лепський М. Соціологія агресії: монографія. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2021. 289 с.

А.С. Лобанова
СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ В УМОВАХ ВІЙНИ:
АГЕНТИ І ПСЕВДОАГЕНТИ ТА ЇХ ЦІЛІ

Лобанова Алла Степанівна – професорка кафедри соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету, доктор соціологічних наук, професор.

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію суверенної України, яке розпочалося 24 лютого 2022 року і триває вже більше, ніж півтора року, неоднозначно вплинуло на життя українського суспільства: з одного боку, деформувало соціальні відносини та зв'язки, розшарувало суспільство, погіршило стандарти життя більшості людей, а з іншого – згуртувало українців, консолідувало на захист незалежності своєї держави. Нерівні умови, пільги, соціальні стани значно загострили проблему соціального контролю, яка, доречно зауважимо, практично завжди була вкрай важливою для українського суспільства. Оскільки сучасна російсько-українська війна носить гібридний характер, то інформаційна її складова як компонента соціального контролю є особливо впливовою на суспільну і масову свідомість. Тому метою дослідження є уточнення характеру соціального контролю, характеристика його агентів та псевдоагентів, визначення їх цілей в умовах війни.

Як відомо, соціальний контроль є одним з базових історично сформованих суспільних інститутів, який, завдяки соціальним нормам і санкціям, впливає на соціальну поведінку людей, забезпечуючи суспільний порядок. Засновником концепції соціального контролю в сучасному розумінні можна вважати Е. Дюркгейма, який у своїх працях «Правила соціологічного методу» (1895) і «Суїцид» (1897) розглядав поняття соціального контролю та його роль у суспільстві. Він висловлював думку, що соціальний контроль є ключовим механізмом підтримання стабільності та порядку в суспільстві, завдяки соціальним нормам, цінностям та іншим соціальним факторам. Ця думка одного із засновників соціології залишається актуальною і в сучасному світі. Як інституціональний механізм соціальний контроль у мирний час спрямовується на регулювання соціальних відносин між індивідами та групами, завдяки різноманітним важелям, наприклад, таким, як переконання, виховання, навчання, правова регламентація, суспільне очікування, а також моральний тиск, суспільні вимоги та ін.

Окрім соціальних норм і санкцій, існує низка інших чинників, які впливають на соціальний контроль і поведінку людей. Серед них особливо важливими є: (1) *соціалізація*, яка відіграє ключову роль у формуванні цінностей, переконань і стандартів поведінки; (2) *медіа та інформаційний вплив*, оскільки мас-медіа, інтернет і соціальні мережі мають значущий вплив на переконання і поведінку людей; (3) *груповий тиск і взаємодія з членами певних соціальних груп* (професійних, політичних, демографічних, етнічних тощо), лю-

ди часто пристосовують свою поведінку до стандартів і очікувань своєї соціальної групи або однолітків, щоб бути прийнятими та уникнути відкидання; (4) *владні структури і правопорядок*, оскільки державні органи, закони і правопорядок також забезпечують соціальний контроль, встановлюючи правила і санкції за їх порушення; (5) *економічний вплив*, оскільки економічні фактори, такі як можливість заробити гроші, отримати нагороди або втратити статус, суттєво впливають на поведінку людей; (6) *культурні цінності і традиції*, що встановлюють очікування щодо того, як люди повинні себе вести в певних ситуаціях. Усі ці чинники взаємодіють між собою, завдяки *агентам* – соціальним суб'єктам, які і формують соціальний контекст, в якому люди приймають рішення щодо своєї поведінки. Основними *агентами соціального контролю* у мирний час є різні інституції, групи і особи, які впливають на поведінку людей і допомагають забезпечити дотримання соціальних норм і стандартів, а саме: сім'я, школа, зокрема учительський персонал і шкільна адміністрація; релігійні інституції; засоби масової інформації; державні органи і законодавство; громадські групи і організації; професійні групи, однолітки та інші. Ці агенти формують нормативно-інструментальну структуру соціального контролю і сприяють відтворенню соціокультурних стандартів у суспільстві.

У період війни соціальний контроль починає порушуватися і деформуватися, оскільки порушуються, а згодом і знецінюються усталені соціальні норми і цінності, які складають його основу. Саме це і відбувається в сучасному українському просторі, який відчуває на собі військову російську агресію, оскільки загострюється суспільна проблема, що виявляється у протиріччі між метою соціального контролю, яка полягає у регулюванні соціальних відносин і підтримці соціального порядку та відсутністю сприятливих умов для її досягнення. В умовах воєнного стану, з одного боку, соціальний контроль посилюється, чому сприяє введення Президентом України з 24 лютого 2022 року Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1], оскільки відповідними державними органами законодавчо посилюються умови для підтримання порядку в країні, зокрема вводиться комендантський час, здійснюється захист цивільного населення, контроль за поведінкою громадян, їх дописами у соціальних мережах і т.і.

Між тим, з іншого боку, соціальний контроль послаблюється, оскільки його механізм, маючи «властивість модифікуватися в нестабільних умовах, набуває подвійності, тобто мімікрійності, легалізуючи протилежні за своїм характером цінності» [1, с. 55]. Так, в умовах воєнного стану нарівні з інституціоналізованими агентами соціального контролю з'являються і швидко множаться *псевдоагенти*, метою яких є розбалансування системи соціального контролю, а відтак і порушення стабільності у суспільстві шляхом використання різноманітної дезінформації, маніпулювання громадською думкою,

формування спотворених уявлень про стан воєнних дій, дискредитація владних структур, очорнення певних політичних чи військових лідерів, внесення розбрату та напруги у суспільство.

До *псевдоагентів* соціального контролю в умовах війни можна віднести:

1) Сепаратистські угруповання, які пропагують і підтримують ідею відокремлення від держави або створення окремого суверенного об'єкта. Вони можуть використовувати пропаганду та насильство для поширення своїх ідей і контролю над певними територіями.

2) Колоборантів і зрадників, тобто осіб, які співпрацюють або співчують окупантам або ворогам своєї країни. Вони можуть надавати секретну інформацію, матеріальну підтримку або слугувати інтересам противника, зраджуючи країну або національні інтереси.

3) Медійних маніпуляторів – псевдоагентів, які можуть використовувати медіа для поширення дезінформації, пропаганди та маніпуляційної інформації, спрямованої на зміну громадської думки та створення негативного відношення до певних груп або ідей.

4) Псевдопропагандистів – осіб або організацій, які використовують інформаційні засоби для поширення дезінформації, пропаганди або маніпулювання громадською думкою, але роблять це не відкрито чи чесно, а мімікріюючи, тобто приховуючи свою справжню ідентичність, використовувати фальшиві інформаційні джерела для дискредитації інших сторін конфлікту через маніпуляцію інформацією.

5) Псевдопатріотів – індивідів або груп, які вдаються до публічного вираження патріотичних почуттів чи відзнак націоналізму, але роблять це не з щирих патріотичних мотивів, а для досягнення власних цілей або задоволення своїх інтересів.

Цілі *псевдоагентів* соціального контролю в умовах війни полягають у тому, щоб дезорієнтувати громадську думку, розбалансувати суспільство, розколоти його структуру, послабити соціальні відносини і зв'язки, посіяти розбрат і хаос. Досягнення своїх цілей вони можуть реалізувати за допомогою наступних методів: розпалення конфлікту, щоб збільшити напругу та насильство; зміна громадської думки на користь ворожої сторони; омана та дезорієнтація шляхом поширення суперечливої чи неправдивої інформації для заплутування людей, роблячи їх неспроможними визначити правду або реальну ситуацію; маніпуляція громадською думкою для отримання підтримки або ворожості до певної сторони конфлікту; служба ворогам та їх інтересам; здобуття влади або впливу, мімікріюючи під захисників національних інтересів, але насправді діяти у власних інтересах або в інтересах своєї групи; збагачення в умовах війни, оскільки деякі псевдоагенти (псевдопатріоти, наприклад) можуть використовувати образ національної гордості для особистої фінансової вигоди, зловживаючи довірою громадян; політичні маніпуляції,

використовування патріотичних настроїв для маніпулювання громадською думкою, підризу авторитету діючої влади; поширення розколів і напруженості з метою поділу суспільства, створюючи напруженість між різними групами або регіонами, щоб використовувати це для своїх цілей.

Важливо визнати, що вплив цих псевдоагентів може бути комплексним і варіюватися в залежності від конкретного контексту та обставин.

Висновки. В умовах війни стан соціального контролю, а відтак і стабільність суспільства залежить від того, наскільки сильними і впливовими стають справжні його *агенти*: урядові органи, армія, правоохоронні органи, волонтери, громадські організації, освітні, релігійні, соціальні та культурні групи, а також від їх здатності викривати та протистояти *псевдоагентам*, метою яких є використання війни для розколу суспільства, ослаблення держави, розриву соціальних відносин, посилення хаосу у масовій свідомості, дискретизація владних органів для реалізації ворогом своїх агресивних цілей. Тому перспективним є дослідження різних аспектів взаємозв'язку між соціальним контролем, війною та агентами і псевдоагентами, оскільки воно привертає увагу до питань прав людини та соціальної справедливості в умовах воєнного стану.

Список використаної літератури:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України (затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
2. Лобанова А.С. Сила і слабкість соціального контролю в умовах криз і військових конфліктів: український контекст. *Український соціологічний журнал*. 2017. Вип. 17-18 (№ 1-2). С. 53-59.

В.В. Ніколенко

**САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ:
ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД**

Ніколенко Вадим Вікторович – завідувач кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор соціологічних наук, доцент.

Вагомою функцією студентоцентричної освіти як найперспективнішої для системи надання освітніх послуг та повноцінного функціонування суспільства загалом є сприяння самореалізації особистості, розкриттю її потенціалу та підтримка сталого розвитку. Незважаючи на те що сьогодні все частіше постає питання не стільки про розвиток, скільки виживання людства у глобальному масштабі, проблема вибору конкретних інструментів, методів, підходів, патернів, сенсів, ціннісних орієнтирів, рутинних дій, релевантного способу життя на шляху самореалізації з одного боку та змістовного наповнення, сучасного розуміння життєвого успіху з іншого все ще актуальна. Із чотирьох виокремлених П. Штомпкою типів соціологічних теорій – пояснювальні, ев-

ристичні, аналітичні та екзегетичні – представлену працю доцільно віднести до пояснювальних теорій, які, зокрема, пропонують тлумачення певних феноменів не лише академічній спільноті, але й широкому загалу [1].

На нашу думку, згідно з евристичним потенціалом інтерпретативної парадигми сутність феномену може бути зрозумілою лише інтуїтивно та суб'єктивно, тож виокремлювати його соціально-типові закономірності, типологізувати характеристики слід з урахуванням цієї специфіки. Доцільно зазначити, що феноменологи фіксують сприйняття свідомістю людини певного об'єкта відповідно до її унікальних життєвих практик, рутинних дій. Загалом провести феноменологічне дослідження – це, по-перше, зрозуміти ваші відчуття, сприйняття, розкрити вашу історію знайомства з певним феноменом; по-друге, зрозуміти цей досвід у певному контексті, у порівнянні з іншими релевантними епізодами; по-третє, простежити та проаналізувати наслідки цього досвіду для поведінки, діяльності, подальшого життя. Саме в такому ключі ми і намагалися проінтерпретувати публічні лекції найвідоміших діячів сучасності, покликані показати молодому поколінню суспільно значущі орієнтири гармонійного співіснування, «рецепти» самореалізації, алгоритми досягнення життєвого успіху тощо.

Зокрема, нас цікавили відповіді на запитання, поставлені, напевно, заочно лідерам громадської думки, політикам, підприємцям, селебриті – усім тим, кого називають успішними людьми, хто створив себе сам та до того ж вміє створювати різницю. До слова, практика публічних лекцій відомих осіб достатньо поширена у провідних вишах світу. Напевно, ключ для професійної самореалізації, особистісного зростання у кожній з суспільних площин (економіка, політика, мистецтво тощо) буде певною мірою унікальним. Проте, просуваючись у заданому нами інтелектуальному напрямі, слід було б дізнатися, що між ними у цьому контексті є тотожного. Шукані величини можна визначити насамперед як емансипаційні цінності та диференціювати їх на інструментальні й термінальні, за типологією М. Рокича. А втім, які саме? Це ми і намагалися з'ясувати.

Так, у Гарварді лідери громадської думки з-поміж іншого підкреслюють важливість емансипаційних, інноваційних, підприємницьких цінностей та їх наявність у публічній площині багатих країн. До речі, на початку ХХ ст. у Гарварді виступав сам М. Вебер, до цього навчального закладу були причетні й Р. Мертон, Т. Парсонс і багато інших видатних соціологів. На сучасному етапі йдеться про яскраві виступи британської письменниці Д. Роулінг (2008) [2], відомих підприємців: Б. Гейтса (2007) [3], М. Цукерберга (2017) [4], митців: О. Вінфрі (2013) [5], Н. Портман (2015) [6], С. Спілберга (2016) [7]. Окрім того, у Колумбійському університеті промову виголошувала М. Стріп (2010) [8], у Стенфордському – С. Джобс (2005) [9], в університеті Аризони – Б. Абама (2009) [10], в університеті Нью-Йорка – Д. Трюдо (2018) [11], Т.

Свіфт [12] і т. д.

Слід зазначити, що протягом своїх виступів згадані лектори вирізнялися не лише вмінням гідно триматися на публіці, але й ерудицією, артистизмом, гумором, енергетикою, вмінням подобатися, завдяки чому реципієнти їх дуже уважно слухали. Розуміючи, що будь-яка вдала імпровізація є ретельно продуманою заздалегідь роботою, припускаємо, що до таких виступів вони уважно готувалися. Усе це люди творчих професій. До речі, їхній гумор був зрозумілим як студентській молоді, так і професорсько-викладацькому складу. Вони розповідали про складне зрозумілою, але небанальною, нетривіальною мовою. Окрім того, слід зауважити професійність спікерів, оскільки вони говорили не лише про те, як вони всіх люблять, і які всі навколо чудові, а й порушували доленосні для світу і людини питання та розкривали їх із майстерністю видатного академічного вченого, із лазерною точністю, логічністю, послідовністю і ясністю думки. Майже кожне їхнє речення мало «додану вагтість».

Зокрема, Б. Обама у промові 2009 року перед студентами Аризонського університету зазначав, що кожен має знайти сенс свого життя, свою *lifeline*, що людина у своєму творчому пошуку є справжнім вічним двигуном людства. Він зауважував, що слід мріяти практично, прагнути до максимального розкриття потенціалу будь-якої особи, ніколи не зупинятися на досягнутому. На переконання Б. Обами, життя – це постійна боротьба за позитивні зміни заради збереження людської гідності, рівності шансів для втілення у життя відповідних планів і мрій, заради доступності освіти, особливо серед незабезпечених верств населення. При цьому він підкреслював, що освіту сьогодні слід розуміти не як привілей, а як громадянський обов'язок. На цьому тлі переконував у значущості креативності, поширенні егалітарних освітніх центрів, розумінні кожним чиновником високої цінності служіння своїй країні. Державний діяч наголошував, що новим поколінням доведеться долати виклики, які похитнули старий порядок, та оновлювати світ з огляду на загрози кліматичних змін, війн, тероризму, пандемій тощо [10].

Продовжуючи свій виступ, 44-й президент США зазначав, що ми живемо в гіперконкурентному світі, унаслідок чого ніхто не може дозволити собі перебувати в ситуації самозадоволення, самозаспокоєння, самомилування тощо. Відповідно, освіта та професійне вдосконалення мають тривати протягом усього життя, а не закінчуватися зі здобуттям диплома про вищу освіту. На переконання відомого політика, настав час безпрецедентних викликів, і щоб упоратися з ними, люди мають бути діяльними, завзятими, енергійними. І хоча рушієм будь-якої країни є студентська молодь, що насамперед прагне позитивних змін, такі важливі людські якості, як психологічна молодість, ентузіазм, новаторство, ініціативність, не залежать від паспортного віку.

Хід нашої історії, впевнений Б. Обама, змінюють не ті, хто опікуються

виключно власним матеріальним комфортом, а ті, хто пристрасно працюють для того, щоб втілити свої інновації, самореалізуватися, розкрити свої таланти, поділитися своїм баченням необхідних зрушень з іншими. Будь-яка професійна діяльність має бути спрямована на допомогу іншим, передусім нужденним, менш забезпеченим категоріям населення. Водночас вона повинна не лише задовольняти власні амбіції, але й допомагати втілювати в життя моделі успіху інших [10].

Перед виступом прем'єр-міністра Канади Д. Трюдо 2018 року в Нью-Йоркському університеті його представили як прогресивного політичного лідера, який з-поміж іншого приділяє велику увагу питанням соціальної справедливості, побудові суспільства середнього класу, допомозі біженцям, робить вагомий внесок у боротьбу з кліматичними змінами. Так, виступаючи перед студентською молоддю на славетному стадіоні Yankee Stadium, політик наголошував, що її надзвичайний потенціал та можливості мають передбачати усвідомлення нею великої соціальної відповідальності. Окрім того, зазначав, що п'ята частина студентів університету є іноземцями, що політичне та культурне різноманіття, відкритість світу – дуже важливі речі [11].

Серед іншого Д. Трюдо підкреслював неприйнятність екстремальної бідності, важливість боротьби з кліматичними змінами. На його думку, усі виклики світ має долати разом. Толерантність, прийняття, повага, дружба, порозуміння, пошук загального знаменника у вирішенні доленосних питань виживання людства є важливими цінностями на шляху до вдосконалення цього світу (*to make this world a better place*). До слова, у промовах громадських діячів часто можна почути фразу «*think about it*», як ознаку застосування методу заочної форми спілкування. Зокрема, як зазначають теоретики з іміджіології, завдяки цьому вислову аудиторія відчуває, що її думки цікаві доповідачеві.

Д. Трюдо також зауважував значущість навчання протягом усього життя, збереження оптимістичного погляду в майбутнє. Наголошував, що лідерам XXI століття має бути притаманна сміливість, відкритість до різноманітних думок, прагнення об'єднувати людей. На жаль, цинізм та егоїзм існує в цьому світі у надлишку, тож прем'єр-міністр Канади закликав молодь на величезному, вщент заповненому стадіону бути їх антидотами [11].

2008 року, виступаючи з лекцією, авторка серії популярних романів про юного чарівника Г. Поттера особливо підкреслювала вагомість демократичних прав і свобод людини; солідарності; інноваційного стилю мислення як твердої основи позитивних винаходів та ефективних соціальних рішень, запевняла у неприпустимості насилля над людиною. Водночас Д. Роулінг говорила про неминучість певних невдач у житті будь-якої активної людини, згубну, принизливу соціальну природу бідності та її романтизації, а також акцентувала увагу на важливості діяльності, сильної волі й самодисципліни, пра-

гнення не розпилятися по дрібницях, а бачити перед собою велику мету і зосередити всю свою енергію на її досягненні. Письменниця справедливо зазначала, що справжнім тестом на те, хто ви такі (*who are you*) є: 1) випробування поразками та життєвими негараздами; 2) уміння співчувати досвіду людей, з якими ви ніколи не були знайомі. Лише конкретні результати подолання таких бар'єрів можуть свідчити, хто ви є насправді, говорити про вас навіть більше, ніж ваша кваліфікація й освіта [2]. Про певні невдачі, які зрештою стали трампліном до нових звершень, говорила й Т. Свіфт. Згідно її думки, якби не вони – невдачі, навряд чи вона б зрештою реалізувала себе в амплу творчої людини [12].

Засновник корпорації Microsoft Б. Гейтс у публічних промовах часто говорить про глибоку соціальну нерівність, бідність у глобальному масштабі та необхідність бути діяльними для ефективної боротьби з такими деструктивними явищами. Водночас доцільно пригадати фрагмент виступу О. Вінфрі для гарвардських студентів (2013). На її думку, ключ до повноцінного, успішного життя полягає у розвитку непорушного морального, емоційного GPS, який скаже вам, яким шляхом іти. До слова, про це у розгорнутому вигляді йдеться у відомій праці Н. Еліаса «Процес цивілізації» [13], але в масштабах усього людства на тлі антропосоціогенезу.

Популярна голлівудська акторка Е. Гетевей, виступивши в ООН з нагоди Міжнародного жіночого дня у ролі посла доброї волі (2017), закликала до гендерного рівноправ'я. Також вона згадала настанови свого батька, які запам'яталися їй з дитинства: він навчав її орієнтуватися в географічному, а потім і у життєвому просторі [14]. Своєю чергою, М. Стріп, звертаючись до студентської молоді, зауважувала: ви не маєте прагнути успіху за будь-яку ціну, здобувати славу, не зважаючи ні на що, натомість ви просто маєте робити так, щоб ваші батьки пишалися вами [8]. Окрім того, про важливість самокритичності та прагнення зрозуміти смисли, причинно-наслідкові зв'язки власного життя говорила у своєму виступі 2015 року Н. Портман [6].

Видатний режисер С. Спілберг наголошував на безцінності для кожної людини знання власної історії, історії своєї родини та країни, що подекуди є цікавішою за найсучасніші фантазмагоричні твори. На його думку, ніхто не може вважати себе невдахою, якщо у нього є друзі та кохана людина. Водночас, за спостереженням відомого сценариста, цей світ сповнений монстрів: расизм, гомофобія, етнічна, класова, політична та релігійна ненависть, різні форми соціальної дискримінації. Особливо він підкреслював неприйнятність булінгу, антисемітизму, геноциду. Сучасний світ усе ще поділений на «ми» і «вони», переконаний С. Спілберг, натомість нам необхідно шукати шляхи солідаризації, які приведуть нас до побудови ідентичності з назвою «ми», до емпатії [7].

На нашу думку, слід особливо наголосити на винятковій ролі лідерських

здібностей у досягненні визначених орієнтирів. Знову ж таки, про потребу для молоді бути сміливими лідерами, цінувати культурне розмаїття, не розділяти, а об'єднувати говорив 2018 року прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо, виступаючи в університеті Нью-Йорка. Очевидно, що багато великих діячів мали непересічні лідерські здібності й саме за допомогою них у тому числі доносили свої винаходи людству. Зокрема, 2005 року у Стенфорді С. Джобс зазначав необхідність цінувати час як запоруку успішності [9]. Проте у цьому світі не існує нічого абсолютного, тому про його методи керування персоналом часто відгукуються доволі критично, але водночас не можна заперечувати виняткову роль винахідника у розвитку електронної революції.

Одночасно широкий корпус експертів нагадує, що на шляху самореалізації та досягнення життєвого успіху слід глобально мислити, але діяти локально – той, хто намагається бути скрізь, у підсумку опиниться ніде. Особливе значення у цьому контексті має вміння тривалий час фокусуватися на певному предметі (до слова, за відсутність цієї якості свого часу вчителі критикували Марію-Антуанетту); всебічне осмислення предмета дослідження; усвідомлення, що цікаві ідеї часто приходять не одразу, а протягом поступового занурення у професійну діяльність, тож варто лише розпочати роботу, і неодмінно з'явиться цікаве продовження. Зокрема, саме в цьому під час виступу в Гарвардському університеті переконував М. Цукерберг (1984) [4].

За слухними спостереженнями лідерів громадської думки, у прагненні до самореалізації слід не просто бути шукачем та збирачем ідей інших, цікаво представляти, але й уміти втілювати їх у життя. Саме так, зокрема, про себе відгукувався Г. Форд, стверджуючи, що він просто узагальнив і реалізував цікаві ідеї, які були навколо нього [15]. Очевидно, на сьогодні такого підходу вже буде замало, оскільки слід уміти такі ідеї продукувати. Досягнути подібного без постійного читання книжок, напевно, неможливо (спадає на думку лише один приклад розумної, інноваційної людини, що залишилася байдужою до книжок – це був Сократ, спадщина якого збереглася до наших днів завдяки творам його учня Платона). Окрім того, одним зі складників успіху є вміння працювати у групі, оскільки відомо, що так званий *brain storm* дає на 70 % більше ідей, ніж сума індивідуальних суджень. Так, багато професійних менеджерів, приймаючи людину на роботу, цікавляться, чи вміє претендент/ка на посаду працювати у команді?

Прикметно, що з-поміж багатьох важливих компетенцій, чеснот, скілів дедалі частіше виокремлюють цінність інноваційного мислення. Наприклад, у багатьох закладах вищої освіти студентам пропонують прищепити саме новаторський стиль мислення. У розвинутих країнах це питання порушується й на соціетальному рівні, зокрема, відповідні цінності пропагуються за допомогою сучасної літератури, кіномистецтва, театру і т. ін. В англomовному просторі навіть сформувалися відповідні лексичні кліше, які промовисто го-

ворять про затребуваність таких навичок: *cultivate big picture thinking, creative thinking, to think outside the box, blue sky thinking, big think, lifelong learners* тощо. Гадаємо, зрозуміти їх сутність можна і без перекладу.

Безумовно, важливо цінувати товариство розумних і цікавих людей, однак слід пам'ятати, що не кожна красива теорія є правильною, тоді як кожна валідна, правильна теорія є красивою. Ні для кого не є таємницею, що існують оратори, які за допомогою харизми здатні зачарувати, майже загіпнотизувати аудиторію, проте це автоматично не означає, що вони говорять істину. Отже, до пропонованої інформації треба ставитися критично, тверезо аналізуючи ситуацію, вміти відрізнити дійсно грамотні менеджерівські функції від маніпуляції. Це стає можливим, зокрема, завдяки раціональному мисленню, логіці, фактам, на противагу інтуїції, емоціям, чуткам тощо.

Для досягнення своєї мети необхідно також уміти слухати, планувати майбутнє на тривалу перспективу, збирати раціональні зерна після кожної перемоги і поразки, як зазначала О. Вінфрі. Подекуди наголошують на формулі особистісного успіху 70-30, за якою дві третини енергії слід присвячувати тому, що для вас є пріоритетними цілями життя. Саме про вміння концентруватися на головній меті свого життєвого проєкту як про важливу особистісну чесноту, знову ж таки, зауважувала Д. Ролінг, виступаючи в Гарварді. До того ж слід намагатися зберігати свою психологічну молодість (проте не перетворюватися на психологічне немовля, морально інфантильну особу), адже саме вона разом із внутрішньою мотивацією (*intrinsic motivation*) є запорукою успіху переважної більшості підприємців, які прийшли в бізнес не вимушено, а насамперед прагнучи свободи та самореалізації.

Як зазначав С. Джобс 2005 року у Стенфорді: якомога швидше знайдіть роботу, яка вам буде подобатися, і не гайте даремно часу – його не так вже й багато, як спершу може здаватися. До слова, він її знайшов у двадцятирічному віці. С. Спілберг – у вісімнадцятирічному. Натомість хтось визначається зі своїм шляхом ще у дитинстві, а хтось, як, наприклад, видатний нідерландський художник Вінсент ван Гог – у зрілому віці: він уперше взявся за пензель тільки у віці двадцяти восьми років. Відома мережа закладів швидкого харчування *Kentucky fried chicken* була заснована Г. Сандерсом, коли він розміняв сьомий десяток. Р. Крок приєднався до братів Мак-Дональдів і допоміг побудувати мережу ресторанів з усім відомою золотою аркою у п'ятдесят два роки. Американській підприємниці Р. Хендлер було сорок три, коли світ побачив створену нею ляльку Барбі.

2018 року А. Шварценеггер, виступаючи з мотиваційною промовою, осмислюючи своє минуле, назвав п'ять принципів, необхідних, на його думку, для самореалізації та досягнення життєвого успіху. 1) Знайти свої життєві цілі, сформулювати бачення майбутнього, мати до цього пристрасть. 2) Ніколи не думати дрібно. (*Never think small. Think big*). 3) Не слухати тих, хто гово-

рять, що видатні досягнення вам не до снаги (*ignore the naysayers* – ігноруйте скептиків). Зокрема, видатний актор згадував, що на початку кар'єри деякі люди критикували його німецький акцент і, посміхаючись, стверджували, що з ним йому ніколи не досягнути успіху в Голівуді. Слова подібних «доброзичливців» він згодом згадував з іронією, повторюючи слова Д. Камерона, що «Термінатор» став найвидатнішим блокбастером далеко не в останню чергу завдяки вимові А. Шварценеггера. Згідно із задумом режисера, славнозвісну фразу *I'll be back* актор артикулював із притаманним йому акцентом саме так, як мав би звучати справжній голос машини. 4) Важко працювати. Незалежно від ери, на думку бодібідера, спрацьовує правило *No pain. No gain* (Немає болю – немає виграшу). 5) Не лише брати, але й віддавати, оскільки завжди і скрізь є люди, що потребують вашої допомоги [16].

Отже, підсумовував відомий спортсмен, кіноактор, колишній губернатор Каліфорнії, лідер громадської думки А. Шварценеггер висвітлюючи таємниці власного життєвого успіху та самореалізації: майте бачення, мисліть масштабно, ігноруйте скептиків, заповзято працюйте, віддавайте і змінюйте світ. Бо якщо не ми, то хто? Якщо не зараз, то коли? [16].

Усі ці цікаві, корисні поради призначені не просто розгорнути калейдоскоп привабливих ідей у їх нескінченному наративі, але й підвести під нього певний науковий стиль мислення, сукупність взаємопов'язаних методологічних принципів, зафіксувати причинно-наслідкові зв'язки, такі важливі для науки. Для цього ми скористалися насамперед соціологічним «збільшувальним склом»: феноменологічний підхід, соціологічні теорії якості життя, теорія статусного образу людини надають якісну оптику для прокладання шляхів та розширення віяла можливостей, планування та вдосконалення життєвого проєкту. Тож на тлі власних спостережень і узагальнень, у прагненні осмислити суспільне життя за допомогою соціологічних підходів, окреслити можливі траєкторії підвищення якості життя, соціального самопочуття та шляхи самореалізації середньостатистичної особи, насамперед молоді, й було побудовано пропоноване дослідження.

Список використаних джерел:

1. Sztompka P. *Shaping Sociological Imagination: The importance of Theory. Self, Social Structure, and Beliefs: Explanation in Sociology* / ed. J.C. Alexander). Berkeley: University of California Press, 2004. P. 180-200.
2. J.K. Rowling Harvard Commencement Speech / Harvard University Commencement 2008 // Harvard University // YouTube.
3. Bill Gates Harvard Commencement Address 2007 // Harvard University // YouTube.
4. Mark Zuckerberg Harvard Commencement Speech 2017 FACEBOOK CEO'S FULL SPEECH // ABC News // YouTube
5. Oprah Winfrey Harvard Commencement speech / Harvard Commencement 2013 // Harvard University // You Tube
6. Natalie Portman Harvard Commencement Speech / Harvard Commencement 2015 // Harvard University // YouTube

7. Filmmaker Steven Spielberg Speech // Harvard Commencement 2016 // Harvard University // YouTube
8. Meryl Streep, Barnard Commencement Speaker 2010, Columbia University // Columbia University
9. Steve Jobs' 2005 Stanford Commencement Address // Stanford // YouTube
10. Barack Obama Graduation speech: Arizona State University (ASU) // Arizona State University // YouTube
11. Justin Trudeau's FULL commencement speech to NYU grads at Yankee Stadium // Global News // YouTube
12. Taylor Swift. NYU's 2022 Commencement Speaker Taylor Swift. New York University // YouTube
13. Elias N. The process of civilization. Sociogenetic and psychogenetic studies. Alternatives. K., 2003. 672 p.
14. Anne Hathaway on International Women's Day 2017 // YouTube
15. Ford H. My life and work / Trans. from English Ulyana Jaman. K.: Nash Format, 2015. 344 p.
16. Schwarzenegger A. Do These 5 Things to Completely Change Your Life. Goalcast // YouTube.

О.О. Осетрова

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА ЇХНІ НАСЛІДКИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Осетрова Оксана Олександрівна – професор соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, професор.

Повномасштабне вторгнення військ рф на територію України 24 лютого 2022 року спричинило цілу низку соціальних і світоглядно-ціннісних змін, які позначилися на всіх сферах життєдіяльності українця, серед яких ключовими є:

- 1) політика;
- 2) економіка;
- 3) культура;
- 4) освіта;
- 5) побут, зрештою тощо.

Слід зауважити, що низка важливих змін відбувалася в українському суспільстві, починаючи з 90-х років ХХ століття, з моменту набуття Україною статусу незалежної держави. Надалі цей процес з новою силою розгорнувся у І чверті ХХІ століття, на що з особливою силою безпосередньо вплинули такі соціальні катаклізми, як:

- 1) війна на сході України, розпочата рф у 2014 році;
- 2) пандемія COVID-19.

Однак саме війна 2022 року, яка сфокусувала у собі найрізноманітніші грані онтологічної загрози, у тому числі й ядерну небезпеку, занурила усе українське суспільство у суцільну складну життєву обставину, незалежно від

матеріальних статків особи / сім'ї.

Першим, що відчули українці 24 лютого 2022 року, був страх смерті (непередбаченої та передбаченої в умовах війни), загострений з новою силою у порівнянні навіть з тим же страхом перед коронавірусом.

Другим, майже одночасно, прийшло усвідомлення потенційної та реальної можливості втрати (хоча уже на 24.02.2022 року багато українців пережили біль втрат через криваві події на сході України, а також і через пандемію). Однак війна 2022 року загострила це відчуття й усвідомлення. Йдеться про втрати найрізноманітніші, переживання яких супроводжується нестерпним душевним метаболом, здатним занурити людину у відчай, який може спричинити до суїцидальних думок та їхньої зреалізації.

Перелік найпоширеніших у період війни втрат, зокрема, охоплює такі, як:

- 1) нерухоме майно (наприклад, приватний будинок, квартира тощо);
- 2) рухоме майно (наприклад, транспортні засоби, прилади, гаджети тощо);
- 3) населені пункти, де людина, наприклад, народилася й виросла, зокрема через окупацію або через його знищення;
- 4) свобода (наприклад, через окупацію, ув'язнення окупантами тощо);
- 5) здоров'я (через поранення як серед військових, так і серед цивільних);
- 6) робота (через внутрішнє переміщення або зруйнування місця роботи);
- 7) сім'я, діти, батьки, загалом рідні, близькі, друзі та інші значущі люди;
- 8) свійські тварини, птахи та / або домашні улюбленці – члени сім'ї;
- 9) зрештою, власне життя.

Наведений перелік не є повний.

Саме втрати, зокрема позначені у пунктах 1 і 3, безпосередньо спричинили такі соціальні процеси в Україні, як:

- 1) внутрішнє переміщення осіб;
- 2) еміграції та ін.

Втрати призвели до поширення й загострення в українському суспільстві такого соціального явища, як *жебракство*, що, згідно з визначенням, поданим у Термінологічно-понятійному словнику «Соціальна політика і соціальна робота» за авторством М.Ф. Головатого та М.Б. Панасюка, являє собою «стан, за якого нормальний спосіб життя індивіда практично неможливий або утруднений через відсутність певних умов (матеріально-фінансових можливостей, навичок трудової діяльності тощо) для нормальної життєдіяльності. За таких обставин, – продовжують дослідники, – жebraкство є єдиним або домінуючим засобом забезпечення соціального функціонування окремих індивідів» [1, с. 159].

Зрозуміло, що жebraкство – не нове для України соціальне явище, спричинене виключно війною. І до російсько-української війни у нашому суспіль-

стві жебрацтво мало місце серед представників найуразливіших категорій населення, до яких, зокрема, належать безробітні, люди з інвалідністю, люди похилого віку, діти й жінки, які мають нагальні потреби у їжі, одязі, взутті тощо. Однак з війною це соціальне явище актуалізувалося з новою силою, незважаючи на потужну роботу міжнародних організацій та зусилля волонтерів і громад з надання соціальної допомоги вразливим групам населення.

Однак важливо зауважити, що поряд з актуалізованим наразі жебрацтвом у сучасному українському суспільстві спостерігається й потужний розвиток діаметрально протилежного за своєю спрямованістю й сутністю феномену *милосердя*, одним з визначенням якого, за М.Ф. Головатим і М.Б. Панасюком, є «діяльне (активне) співчуття і конкретно виражена доброта до нужденних, знедолених... Милосердя – одна з найважливіших моральних і гуманістичних традицій» [1, с. 241]. До слова, соціальний феномен милосердя поширений в українській культурі з давніх-давен, з моменту її започаткування, про що безпосередньо свідчить історія.

Наразі у сучасному українському суспільстві рушійні сили милосердя як соціального явища можуть бути діаметрально протилежні, наприклад, альтруїзм та егоїзм. Однак від цього його значення не зменшується. Більше того, саме у милосерді, на моє глибоке переконання, практично й зреалізовується одна із найважливіших рис українського національного характеру – *кордоцентризм*.

Загалом поширення за часів війни милосердя в українському суспільстві, особливо порівняно з періодом пандемії, коли через страх зараження й близької смерті загострилися егоцентричні риси, на мою думку, свідчить про невпинний процес переоцінки й оновлення світоглядно-ціннісної системи координат, яка наразі розбудовується на життєствердних засадах і принципах, що відкриває для України нові онтологічні перспективи.

Отже, соціальні зміни, спричинені російсько-українською війною, мають у сучасному українському суспільстві водночас як деструктивні (наприклад, втрати), так і конструктивні (зокрема, поширення милосердя) наслідки.

Список використаної літератури:

1. Головатий М.Ф., Панасюк М.Б. Соціальна політика і соціальна робота: Термінологічно-понятійний словник. К.: МАУП, 2005. 560 с.

О.О. Приходько

МЕХАНІЗМИ ВІДНОСИН У СІМ'Ї ПІД ЧАС ВІЙНИ

Приходько Олена Олексіївна – старший викладач кафедри соціології та соціальних комунікацій Криворізького державного педагогічного університету, кандидат соціологічних наук.

Проблема, яку ми прагнемо порушити, стосується впливу війни на шлюбно-сімейні відносини українців, адже під час війни змінилося повсякденне

життя українських сімей, змінилися реалії, до яких сім'ї вимушені пристосовуватися. Сім'я впливає на всі процеси соціального життя, кожний член якої входить у різні соціальні об'єднання, в різні соціальні групи. Під час війни сформувалися нові, умовні типи сімей: сім'я, яка залишилася у повному складі на своїй території; сім'я, у якій залишилася жінка з дітьми на своїй території, а чоловік на фронті; сім'я, у якій жінка з дітьми на безпечній території, чоловік залишається вдома; сім'я, яка відправила дітей на безпечну територію. Припускаємо, що існують і інші типи, але в будь-якому разі і до війни кожна сім'я переживала злети і падіння, сімейні кризи і сімейні перемоги. А війна для багатьох сімей стала каталізатором змін у механізмі сімейно подружніх стосунках. Крива емоцій під час війни виглядає так: оптимізм, збудження, ейфорія, тривога, заперечення, страх, депресія, паніка, відчай, віра, надія, оптимізм. Зараз базовий набір емоцій кожного українця – страх, злість, якоюсь мірою розгубленість та відчуття агресії до усього, що відбувається навкруги. Під час війни загострюються базові страхи, спрямовані на самозбереження. Нас лякає загроза здоров'ю, близьким, постійні сирени, можлива втрата житла, роботи, а також почуття невизначеності й болю за рідну Батьківщину. Через це й загальний рівень тривожності різко зростає: нам важко концентруватися на чомусь, починаються проблеми зі сном та здоров'ям. Тому як у окремої особистості так і у середині сім'ї змінюються поведінкові реакції, а саме соціальна поведінка, відбувається відсторонення від інших і потреба побути на самоті, роздратування, втрата інтересу до звичайної діяльності та хобі. Все це призводить до зміни психологічного клімату у сім'ї. Психологічний клімат сім'ї, у свою чергу, впливає на міжособистісні стосунки її членів, на їхнє світовідчуття, самооцінку, саморегуляцію себе як особистості, на життєдіяльність і життєздатність сімейного колективу загалом. Тож під час війни побільшало сімей з несприятливим психологічним кліматом. Проте кількість випадків насилля у родинах зменшується. Та, на жаль, зростає агресивність таких злочинів. До того ж прослідковується нестача ресурсу у сімейно-шлюбних стосунках, адже гармонійні стосунки вимагають постійного компромісу та спільної роботи над проблемами. Люди перебувають у безперервному стресі, на стосунки просто не вистачає енергії. Такі зміни приносять також нові проблеми. Також може виникнути ситуація, коли потрібно приймати рішення щодо загального майбутнього, наприклад, евакуація.

Не менш важливими факторами, які впливають на зміну сімейно-шлюбних стосунків є той факт, що можуть не співпадати цінності та пріоритети подружжя, реакція на стрес тощо. Не варто забувати про важливий фактор – відстань між членами родини, адже війна розділила багато українських сімей. Зміна стереотипів у суспільстві під час війни також вплинула на сімейно-шлюбні стосунки. Війна руйнує більшість гендерних стереотипів та доводить, що всі вони штучно створені та нав'язані суспільству, а сьогодні-

шня реальність дуже далека від очікувань.

Якщо попередній життєвий досвід людини був складним, війна може стати каталізатором нового життя. Фахівці зазначають, що для українського інституту сім'ї повномасштабна війна стала справжнім парадоксом. Згідно статистики Державного реєстру актів цивільного стану громадян, за півроку 2023 в Україні було зареєстровано 86 028 шлюбів. Це на 17% менше до відповідного періоду торік, коли було зафіксовано 103 903 нових родин. Якщо зі статистикою створення шлюбів все однозначно, то спад кількості розлучень фахівці пояснюють не лише бажанням українців зберегти сім'ю у складний час, а й ще двома вагомими причинами. У 2022 році шлюб вирішили розірвати 17 893 пари, у 2021 році зареєстрували 29 587 розлучень.

Також відбувається зниження народжуваності. Так, в Україні від початку повномасштабної війни народжуваність скоротилася на 28%. В Україні з січня по липень 2023 року народилося 96 755 дітей, що на 28% менше порівняно з відповідним періодом у 2021 році, коли на світ з'явилося 135 079 немовлят. У 2023 році в середньому, на місяць народжується 16,1 тисячі дітей. Для порівняння, у попередні роки до повномасштабного вторгнення кількість немовлят коливалась на межі 21-23 тисячі на новонароджених на місяць [1; 3].

Після закінчення війни в Україні, ймовірно, не слід очікувати бекі-буму – різкого стрибка народжуваності, як це було в Європі після закінчення Другої світової війни. Такий прогноз озвучила директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи при НАН України Елла Лібанова. А щоб збільшити народжуваність в Україні, потрібно надати належні умови для розвитку та життя родини. Експерт пояснила, що в основному дітей в Україні народжують усвідомлено. Ухвалювати рішення про поповнення сім'ї будуть після підвищення рівня життя, який знизився внаслідок війни [2].

Такі тенденції та механізми зміни відносин у сім'ї під час війни потребують подальшого дослідження перш за все у соціологічному та психологічному аспектах.

Список використаної літератури:

1. Васьків О. Від початку вторгнення народжуваність в Україні скоротилася на понад чверть. *Суспільне. Новини*. 2023. 31 липня. URL: <https://suspilne.media/540385-vid-pocatku-vtorgnenna-narodzuvanist-v-ukraini-skorotilas-na-ponad-cvert/>.
2. Демографи прогнозують, що у 2023 році на Україну чекає катастрофічне падіння народжуваності. *Укрінформ*. 2022. 26 грудня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3641463-demografi-prognozuut-so-u-2023-roci-na-ukrainu-cekae-katastroficne-padinna-narodzuvanosti.html>.
3. Барсукова О. Менше шлюбів, більше розлучень. Скільки пар одружились на другий рік великої війни? *Українська правда*. 2023. 15 серпня. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/08/15/255928/>.

Г.П. Савош

РОЛЬ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Савош Галина Петрівна – доцент кафедри філософії ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» (м. Дніпро), кандидат соціологічних наук, доцент.

У сучасних умовах суспільних трансформацій у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів, переходу до моделі суспільства з соціально орієнтованою ринковою економікою та розвиненою демократією науково-технологічне та кадрове забезпечення модернізації усіх сфер суспільного життя країни потребує розроблення та трансферу передових технологій. Освіта у цьому контексті не є винятком. Вона визначає та забезпечує становлення й удосконалення особистості, розробку й передачу нових знань, рух надбань культури від покоління до покоління тощо [2].

Саме розвиток освіти, темпи якого були найбільш високими, став одним із вирішальних факторів прогресу освіти в цілому та надзвичайного прогресу знань. Саме цей розвиток сприяв зростанню промисловості, інших галузей економіки, забезпечив підґрунтя для практичного застосування та впровадження технічних інновацій, зокрема перехід до постіндустріального, а згодом і до інформаційного.

Динамічні зміни зовнішнього для системи освіти середовища породжують невідповідність останньої вимогам сьогодення, викликам часу для суспільства. За цих умов виникає необхідність розробки, прийняття та реалізації науково виваженої державної політики удосконалення системи освіти. сучасної освіти приводить до орієнтації вищих навчальних закладів винятково на професійну підготовку й відмову від таких важливих аспектів змісту освіти, як виховання й соціалізація. Це виносить за рамки освіти такі актуальні для українського суспільства, яке трансформується, процеси, як вироблення прийнятної для більшості українців нової системи цінностей, формування соціальних норм, спрямованих на затвердження цих цінностей, і в першу чергу соціального партнерства різних статусних груп [5].

Проблеми, які стоять перед українською вищою освітою, можна розглядати з кількох позицій: з точки зору трансформації суспільства, ролі та функцій щодо соціалізації та виховання молоді і створення освітніх кластерів, тобто мережі постачальників, виробників і споживачів освітніх послуг і технологій.

Концепція побудови національної системи освіти в Україні передбачає новий підхід до професійної підготовки майбутніх кадрів, спрямований на подолання кризи в освіті та вихованні, яка виявляється, передусім, у невідповідності знань студентів запитам особистості, суспільним потребам і світовим стандартам, у знеціненні соціального престижу освіченості та інтелекту-

альної діяльності. Отже, не можна проігнорувати той факт, що сучасні соціальні умови формують новий тип студента, з новими потребами та вимогами, а відповідно вища освіта має використовувати такі форми та методи виховання, які б відповідали формуванню сучасної особистості.

Щодо вищої освіти, вона, готуючи фахівців у певній галузі, не приділяє, на жаль, достатньої уваги формуванню особистості. А процес підготовки особистості, її виховання складний. У доповіді «Теоретико-методологічні засади реформування вищої освіти в Україні» директор Інституту вищої освіти АПН України професор В.П. Андрущенко [1] наголосив: «Пріоритетами освіти є не знання самі по собі й навіть не «потреби народного господарства», а розвиток особистості й формування громадянина, здатного самостійно і вільно мислити й діяти».

Безумовно, головна роль тут відводиться вищій освіті, адже саме завдяки їй студент формується і як гідна особистість, і як фахівець [4]. Тож основним критерієм роботи навчального закладу повинен бути рівень підготовленості випускників, раціональне поєднання їх теоретичних знань з умінням застосовувати їх на практиці, що означає потребу вести пошук ефективних форм і методів навчання та виховання, удосконалення програм, навчальних планів, розробку нових навчальних методик, навчальних посібників.

Війна дуже впливає на якість освіти. Проводяться заняття онлайн, але через перебої електроенергії чи інші причини не всі мають можливість навчатися системно, хтось вимушений покинути країну в пошуках безпеки й стикнувся з мовним бар'єром. Таких проблем багато. Навіть якщо школярі та студенти мають можливість продовжувати навчання, вони іноді не знаходять мотивацію для навчання. Це може мати довгострокові наслідки для майбутнього, адже втрачається можливість отримати належну кваліфікацію та стати конкурентоспроможним [3].

Для того, щоб зменшити негативні наслідки війни на освіту, необхідно, на наш погляд, здійснити наступне:

- забезпечити безпеку та стабільність в освітній системі;
- забезпечити доступ до ресурсів та підтримати школярів та студентів;
- проводити моніторинг та оцінку ситуації з освітою під час війни, щоб забезпечити максимальну освітню можливість для навчання в таких складних умовах.

- розробити інноваційні та дистанційні методи навчання, які можуть бути застосовані в екстремальних ситуаціях під час війни.

- забезпечити достатніми фінансовими ресурсами, відповідною інфраструктурою та обладнанням.

Ці стратегічні завдання системи освіти безпосередньо пов'язані з процесами формування та розвитку сучасної особистості, і тому саме освіті повинна належати головна роль у здійсненні тих глибинних структурних змін у су-

спільному житті, що несуть людям свободу саморозвитку, матеріальні блага, гарантовані громадянські права, задоволення зростаючих потреб, соціальний захист.

Список використаної літератури:

1. Андрущенко В.П. Освітня політика (огляд порядку денного). К.: МП Леся, 2010. 368 с.
2. Зінченко Н.О. Необхідність трансформації інституту освіти в умовах інформаційного суспільства. *European humanities studies: State and Society*. Krakow, 2017. Вип. 4 (IV). С. 114-126.
3. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик О. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 2. С. 5-18.
4. Михайлева Е. Образовательный процесс в условиях инновационного развития непрерывного образования: основные черты и перспективы. *Новий колегіум*. 2021. № 2. С. 22-30.
5. Філіпов В., Наливайко Л. Соціальний інститут освіти в умовах трансформації суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 3 (56) С. 127-132.

О.В. Сачко

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ОСОБАМ У ВІЦІ ДО 21 РОКУ В АНГЛІЇ

Сачко Олександр Васильович – професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор юридичних наук, доцент.

В Англії довічне позбавлення волі є соціальною санкцією, максимальним покаранням, що призначається виключно у випадку скоєння тяжких злочинів.

У 1997 році в Англії було прийнято Закон про злочин (покарання) [1], який закріпив засадничі принципи, на які суд повинен орієнтуватися при призначенні покарання особам у віці до 21 року у виді довічного позбавлення волі.

У цьому Законі визначено, що довічне позбавлення волі може бути призначено особі у віці до 21 року, яка визнана винною в скоєнні тяжкого злочину після вступу в силу означеного Закону, та яка до цього засуджувалася в будь-якій частині Великобританії за тяжкий злочин. Такими протиправними діями, тяжкими злочинами є:

- а) замах, зговір або підбурювання до скоєння тяжкого вбивства;
- б) підбурювання до скоєння тяжкого вбивства;
- в) просте вбивство;
- г) умисне поранення або спричинення тяжких тілесних ушкоджень;
- д) згвалтування або спроба згвалтування;
- е) статеві зносини із дівчиною у віці до 13 років;
- є) зберігання вогнепальної зброї із наміром спричинити шкоду, чинення спротиву арешту, носіння вогнепальної зброї із злочинним наміром;

ж) пограбування, якщо під час скоєння злочину злочинець заволодів вогнепальною зброєю або його імітація.

Особа у віці до 21 року, якій призначено вирок у виді довічного позбавлення волі відбуває покарання у такі стадії:

1. Первинне засудження, під час якого суд складає звіт, в якому повинен бути визначений мінімальний термін відбування довічного позбавлення волі.

2. Перебування в Основному центрі, в якому відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі мінімальний термін.

3. Друга стадія відбування довічного позбавлення волі, яка є початком підготовки до звільнення.

4. Фаза звільнення.

5. Отримання Ліцензії, яка надається при звільненні засудженого до довічного позбавлення волі.

Особливістю відбування покарання у виді довічного позбавлення волі особами у віці до 21 року є те, що за кожним із засуджених закріплюється співробітник і офіцер служби пробації. Засуджений до довічного позбавлення волі регулярно контактує з персоналом закладу, де він відбуває покарання.

В Англії можливе умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі. Підставами для цього є виправлення. Показником виправлення засудженого, а отже і досягнення мети спеціальної превенції є його позитивна поведінка під час відбування покарання [3].

Можливість звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі засудженого у віці до 21 року залежить від ймовірності скоєння ним повторно насильницького злочину після закінчення мінімального терміну відбування покарання. Така ймовірність оцінюється ступенем ризику, тобто небезпекою злочину, характером і особистістю злочинця, сімейними обставинами, ставленням до нагляду і оточуючих.

За кримінальним законодавством Великобританії, існує два види довічного позбавлення волі: мандатний (обов'язкове) – за вчинення умисного вбивства і дискреційне (на розсуд суду) – за ненавмисне вбивство, збройний грабіж, підпал, зґвалтування, викрадення дітей. Показово, що при відбуванні зазначеного виду покарання для кожного ув'язненого розробляється індивідуальний план відбування покарання, в підготовці якого бере участь і сам осудний, визначаючи першочергові завдання і терміни їх вирішення.

Отже, досвід Англії в призначенні покарання у виді довічного позбавлення волі особам у віці до 21 року може бути врахований у процесі реформування відповідних норм вітчизняного кримінального права.

Список використаної літератури:

1. Старовойтова Ю.Г. Загальна частина кримінального права Англії та США: навч. посіб. К.: Атіка, 2012. 104 с.
2. Гумін О., Коваль М. Основні напрями та перспективи розвитку виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі. *Вісник Національного університету «Львівська полі-*

техніка». Сер.: Юридичні науки. 2020. Т. 7, № 2. С. 236-241.

3. Кирись Б.О. Покарання, що полягає у довічному позбавленні засудженого свободи, у кримінальному законодавстві зарубіжних держав. *Науковий вісник*. 2010. № 2. С. 263-278.

4. Мальчевська А.О. Актуальні питання помилування засуджених до довічного позбавлення волі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 267-269.

В.О. Скворець

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Скворець Володимир Олексійович – завідувач кафедри соціології Запорізького національного університету, доктор філософських наук, професор.

Вторгнення російської армії спричинило зміни в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах життя суспільства, що призвели до загострення суперечностей, від яких залежить безпека і цілісність України. Осмислення гібридного характеру війни засвідчує, що в управлінні соціальними процесами маніпулятивна складова не може виступати домінуючим чинником, оскільки її конструктивна чи деструктивна роль значною мірою залежить від реальних соціальних процесів, що визначають життєдіяльність суспільства.

Мета виступу – короткий огляд проблеми боротьби за розум і душі людей в умовах російсько-українською війною.

На сайті Міністерства оборони України зазначається: «Для інтеграції населення тимчасово окупованих територій агресор використовує спеціально створені соціокультурні фонди та центри. За інформацією ГУР МО України, одним із інструментів «м'якої сили», які Москва використовує для інтеграції населення окупованих територій сходу України з російським соціокультурним простором є міжнародний культурний проєкт «Русский центр» [1]. Основні зусилля представництва «Русский центр» на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей (ТОТ ДЛО) «спрямовуються на повне знищення національної ідентичності українського населення»: заміщення української мови і культури у всіх сферах життєдіяльності місцевого населення, впровадження російських стандартів освіти у місцевих навчальних закладах; насадження викривлених історичних фактів щодо історії регіону; подальше ментальне зближення жителів ТОТ ДЛО з населенням РФ; сприяння реалізації проєктів в інтересах створення позитивного іміджу російської окупаційної адміністрації. «Війна, яку Росія веде проти України інструментами «м'якої сили», – це війна за розум і душі українців на окупованих територіях Донецької та Луганської областей [1].

Сучасна російсько-українська війна поставила на порядок денний обоюючих сторін проблему боротьби за розум і душі людей, від вирішення якої залежить стійкість суспільства як соціальної системи, стійкість державної влади, політичного режиму і суспільного устрою кожної країни.

Розглянемо стан вирішення проблеми «боротьби за розум і душі людей» в Україні в довоєнний період та в умовах війни. В довоєнний період в Україні склалася фундаментальна суперечність між формальним правовим статусом людини – нормами Конституції України, що проголошують людину найвищою соціальною цінністю, і реальним становищем, у якому знецінюється людина та її життя. Соціальні зміни в Україні засвідчують, що для правлячого класу ще в умовах мирного часу життя пересічної людини знецінилося.

У пострадянський період державна влада України, в якій втілюється воля правлячого класу, майже нічого не зробила, щоб послабити вплив і наслідки демографічної кризи. За даними державної статистики, за всю свою історію Україна досягла найбільшої чисельності населення на 01.01.1993 р. – 52,244 млн. осіб. На 01.01.2018 р. загальна чисельність населення України склала 42,234 млн. осіб. Отже, протягом 25 років населення України скоротилося на 10 млн. осіб., або на 19% [2, с. 153]. Отже, демографічні зміни мирного часу не дають підстав стверджувати, що людина стала найвищою соціальною цінністю в Україні, навпаки, відбулося знецінення людини та її життя.

Зміни в соціальній структурі населення, майновому становищі та статусі переважної більшості громадян пострадянської України теж не є аргументом для визнання людини «найвищою соціальною цінністю». В Україні з 1988 до 2001 р. чисельність вищих прошарків скоротилася з 19,3% до 2%, середніх – із 75% до 9,8%, а нижчих – зросла від 5,7% до 88% [14, с. 25]. Отже, в результаті реформ соціальна структура, що в основі своїй мала середні верстви населення, змінилася на соціальну структуру, де більшість населення становлять бідні. Перехід від суспільства середнього достатку до суспільства, в якому абсолютну більшість становлять бідні, став одним із ключових чинників знецінення людини. У Спеціальній доповіді «Стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини» від 10 грудня 2008 р. зазначається: «за офіційними даними, близько 30 відсотків населення України досі перебуває у стані бідності. А якщо застосувати критерій бідності, встановлений Світовим банком, який дорівнює денному споживанню на 3 долари США, то до категорії бідних в Україні треба зарахувати майже 70% її населення. В основі проблеми бідності в Україні, де існують розвинуті промисловість і сільське господарство, де високий рівень освіченості населення, лежить насамперед brutальне порушення прав більшості членів українського суспільства на доступ до ресурсів, до національного багатства. До найбільш уразливих верств населення з високим рівнем бідності належать інваліди, пенсіонери, мешканці села. Особливо потерпають сім'ї з дітьми, де бідність зростає прямо пропорційно кількості дітей. Саме низький рівень доходів є одним із чинників сучасної демографічної кризи, внаслідок якої Україна втратила за останні 15 років понад 6 мільйонів населення» [3, с. 10].

Кардинальні зміни характеру соціально-економічних і демографічних процесів зумовили соціокультурні зміни в Україні. В період з 1990 р. по 2015 р. чисельність працівників у промисловості, будівництві, сільському господарстві, транспорті, освіті, культурі, науці та мистецтві зменшилася із 19,4 млн. осіб до 5,3 млн., тобто в 3,6 рази [2, с. 196]. Отже, 14 млн. осіб були позбавлені звичної роботи та джерела доходів, змушені були шукати засоби до існування, боротися за виживання, тобто пережили процес маргіналізації. Ці зміни зумовили зміну домінуючого в суспільстві типу культури. Як зазначає М. Шульга, вкрай низькі життєві ресурси населення зумовлюють специфічний спосіб життєдіяльності, який називається виживанням. В умовах дефіциту життєвих ресурсів людина спрямовує, концентрує наявний у неї життєвий потенціал на задоволення безпосередніх, базових потреб – у їжі, одязі, утриманні житла і відмовляється від інших. Життєдіяльність людини зосереджена навколо того, щоб відтворити себе фізично і допомогти це зробити своїм близьким, щоб задовольнити найпростіші, найнеобхідніші соціальні потреби. Виживання – це такий тип поведінки, коли будь-які перспективні поведінкові стратегії відкладаються, а все зосереджується на нагальних, безпосередніх завданнях [2, с. 96].

Таким чином, в пострадянській Україні сталася зміна соціальної матриці відтворення суспільства: відбувся перехід від домінування культури середніх верств населення до поширення культури бідних, основною ознакою якої є боротьба людини за виживання.

Російсько-українська війна різко загострила проблему знецінення людини в українському суспільстві. Війна зумовили формування нових соціальних груп і категорій населення в українському суспільстві: внутрішньо переміщені особи (ВПО); біженці, які змушені були переселитися за кордон, переважно в країни Євросоюзу; громадяни, які проживають на тимчасово окупованих територіях.

За інформацією Мінсоцполітики, станом на 24 лютого 2022 р. на облік перебувало 1 478 214 ВПО. Через місяць після початку вторгнення загалом було обліковано 1 537 923 ВПО, але лише 63 306 із них були переміщені після 24 лютого 2022 р. Тобто переважна більшість зареєстрованих ВПО були переміщеними особами з 2014 р. Однак зі збільшенням інтенсивності бойових дій кількість новозареєстрованих ВПО суттєво зросла: з 312 591 особи станом на 1 квітня до 2 228 861 ВПО на 1 травня, а потім до 2 495 747 ВПО на 1 червня 2022 р. За даними Мінсоцполітики, з 24 лютого по 20 жовтня 2022 р. на облік було взято 3 439 070 ВПО, станом на 11 листопада 2022 р. кількість ВПО становила 4 846 189 осіб [4, с. 18]. За розрахунками Центру економічної стратегії, станом на кінець червня 2023 року за кордоном через війну перебуває 5,667 млн. українців. Це на 0,3-0,5 млн більше, ніж за оцінками Центру станом на кінець 2022 року, їх кількість складала 5,3-6,2 млн

осіб. За різними сценаріями за кордоном можуть залишитись від 1,3 млн до 3,3 млн українців. Це на 0,4-0,6 млн осіб більше, ніж було розраховано Центром станом на грудень 2022 року. Така зміна є наслідком довшої тривалості воєнних дій та подальшої адаптації біженців до життя за кордоном [5, с. 5-6]. Ці соціологічні дані засвідчують, що в умовах війни різні категорії населення орієнтуються на різні стратегії виживання: внутрішньо переміщені особи в основному впевнені у здатності української влади досягти перемоги у цій війні та забезпечити їм мирне і безпечне майбутнє; біженці за кордон сподіваються на безпечні умови життя в країнах Євросоюзу; частина біженців, особливо тих, які адаптувалися до життя в ЄС, сподіваються на свої сили і здатність працювати та займатися бізнесом в країнах ЄС. Крім того, досить значна частина громадян України, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, обрали стратегію виживання в орієнтації на збереження свого житла та іншого майна, незалежно від того, чия влада буде в цій місцевості.

Визнання того факту, що в умовах війни найважливішим аспектом життя більшості людей є боротьба за виживання, яка формує специфічне культуру не лише людини, але й великих соціальних груп, що були змушені свідомо чи несвідомо обрати певну стратегію боротьби за виживання, вимагає з переходом до миру розробки та реалізації соціальної політики, спрямованої на подолання тих відмінностей в ідентичності соціальних груп, що виникли під час війни. Ця політика може бути дійсно ефективною і здатною забезпечити реінтеграцію суспільства за умови реальної результативності щодо перетворення людини на «найвищу соціальну цінність».

Існуюча олігархічно-бюрократична система влади, що склалася в Україні ще в довоєнний період, не здатна проводити політику перетворення людини на «найвищу соціальну цінність». Про це засвідчують результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 21 по 27 вересня 2023 року. Серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 93% опитаних), добровольчих загонів (85%), волонтерських організацій (84%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (83%), Національної гвардії України (81%), Державної прикордонної служби (76,5%), Президента України (72%), Міністерства оборони України (71%), Служби безпеки України (66%), громадських організацій (60,5%), Церкви (59%), Національної поліції України (57%), Голови міста (селища, села), в якому живе респондент (54%). Більшість респондентів висловлюють недовіру політичним партіям (не довіряють 74%), державному апарату (чиновникам) (72%), судам (судовій системі загалом) (70%), Верховній Раді України (64%), Прокуратурі (61%), Уряду України (60%), комерційним банкам (59%), Національному антикорупційному бюро України (53%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (52%), Національному агентству з питань запобігання корупції (52%) [6].

Наведені результати засвідчують, що найбільшою довірою населення користуються представники Збройних Сил України, силових структур та тих громадських структур, які задіяні на передній лінії оборони України. Ці люди не лише знають ціну людського життя на війні, але й зорієнтовані на захист національного, тобто загальносуспільного інтересу. Створені цими людьми суспільно-політичні сили здатні після війни створити нову систему влади, яка буде здатною перетворити людину на «найвищу соціальну цінність».

Список використаної літератури:

1. Збройна агресія Росії проти України: Росія знищує національну ідентичність українців на тимчасово окупованих територіях. *Головне управління розвідки Міністерства оборони України*. URL: <https://gur.gov.ua/content/rosiia-znyshchuie-natsionalnu-identychnist-ukraintsiv-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh-agression.html>.
2. Скворець В.О. Трансформація соціоісторичного організму України: аналітика соціальних процесів: монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. 520 с.
3. Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової на представленні у Верховній Раді України Спеціальної доповіді «Стан дотримання Україною Міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини» 10 грудня 2008 року. *Голос України*. 2009. № 23 (4523), 10 лютого. С. 10.
4. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (за період 24 лютого – 31 жовтня 2022 р.). URL: https://rada.info/upload/users_files/21054106/07d383c8d770f41a9903b0c58f898589.pdf.
5. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. Аналітична записка. *Центр економічної стратегії*. URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/>.
6. Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. Ставлення до проведення загальнонаціональних виборів в Україні до завершення війни (вересень 2023 р.). *Разумков центр*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-provedennia-zagalnonatsionalnykh-vyboriv-v-ukraini-do-zavershennia-viiny-veresen-2023r>.

А.А. Солнишкіна

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ДІТЯМ-СИРОТАМ: УРОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИК АДАПТАЦІЇ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ В РАМКАХ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ)

Солнишкіна Аліна Анатоліївна – доцент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук.

Метою доповіді є репрезентація та соціологічний аналіз історичного досвіду та практик соціальної адаптації та реабілітації дітей-сиріт в часи Дру-

гої світової війни та методики і технології вирішення соціально-психологічних проблем.

Вивчення соціальної допомоги дітям, які постраждали від бойових дій, є актуальним для українських реалій в умовах повномасштабного вторгнення.

Дитячий будинок Кластер Індерсдорф (Kloster Indersdorf children's home) відкрився у липні 1945 року.

Представники 13 національностей отримали притулок, соціальний захист та турботу в будівля колишнього монастиря в південній Німеччині неподалік Мюнхену.

Модель Кластер Індерсдорф успішно екстраполювалася та масштабувалася в інших країнах.

Грета Фішер, яка приїхала до Кластеру в 1945 році, мала власну сімейну історію, адже члени її родини були вбиті.

Разом із Анною Фройд вона проводила інтерв'ювання дітей-сиріт, які втратили батьків під час війни. Їх історії стали дуже важливими як для історії, так і для розвитку соціальної роботи.

Спочатку було 192 особи, потім в наступному році кількість збільшилася до 300 [1].

У Кластер Індерсдорф вчителі зіштовхнулися із конфліктом між представниками різних країн.

Також були випадки бойкотування підлітками-хлопцями занять польських вчителів-колаборантів, які виправдовували злочини нацизму.

Матеріали Меморіального музею Голокосту у США свідчать про те, що діти раділи можливості обирати одяг, який їм подобається та декорувати кімнату на свій смак та розгляд.

Головною формою реабілітації дітей-сиріт в Англії, Німеччині та Франції було професійне навчання. В Кластер Індерсдорф були відкриті професійні класи із медсестринської справи, столярського мистецтва, машинопису для підлітків [2].

Соціальні працівники докладали всіх зусиль для возз'єднання родин, допомоги у пошуку прийомних родин. Були запрошені відомі фотографи, які робили портрети, інформація розміщала в пресі, випадки возз'єднання родин мали місце. Ідея написати своє ім'я на дереві належить старшій групі вихованців. Діти виглядали як дорослі, потребували психологічної опіки та медичного втручання. Процес реабілітації йшов повільно, але робота була систематичною.

Дитячий будинок Кластер Індерсдорф знаходився під опікою та протекторатом United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) – Адміністрації допомоги та відновлення Об'єднаних Націй, яка створила біля 300 команд для роботи з дітьми, які втратили батьків та переміщеними під час війни дітьми в різних частинах світу.

Шкільні предмети було обов'язкові, а хлопці та дівчата старшого віку поєднували шкільне навчання із професійним навчанням.

Верена Бюсер в науковій статті «Child Survivors and Displaced Children in the Aftermath Studies: An Overview» («Діти, що вижили та переміщені діти: огляд досліджень наслідків») аналізує доповіді Адміністрації допомоги та відновлення Об'єднаних Націй, де зазначаються наступні соціально-психологічні проблеми вихованців подібних центрів:

- проблеми становлення ідентичності, невизначеність у майбутньому;
- прийомні батьки часто змінювали ім'я, релігійну приналежність, вік в документах [3].

Цікавим для вивчення історії соціальної роботи є функціонування Gaudiopolis – Міста Щастя та Радості в Угорщині (Будапешт) – цікавий приклад соціально-педагогічної роботи, який підтримувався Міжнародним відділенням Червоного Хреста

Головними соціально-психологічними проблемами дітей, які втратили батьків були страх смерті, внутрішні конфлікти, тривога. Ментальне травмування та антисоціальна поведінка деяких вихованців ускладнювали процеси соціальної адаптації та реабілітації.

Розвиток «дитячого самоуправління» в республіці, залучення до спорту, музики та мистецтва, поезії сприяли відновленню дітей, які втратили батьків.

Робота із соціальними історіями румунських дітей-сиріт в The Schapel Center (Штат Меріленд, США) свідчить про позитивну роль відновлення освітнього процесу та професійного виховання в соціально-психологічній роботі [6].

Отже, історичний, соціальний та психологічний контекст проаналізованих практик успішно використовується в процесах адаптації та реабілітації дітей-сиріт, які постраждали від військових конфліктів та бойових дій в умовах сьогодення.

Список використаної літератури:

1. This Orphanage Did More Than Find Homes for Children of the Holocaust. It Helped Them Reclaim Their Humanity. *Holocaust Encyclopedia*. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/kloster-indersdorf-displaced-persons-camp>.
2. Kloster Indersdorf displaced person camp. *Holocaust Encyclopedia*. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/kloster-indersdorf-displaced-persons-camp>.
3. Kloster Indersdorf. *The 45aid Society*. URL: <https://45aid.org/location/kloster-indersdorf/>.
4. Buser Verena. Child Survivors and Displaced children in the Aftermath Studies: An Overview. *Rebuilding Lives – Child Survivors and DP Children in the Aftermath of the Holocaust and Forced Labor*. Wallstein Verlag, 2017. P. 27-40.
5. Laine-Frigren T. Traumatized Children in Hungary After World War II. *Trauma, Experience and Narrative in Europe after World War II. Palgrave Studies in the History of Experience*. Springer Nature, 2021. P. 149-176.
6. America newshound Distribution case files of Romanian orphans. URL: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn503704>.

Б. Скочинська-Прокопович
SMART CITY – ЖЕШУВ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПІДТРИМЦІ
УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

Скочинська-Прокопович Барбара – доктор соціології, ад'юнкт, заступник директора Інституту іноземних мов Жешувського Університету (м. Жешув, Польща).

Інформаційне суспільство сприяє активізації запровадження інформаційних технологій у всі сфери життя, зокрема і в місцеву інфраструктуру. Тому процес розвитку так званих «розумних міст» (Smart City) став трендом розвинутих країн світу. Не є винятком і Польща, зокрема місто Жешув, який знаходиться за 120 км від польсько-українського кордону. В умовах російської агресії м.Жешув стало найбільшим польським містом для прийняття українських біженців від війни. Це стало можливим, завдяки запровадженню у місті програмам розвитку «розумного міста», що ґрунтувалися на європейських стандартах, до яких варто віднести: проєкт SMARTCITY, що оприлюднений на офіційному веб-сайті Європейської економічної комісії ООН (UNECE) та Організації міжнародних економічних відносин (OiER); Програму United Smart Cities – глобальну ініціативу, що заснована Європейською економічною комісією ООН (ЄЕК ООН). United Smart Cities – це унікальна платформа, яка об'єднує міжнародні організації, компанії, уряди та осіб, які приймають рішення, для спільної роботи для досягнення спільної мети – створювати та реалізовувати більше розумних та ефективних міських проєктів [1].

Запровадження програми United Smart Cities сприяє оцінці міст, розробці їх профілів, підтримці стратегій з точки зору міського планування та пріоритетів, розробці проєктів у співпраці з міськими експертами та приватним сектором, визначенні факторів, які мають значення для клімату та енергії як важелів для покращення міського життя. Програма спрямована на розвиток міжгалузевих партнерств, забезпечення розвитку стійкої, довгострокової енергійної та прибуткової мережі, а також платформи обміну для розумних міст у всьому світі.

На офіційному сайті Єврокомісії розумне місто визначається як таке місце, де, *по-перше*, традиційні мережі та послуги стають більш ефективними за допомогою цифрових і телекомунікаційних технологій; *по-друге*, вихід за рамки використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для кращого використання ресурсів і зменшення викидів; *по-третє*, більш розумні міські транспортні мережі, модернізоване водопостачання та утилізацію відходів, а також більш ефективні способи освітлення та опалення будівель; *по-четверте*, наявність більш інтерактивної та уважної до потреб мешканців міської адміністрації, безпечніших громадських місць та задоволення потреб людей похилого віку.

Упродовж останнього десятиліття у м. Жешув були запроваджені наступні проекти *SMARTcity* [2; 3]:

(1) У 2005 році був представлений проект RESMAN – інфраструктура ІКТ: бездротова муніципальна мережа ІКТ, яка охоплює 90 муніципальних одиниць, забезпечує місто безпечним Інтернетом і телефонією VOIP.

(2) 2011-2017 роки – це проекти RIST (Інтелектуальна транспортна система Жешува), RESMAN2, розвиток мережі, центр обробки даних і системи, до яких увійшли наступні проекти:

- управління громадським транспортом (динамічна інформація про пасажирів, електронний квиток у громадському транспорті, контроль дорожнього руху, динамічне зважування транспортних засобів, управління платною зоною паркування, відеомоніторинг автобусів, зупинок і перехресть;

- управління освітою (співпраця з Microsoft – EDU.ERZESZOW.PL: Безкоштовний пакет Microsoft Office 365 для: 91 школи, 3 500 вчителів, 30 000 учнів. Кожен вчитель і учень державних шкіл у Жешуві отримали безкоштовний доступ до програмного забезпечення Microsoft Office 365 у хмарі та право інсталювати найновіші пакети Microsoft Office 365 на будь-які (включаючи приватні) 5 комп'ютерів, 5 планшетів та 5 смартфонів; заняття з програмування на основі популярної гри MineCraft для 1000 учнів);

- управління енергією (Intelligent Rzeszów Olszynki: світлодіодне освітлення, кероване через Інтернет; цілодобове електропостачання вуличного освітлення; відео спостереження Ultra HD 4k і панорамних камер; точки доступу WIFI; передача даних по системі MESH pre-5G (26 GHz). RIST в цифрах: 70 перехресть зі світлофорами, 210 автобусних зупинок, 180 автобусів, 29 знаків зі змінними повідомленнями VMS, 5 станцій зважування транспортних засобів, 400 камер відео спостереження.

(3) Муніципальна мережа ІКТ стала переможцем міжнародного телекомунікаційного конкурсу GLOTEL у 2017 році в номінації «Найкращий глобальний проект цифрової трансформації». Це лише фрагменти інформації про досягнення міста для його жителів.

Досвід діяльності міської влади Жешува та його мешканців свідчить, що сучасні технологічні рішення в управлінні, традиційному та дистанційному зв'язку дозволяють швидко реагувати та допомагати людям у кризових ситуаціях. Так, саме завдяки інформатизації різноманітних послуг у різних сферах життя, стала можливою і більш оперативною допомога українським біженцям, які прибули до Жешува внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ в Україну. За період з лютого 2022 по вересень 2023 року допомогою і різноманітними послугами у м. Жешув, зокрема через інформаційно-комунікативні технології, скористалися десятки тисяч біженців з України, які отримували і фінансову, і житлову, і продовольчу та іншу допомогу, а також було здійснено облік усіх їх даних, присвоєно їм ідентифікаційні номери

(PESEL), які дозволяють їм функціонувати в ІТ-системі Європейського Союзу.

Список використаної літератури:

1. UniCities-Smart. URL: <https://www.unitedsmartcities.org/>.
2. Skoczyńska-Prokopowicz B. Public administration management - nowy model zarządzania i aktywizacji społecznej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie*. 2016. Z. 95. S. 441-452.
3. Skoczyńska-Prokopowicz B. Implementing smart city programmes, and how the rules are perceived by the population, using the city of Rzeszów as the model. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie / Politechnika Śląska. Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*. 2019. Nr 140. S. 327-330.

Ю.Г. Сорока

ПОВСЯКДЕННЯ В ОКУПАЦІЇ: ЕТИЧНІ ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сорока Юлія Георгіївна – професор кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; Університет Фрібургу (Швейцарія), доктор соціологічних наук, професор.

Українці на тимчасово окупованих територіях привертають увагу ЗМІ та дослідників. Вони є небезпечною групою через близькість до місць бойових дій. Вони є свідками наслідків війни та діяльності окупантів. Вони є важливими джерелами інформації, але особливість повсякдення окупації має бути врахована перш ніж ставити питання людям в окупації.

Емпіричною базою доповіді є дослідження «Спеціаліст в умовах окупації» [1], «Українські об'єкти природно-заповідного фонду в умовах війни та російської окупації» [2], автоетнографічного дослідження «Вжити під час окупації в Маріуполі» [3], дослідження висвітлення ЗМІ захоплення Маріуполя [4].

Умови окупації ставлять перед людиною завдання виживання не менш складне, ніж у зоні бойових дій. Людям загрожує фізичне знищення, втрата власності, житла, роботи та засобів до існування, загроза психологічного тиску. Їхня ідентичність загрожена у багатьох аспектах: громадянському та національному, етнічному, професійному, гендерному та ін. Вжити в багатьох ситуаціях означає залишатися непомітним для озброєних людей на вулиці, військових на блокпосту, нової адміністрації та її керівників, зневірених і знедолених співвітчизників тощо. Будь-які запитання, які ставлять людям під окупацією, можуть зруйнувати цю життєво необхідну невидимість. І це означає критерії для реалізації практик безпеки інформаторів, зокрема анонімізації.

Етичні принципи дослідження вимагають дотримання правила «вивчення контексту», діяльності по створенню довіри та принципу «не нашкодь». Повсякдення окупації розкривають численні моральні дилеми, яких людина в

окупації не може уникнути. Тут, здавалося б, звичайне питання, де купити продукти, засоби гігієни чи ліки, може перетворитися на політичне та делікатне. Чи можна цього уникнути? Які критерії довіри до відповідей інформантів мають висувати дослідники в цих умовах? Якщо цих проблем не уникнути, то чи не дочекатися закінчення війни, відійти від подій на історично безпечну відстань і тоді проводити дослідження?

Ставлячи питання в контексті війни, дослідники не можуть залишатися нейтральними. Цінності, які поділяє дослідник, визначають тему, а також слова та імена, використані в питанні. Тут очевидна позиційність дослідника провокує самовизначення інформанта, перевантажуючи інтерв'ю екзистенційними смислами. З іншого боку, думки і наміри людей з протилежною позицією залишаються недоступними для дослідника. Вони поза увагою академічної аудиторії, віддані на милість ЗМІ та пропагандистських спекуляцій.

На виробництво знань про окупацію впливає публічний дискурс, який підпорядкований досягненню перемоги та правилам мови ненависті, дегуманізації ворога [4]. У публічному дискурсі представлені переважно жертви військових дій, колабораціоністи та зрадники, партизани та активісти опору, біженці з окупованих територій. Люди в окупації, які не вписуються в ці категорії, стають об'єктами відчуження, що є зворотнім боком стратегії невидимості.

Список використаної літератури:

1. Гоманюк М., Даниленко І., Антошук Ю., Царюк Г. Спеціаліст в умовах окупації: звіт за результатами соціологічного дослідження. Херсон: БФ «Об'єднання», 2022. 54 с. <https://www.fundunion.org/2022/11/ks-occupation.html>.
2. Homanyuk M., Khodosovtsev O., Moysiienko I., Ponomaryova O., Zharonkin V. Ukrainian facilities of the nature reserve fund in the conditions of war and Russian occupation. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*. 2023. № 89. P. 31-41.
3. Soroka Yu. Surviving occupation in Mariupol. *War in Ukraine* / T. Martsenyuk, T. Kostiuchenko (eds.).
4. Soroka Yu. The Beginning of the Occupation: The City of Mariupol in media messages – under review.

С.В. Ставченко

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Ставченко Сергій Вікторович – професор кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор.

Об'єктивно категорія «інформаційна безпека» виникла з появою засобів інформаційних комунікацій між людьми, а також з усвідомленням людиною наявності у громадян і їх об'єднань інтересів, яким може бути завдано збитку шляхом дії на засоби інформаційних комунікацій, наявність і розвиток яких забезпечує інформаційний обмін між всіма елементами соціуму [4, с. 48].

У суспільних науках виокремлюють декілька підходів до розуміння сут-

ності інформаційної безпеки.

Здебільшого під інформаційною безпекою розуміють «стан захищеності національного інформаційного простору, який забезпечує його формування і розвиток в інтересах громадян, організацій і держави в цілому. Захист від неправомірного зовнішнього і внутрішнього втручання; стан інформаційної інфраструктури, процесів, за яких інформація використовується суворо за призначенням і не впливає негативно на інформаційну чи іншу системи як самої держави, так й інших країн при її використанні» [1, с. 137]. Зокрема, на національному рівні інформаційна безпека являє собою стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [4, с. 52]. Тобто прибічники такого підходу розглядають інформаційну безпеку як стан, який характеризується відсутністю небезпек, чинників і умов, які загрожують безпосередньо окремій особі, суспільству, державі з боку інформаційного середовища, іншими словами – стан захищеності особи, суспільства та держави від реальних або потенційних загроз.

Проте, на думку К. Долженкова, визначення сутності інформаційної безпеки лише як стану захищеності не відображає динамізму як самої безпеки, так і інформаційної системи, для якої безпека виступає як функція її подальшого розвитку та існування [4, с. 49]. Зрозуміло, що для інформаційної безпеки держави досягнення стану її захищеності є надзвичайно важливим. Це передбачає створення і підтримка відповідних інженерно-технічних потужностей та інформаційної організації, що відповідають реальним і потенційним загрозам, а також демографічному й економічному становищу країни. Питання забезпечення інформаційної безпеки актуальні тою або іншою мірою для всіх держав. Однак питома вага інженерно-технічних і апаратно-програмних методів забезпечення національної безпеки в різних державах неоднакова і залежить від цілого комплексу умов, пов'язаних з імовірністю внутрішніх і зовнішніх загроз, характером відносин із суміжними державами й геополітичними центрами.

Інші дослідники визначають інформаційну безпеку як вид суспільних інформаційних правовідносин, одну зі сторін розгляду інформаційних відносин у межах інформаційного законодавства, стан інформації (інформаційного середовища суспільства, інформаційного розвитку) [4, с. 48].

Вважається, що застосування діяльнісного підходу є більш адекватним при описуванні інформаційної безпеки. Так, В. Ліпкан зазначає, що інформаційна безпека становить собою діяльність органів державного управління. Звідси витікає важливий висновок, що слід діяти активно, здійснюючи вплив

на джерела інформаційної небезпеки. При цьому щодо змісту інформаційної безпеки доцільно використовувати не поняття «інтереси», а більш фундаментальне поняття «цінності», через те, що у цінностях знаходять вираз інтереси суб'єктів суспільних відносин, зіткнення яких породжує кризи [7, с. 347-348].

Більш широке, розлоге визначення поняття «інформаційна безпека» знаходимо в енциклопедичному словнику з державного управління: «Інформаційна безпека – система апаратних, програмних, організаційних та законодавчих засобів, спрямованих на забезпечення захисту інформаційного простору України від небажаного інформаційного впливу; національних інформаційних ресурсів, функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем та інформації, що циркулює в них» [5, с. 294].

А. Турчак інформаційну безпеку країни в загальнонаціональних масштабах визначає «як систему заходів, що мають на меті не допустити несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, їхню модифікацію та руйнацію. Вона передбачає втілення таких цілей: захистити політичні, державні і громадські інтереси; захистити моральні цінності; заборонити інформацію, яка пропагує агресивну війну, насилля, дискримінацію та порушення прав громадянина» [10, с. 48].

І. Парфенюк зазначає, що «інформаційна безпека особистості й держави багато в чому залежить від стану культурного простору, який є своєрідним “фільтром” для шкідливого контенту в процесі соціальних комунікацій. Завдання підтримання безпеки передбачає не лише моніторинг відкритих і закритих джерел інформації всередині та зовні країни, вивчення здійснених інформаційних атак, дослідження громадської думки, прогнозування суспільно-політичних процесів, удосконалення інформаційного та культурного законодавства, а й розроблення теоретичних засад відновлення культурного простору, розповсюдження якісної національної інформаційної продукції тощо» [9, с. 10].

На думку І. Громика і Т. Саханчук, інформаційна безпека України – це захищеність державних інтересів, за якої забезпечується запобігання, виявлення і нейтралізація внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз, збереження інформаційного суверенітету держави і безпечний розвиток міжнародного інформаційного співробітництва [2, с. 131].

В. Цимбалюк характеризує інформаційну безпеку як стан інформації, в якому забезпечується збереження визначених політикою безпеки властивостей інформації [12, с. 204].

Р. Калюжний вважає, що інформаційна безпека – це вид суспільних інформаційних правовідносин щодо створення, підтримки, охорони та захисту бажаних для людини, суспільства і держави безпечних умов життєдіяльності [6, с. 235].

Ф. Гуцу пропонує розглядати інформаційну безпеку як стан захищеності

потреб в інформації особи, суспільства й держави, при якому забезпечується їхнє існування та прогресивний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз [3, с. 35].

Л. Харченко, Н. Ліпкан і О. Логінов визначили, що інформаційна безпека – це складова національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками державними і недержавними інституціями, окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет України [11, с. 65].

А.Ю. Нашинець-Наумова визначає, що інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного простору, який забезпечує його формування і розвиток в інтересах громадян, організацій і держави в цілому, захист від неправомірного зовнішнього і внутрішнього втручання; стан інформаційної інфраструктури, процесів, за яких інформація використовується суворо за призначенням і не впливає негативно на інформаційну чи інші системи як самої держави, так й інших країн при її використанні [8, с. 125]. Отже, як важлива складова національної безпеки інформаційна безпека українського суспільства передбачає системну превентивну діяльність органів державної влади по наданню гарантій інформаційної безпеки особі, соціальним групам і суспільству в цілому і спрямована на досягнення достатнього для розвитку державності та соціального прогресу рівня духовного та інтелектуального потенціалу країни.

У цілому інформаційна безпека як частина безпекового комплексу є складним, системним, багаторівневим явищем, стан і перспективи розвитку якого мають безпосередній вплив на зовнішні і внутрішні чинники, найважливішими з яких є: 1) політична ситуація у світі; 2) наявність потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз; 3) стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку країни; 4) внутрішньополітична ситуація в державі.

Список використаної літератури:

1. Боднар І. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Mechanism of Economic Regulation*. 2014. № 1. Р. 68-75.
2. Громико І., Саханчук Т. Державна домінантність визначення інформаційної безпеки України в умовах протидії загрозам. *Право України*. 2008. № 8. С. 130-134.
3. Гуцу С.Ф. Правові основи інформаційної діяльності: Навч. посіб. Харків: НАУ «ХАІ», 2009. 48 с.
4. Долженко К.І. Інформаційна безпека регіону: сутність та зміст поняття. *Наше право*. 2014. № 2. С. 47-54.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
6. Калюжний Р.А. Інформаційне право України: концептуальні основи формування. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2001. № 3 (6). С. 234-244.
7. Ліпкан В.А. Національна безпека України: навч. посіб. К.: Кондор, 2008. 552 с.
8. Нашинець-Наумова А.Ю. Теоретико-правові основи забезпечення інформаційної безпеки українського суспільства. *Вісник НГУУ «КПП». Політологія. Соціологія. Право*. 2013. Вип. 4 (20). С. 124-127.

9. Парфенюк І. Інструментарій інформаційних війн: традиційні та новітні засоби. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 1. С. 7-10.
10. Турчак А. Основні складові інформаційної безпеки держави. *Аспекти публічного управління*. 2019. Т. 7, № 5. С. 44-56.
11. Харченко Л.С., Ліпкан В.А., Логінов О.В. Інформаційна безпека України: Глосарій. К.: Текст, 2004. 136 с.
12. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики). К.: Освіта України, 2010. 388 с.

Л.М. Хижняк, В.В. Сичова

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Хижняк Лариса Михайлівна – професор кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор соціологічних наук, професор.

Сичова Вікторія Вікторівна – професор кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор наук з державного управління, професор.

У сучасному українському суспільстві актуалізована необхідність підвищити роль громадської думки в діалозі влади і населення шляхом проведення громадських слухань, референдумів з актуальних питань життєздатності і стратегії розвитку територіальних громад.

Суспільна комунікація є різновидом соціальної комунікації. Завдяки суспільній комунікації в територіальній громаді відбувається комунікативне формування легітимної влади; структуруються і набувають певної форми взаємовідносини всередині громаді і за її межами; формується ставлення до державної і місцевої влади (поважне, довірливе, критичне, протестне); діям окремих осіб, спільнот, організацій додається суспільний масштаб; формується механізм соціальної самоорганізації.

Об'єднана територіальна громада розглядаються як соціальний суб'єкт, суб'єктність якої «має прояви на різних рівнях (інституціональному, громадянському, проблемно-орієнтованому)» [5, с. 23]. Додамо, що таким проявом виступають і громадські слухання.

Громадські слухання є суспільною комунікацією, адже вони включають участь в обговоренні актуальних проблем суспільного значення, відповідних дій чи намірів органів державної влади та місцевого самоврядування. Громадські слухання в системі суспільних комунікацій – також є формою здійснення громадського контролю, поряд зі зверненнями громадян, громадською експертизою, здійснюваною незалежною групою фахівців (експертів); моніторингом діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Науковцями обґрунтовано теоретичні аспекти організації громадських слухань в Україні як форми взаємодії влади та громадськості та запропоновано

теоретико-концептуальну модель громадських слухань, які повинні завершуватися з конкретним результатом, що може мати форму висновків, пропозицій, зауважень [1]. Однак націленість громадських слухань на результат може стримувати низка чинників.

1. Недостатня чутливість членів громади щодо актуальних проблем територіальної спільноти. Концентрація уваги населення і місцевої влади переважно на проблемах ситуативного життєзабезпечення громади, яке відноситься до соціальної сфери і характеризує соціальний простір, де проходить повсякденна життєдіяльність територіальної спільноти, об'єднаної в громаду.

2. Невідповідність систем життєзабезпечення викликам сучасності та наявність ресурсних обмежень для їх підтримки. Створення, підтримка і розвиток цих систем вимагає забезпечення координації дії між ними і населенням громади, у тому числі через механізм громадських слухань.

3. Нерозвиненість у членів громади суспільно значущих комунікативних потреб. Заслуговує на увагу виділення таких досить універсальних комунікативних потреб: «1) у престижі, повазі, авторитеті; 2) бути лідером, домінувати і контролювати; 3) у заступництві і захищеності; 4) співпереживанні і співчутті; 5) турботі, допомозі і підтримці з боку інших; 6) оцінці і визнанні з боку інших; 7) бути вислуханим і зрозумілим; 8) належності до певної групи, спільноти; 9) допомагати і підтримувати інших; 10) постійному обміні досвідом, знаннями; 11) турботі про іншу людину; 12) встановленні ділових зв'язків для ефективною співпраці; 13) спільному проведенні дозвілля; 14) виконанні свого морального обов'язку щодо оточуючих та дотриманні даного іншій людині слова» [4, с. 114]. Ці комунікативні потреби проявляються також у членів громади й соціально спрямовані у їх складній взаємодії на рівні комунікативної поведінки.

4. Недостатня комунікативна компетентність навіть активних членів територіальної громади. У сучасному світі комунікативна компетентність відіграє центральну роль в усіх соціальних практиках, вона вже кілька десятиліть в країнах Європи визнана ключовою [2].

5. Недостатня безпечність цифровізації комунікацій як глобальний тренд позначається на процесах комунікування на рівні територіальної громади. Хоча соціологічні опитування свідчать про зростання в країнах Євросоюзу рівня компетентності користувачів цифрових послуг та їхньої обізнаності щодо кібербезпеки [6, с. 22], з'являються нові ризики в умовах хаотизації розвитку сучасного суспільства, у тому числі на рівні локальних територіальних спільнот, а в Україні – під час війни.

Напрямок подальших наукових розвідок може стати визначення ролі суспільних комунікацій в демократичному розвитку громад, особливо урахуванні опозиційних підходів. Адже в Україні у більшості територіальних громад на інститут політичної опозиції лягає необхідність винесення на порядок

денний громадської ініціативи, ініціювання проведення місцевих референдумів, громадських слухань, загальних зборів. Забезпечуючи народовладдя, залучаючи громадян до управління місцевим розвитком, інститут політичної опозиції стає чинником підвищення дієвості територіальної громади [7].

Список використаної літератури:

1. Букіна Т.В., Лазарева А.О., Губа М.І. Громадські слухання як форма взаємодії влади та громадськості: теоретичні аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2043>.
2. Вторнікова Ю. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 8 (2). С. 88-94. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2011_8%282%29_20
3. Герасименко О., Семен І. Комунікації та інформаційний простір в управлінні та розвитку територіальної громади. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 800-803. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-168>
4. Гончарук Н.М., Онуфрієва Л.А. Комунікативні потреби у структурі процесу спілкування. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2018. № 27 (3). Р. 111-116.
5. Дейнеко О., Білокопитов Д., Філіппова О. Реформа децентралізації в оцінках лідерів об'єднаних територіальних громад: нові виміри соціальної суб'єктності. *Український соціологічний журнал*. 2019. Вип. 21. С. 16-24.
6. Єнін М.Н, Коржов Г.О. Мережева комунікація: ризики та перспективи (на основі соціологічних опитувань громадської думки в країнах Євросоюзу). *Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право*. 2021. № 1 (49). С. 22-29.
7. Сичова В.В. Інститут політичної опозиції як чинник підвищення знанневості та дієвості територіальної громади. *Територіальна громада: знанневість, дієвість*: кол. моногр. / за заг. ред. Ю.О. Куца. Харків: Віровець А.П. «Апостроф», 2011. С. 161-176.

О.В. Ходус

**«ЖИТТЯ КАПСЛОКОМ»: КОНСЮМЕРІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ
У СУСПІЛЬСТВІ ВРАЖЕНЬ**

Ходус Олена Володимирівна – професор кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, доцент.

Відчуття життя у форматі «капслоку» стає певним трендом в сучасному інформаційно-медійному суспільстві, яке не тільки сприяє (де)локалізації «афективних об'єктів», виведенню чуттєвої складова з «внутрішнього світу особи», але й драматично звужує проміжок між тим, що люди завжди переживали приватно, і тим, що нині вони хочуть пережити «наодинці з усіма» публічно. Говорячи про «життя капслоком» (від англ. capitals lock – фіксація прописних літер), ми маємо на увазі високу емоційність людської поведінки, намагання, навіть з буденних життєвих ситуацій/переживань, створити подію з вражаючим «вау-ефектом», спрямованим у публічну сферу. Сьогодні, для того щоб відчувати себе самодостатньою, людині не достатньо автономії «простого існування», навпаки, треба всебічно «себе оптимізувати <...> всі-

ляко підтримувати свій публічний образ» [2, с. 199], голосно заявити про себе, виділитись.

Відтак емоційний досвід, який залучається до практик індивідуальної (само)експлуатації, стає водночас внутрішнім і зовнішнім, набуває високої ринкової вартості, комерційного інтересу, віртуальної репрезентації. Як приклад, віртуальне спілкування смайліками, за допомогою яких ми можемо відображати різні емоції (гнів, радість, смуток), питання у Facebook на кшталт «Що у вас нового?». Отже, наші афективні стани перестають бути суто індивідуальними і набувають публічного виміру. Коротше, сьогодні за умов «емоційної публічної сфери» [4], яка утворюється соціальними мережами, мультимедійними технологіями, особисті афекти виступають не лише «індикатором індивідуальних уявлень про себе» [5], але і дієвим фактором комунікації, інструментом ідентифікаційного (само)визначення (свій / чужий, друг / ворог). Очевидно, що в такій перспективі емоціями слід управляти, з ними треба ретельно працювати (звідси, популярні нині поняття – «емоційна робота», «економізація емоційності», «комунікативний капіталізм», «інвестиційна рентабельність вражень») саме в аспекті репрезентації, адже ми розуміємо, що параметри життя (й емоційного життя також) встановлюють радикальні технології – «мережеві об'єкти, сервіси, простори, віртуальні помічники, інтерфейси доповненої реальності» [3]. Якщо коротко, сьогодні, як стверджують автори концепту «економіка вражень» люди значно більше потребують не товарів і послуг, а прагнуть вражень, які пам'ятають надовго [1, с. 9]. Ба більше, самі люди перетворюють власну самість на ресурс виробництва цих вражень.

Візьмемо хоча б надмірну емоційність останнього часу, яку демонструють українці в умовах повномасштабного російського вторгнення. Безумовно війна сьогодні – ключовий контекстуальний фактор, який визначає всі наші емоційні стани – як то почуття незахищеності, власної прекарності, реально-го досвіду пережитих трагічних, а для багатьох катастрофічних подій. Водночас справа не тільки у російсько-українській війні. Без зайвих рефлексій, ми вже призвичаїлись жити навіть у стані воєнного повсякдення. Багато з того, що нас дивувало / лякало / вражало на початку війни згодом перестало сприйматися як болісне «випадіння з біографії» (в термінології Г. Зіммеля). Привертає увагу інше, а саме – намагання людей розкрити певні деталі своєї воєнної повсякденності в логіці «ринкового обміну» (в соціальних мережах – через активність користувачів). Дописи у Facebook на кшталт: «Я другий день в Празі! Як це класно не чути сирен повітряної тривоги», «Коли русня не дає спати, ти прокидаєшся рано і багато чого встигаєш». Цілком можливо, що наведені дописи можуть бути певним віддзеркаленням особистого сприйняття війни. Водночас, ті, хто перебувають на фронті / біля лінії фронту уникають такої «токсичної» емоційності, принаймні в дописах у соціальних мере-

жах. Безумовно, наведені кейси потребують емпіричного підтвердження, втім на рині наукової гіпотези їх можна розглядати як маркери емоційної експлуатації воєнної семантики.

Ще раз зауважимо, «життя капсулом», тобто життя з певним надрином, стає неминучою, навіть обов'язковою рисою нового емоційного режиму. Так чому ж об'єктом прагматичної інструменталізації стають саме емоції? Відповідь на це питання пропонує «емоційний поворот», який виникає в різних дисциплінарних контекстах у 80-90-х рр. ХХ ст. і затверджує значущість афективних і інших «нерациональних» складових в соціальному житті, визнаючи тим самим правоту ідеї, висловленої Н. Еліасом ще в 1938 році. «Ми ніколи не зрозуміємо, – писав учений, – відношення між соціальними процесами і "психічними", доти поки ми вважатимемо психічне статичним і незмінним, поки не побачимо психічне "у процесі"» [7, р. 55]. Тож, в контексті емоційного повороту афективне життя (внутрішні переживання і стани) жодним чином не є особистою справою людини. Навпаки, емоційний досвід людини завжди організований відповідно до репрезентативних соціокультурних конвенцій.

Відтак, «життя капсулом» як чуттєво-емоційний досвід переживання актуальної екзистенції індивідуальним суб'єктом, виникає й затверджується на тлі «економіка вражень», яка стимулює особистісні перформанси, де індивідуальні емоції стають часткою «споживчого кошику». Конкретизуємо: в актуальних соціальних реаліях загострене естетичне і чуттєве переживання світу пов'язане зі специфікою мас-медійної культури, індустрією креативної економіки, які не тільки сприяли (де)локалізації «афективних об'єктів», виведенню їх зі «внутрішнього світу особи», але й драматично звузили проміжок між тим, що люди завжди переживали приватно, і тим, що нині вони хочуть пережити «наодинці з усіма». По суті, йдеться про новий режим «дисциплінування» емоцій, відповідно до якого, як вказує німецький соціолог З. Неккель, люди сьогодні навчилися розуміти свої почуття як «емоційний капітал», ставитися до себе як до «емоційних підрядників», які повинні цілеспрямовано інвестувати почуття з метою придбання соціальної поваги [6]. Коротко кажучи, сучасний технокапіталізм тепер отримує прибуток з людських емоцій.

А отже, загострене бажання добровільно розкрити іншим «внутрішній світ емоцій», маніфестувати назовні «емоційного Я» є цілком закономірний наслідок актуального емоційного режиму, що каналізує відповідний афективний досвід індивідів.

Список використаних джерел:

1. Пайн Дж. В. II, Гілмор Дж. Г. Економіка вражень: битва за час, увагу та гроші клієнтів / пер. з англ. А. Цвірі. Харків: Віват, 2022. 416 с.
2. Graw I. Der Grobe Pries. Kunst Zwischen Markt Und Celebrity Kultur. Köln: DuMont Verlag, 2008. 256 s.

3. Greenfield A. *Radical Technologies The Design of Everyday Life*. VERSO. London; New York, 2018. 359 p.
4. Lunt P., Stenner P. The Jerry Springer Show as an emotional public sphere. *Media, Culture & Society*. 2005. Vol. 27. Is. 1. P. 59-81.
5. Micalizzi A. Anger, Pain, Shame, and Cyber-Voyeurism: Emotions Around E-Tragic Events. *Internet and Emotions* / T. Benski, E. Fisher (eds.). New York: Routledge, 2014. P. 193-210.
6. Neckel S. Emotion by design. Das Selbstmanagement der Gefühle als kulturelles Programm. *Berliner J. für Soziologie*. 2005. Bd. 15, N. 3. S. 419-430.
7. Schottker D. Norbert Elias and Walter Benjamin: an exchange of Letters and its content. *History of the human Sciences*. 1998. Vol. 11, Is. 2. P. 45-59.

Ю.І. Шмаленко

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІОЛОГІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Шмаленко Юлія Іванівна – доцент кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат політичних наук, доцент.

Професійна етика відіграє ключову роль у керуванні практикою соціологів, забезпечуючи цілісність й відповідальне проведення соціологічних досліджень та взаємодію з суспільством. Соціологи, розуміючи важливу роль у підтримці стандартів високої моралі у науці та суспільстві, зобов'язані захищати права і конфіденційність респондентів, дотримуватися об'єктивності у своїх дослідженнях і уникати будь-якої форми пристрастності або впливу, який може спотворити результати дослідження; бути відкритими щодо методів та підходів, які вони використовують у своїх дослідженнях; надавати доступ до даних і результатів досліджень для перевірки та реплікації іншими дослідниками; постійно навчатися і покращувати свої знання та навички, включаючи знання етичних стандартів, що допомагає забезпечити високий рівень професійної практики [1]. Еволюція соціологічної практики в сучасну епоху створює унікальні виклики, з якими стикаються соціологи у дотриманні професійної етики, у відповідь на технологічний прогрес, поширення цифрових технологій, глобалізацію, адвокацію, зростання складності соціальних проблем та мінливу природу соціологічних досліджень [2].

Підкреслюючи необхідність розуміння етичних принципів у сучасному соціологічному ландшафті, соціологи у своїй професійній діяльності мають керуватися етичними міркуваннями необхідними для ефективного реагування на етичні виклики та моральні дилеми, що виникають під час дослідження, і вживати заходи для захисту прав та конфіденційності респондентів [3]. Поява цифрових технологій змінила спосіб збору даних у соціологічних дослідженнях, використовуючи онлайн-опитування, соціальні мережі та цифрові платформи для збору даних, робить процес проведення досліджень більш доступним та ефективним. Ця зміна в методології дослідження вводить унікальний набір етичних міркувань, якими повинні керуватися дослідники, за-

глиблюючись в етичні проблеми, пов'язані з онлайн-дослідженнями, зосереджуючись на інформованій згоді, анонімності та безпеці даних, а також досліджуючи стратегії для відповідального розв'язання цих питань. Збір даних за допомогою цифрових засобів став невід'ємною частиною соціологічних досліджень у сучасну епоху, що призводить до виникнення етичних проблем, пов'язаних з інформованою згодою, конфіденційністю даних та можливістю ненавмисного витоку даних.

Конфіденційність даних є критично важливою проблемою в цифрову епоху, що охоплює захист особистої інформації людей від несанкціонованого доступу, використання або розголошення. Соціологічні дослідження повинні відповідати найвищим стандартам конфіденційності даних, щоб зберегти довіру та конфіденційність учасників. Еволюція проблем конфіденційності та критична роль інформованої згоди є ключовими аспектами забезпечення етичних стандартів у соціологічних дослідженнях та збереження довіри респондентів до дослідників. У ранніх етапах соціологічних досліджень проблема конфіденційності не завжди отримувала належну увагу: розкриття особистих даних респондентів і неадекватний їхній захист становили серйозну загрозу приватності. З часом соціологи, завдяки технологічному прогресу і збільшеній свідомості про конфіденційність, стали більш обізнаними з етичними аспектами й розвинули норми, що стосуються конфіденційності, розробили процедури та стандарти для захисту особистих даних, розуміючи, що збір цифрових даних пов'язаний з ризиком ненавмисного витоку даних, коли конфіденційна інформація може бути розкрита через кібератаки, технічні вразливості або недостатні заходи безпеки.

Інформована згода є наріжним каменем у дотриманні етичних стандартів, забезпечуючи свідому участь респондентів у дослідженні, з розумінням мети, природи, процедури, потенційних ризиків, можливих наслідків та переваг, допомагаючи захистити права респондентів на конфіденційність та приватність, надаючи вичерпну інформацію про використання та зберігання їхніх даних. Моральний обов'язок соціологів у дотриманні етичних стандартів дослідженнях передбачає чесне та відкрите поводження з респондентами, дотримання конфіденційності та забезпечення, щоб інформована згода була отримана перед початком дослідження за допомогою письмових форм згоди або усних домовленостей [4]. Інформована згода, фундаментальний етичний принцип, стає складним в умовах онлайн-досліджень. Новим викликом є забезпечення інформування учасників про еволюційний характер збору даних, коли збір цифрових даних передбачає безперервний і динамічний збір інформації в часі. Проблемою в отриманні явної, інформованої згоди є пасивний збір даних, коли учасники у багатьох онлайн-середовищах несвідомо надають дані через свою взаємодію (наприклад, коментарі, вподобання, поширення). Концепцію індивідуальної згоди ставить під сумнів агрегація даних з

різних джерел і платформ, що ускладнює віднесення конкретних даних до окремих учасників.

В цифрову епоху конфіденційність та інформована згода є основоположними етичними міркуваннями в соціологічних дослідженнях. Соціологи, адаптуючись до мінливого ландшафту збору даних, дотримуючись принципів інформованої згоди та конфіденційності даних, мають використовувати прозорі практики, механізми динамічної згоди та суворі заходи безпеки даних, етично та відповідально орієнтуватися в складнощах цифрового збору даних, гарантуючи, що користь від дослідження переважає потенційні ризики для приватності та конфіденційності учасників.

Список використаної літератури:

1. Iutcovich J.M., Hoppe S. Ethics and Sociological Practice. *Handbook of Clinical Sociology. Clinical Sociology: Research and Practice* / Rebach, H.M., Bruhn, J.G. (eds) Boston, MA: Springer, 2001. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-1217-2_4.
2. Jedynek W. Ethical Problems of the Sociologists Profession. *Polish Perspective, Economics and Sociology*. 2014. Vol. 7, Is. 4. P. 104-112. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2014/7-4/7>.
3. Кодекс професійної етики соціолога. URL: <http://www.sau.kiev.ua/codex.html>.
4. Code of Ethics and Policies and Procedures of the ASA Committee on Professional Ethics. URL: <http://asanet.org/wp-content/uploads/savvy/images/asa/docs/pdf/CodeofEthics.pdf>.

А.А. Шуліка

КОГНІТИВНА ВІЙНА ЯК ФОРМА ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНУ СВІДОМІСТЬ

Шуліка Андрій Андрійович – професор кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, доцент.

Психологічна війна та гібридні загрози в даний час є одним з найбільших ризиків для стабільності демократичних систем, які використовуються для експлуатації психологічної вразливості людей.

Використання дезінформації та технологій формування когнітивного упередження можуть бути використані зовнішніми суб'єктами з метою зміни поведінки, формування стійких переконань та впливу на процес прийняття рішень для досягнення своїх стратегічних цілей. «Людський розум стає полем битви в когнітивній війні, націленої не лише на окремих людей, а й на групову поведінку для реалізації мети супротивника» [3].

Когнітивна війна передбачає контроль психічних станів та поведінки інших людей за допомогою маніпулювання свідомістю. Ця форма війни стала досить розвиненою у зв'язку зі швидким розвитком інформаційних та комунікаційних технологій. Когнітивна війна є особливою загрозою для демократій у зв'язку з тим, що порушується свобода вираження поглядів, яка підбивається дезінформацією [3, р. 3].

Деякі вчені пропонують нейробіологічний підхід до національної безпеки та аналізують психологічні чинники (наприклад, асиміляцію, когнітивний

дисонанс) та фактори навколишнього середовища (наприклад, ефект соціальних мереж у контексті глобалізації), які можуть посилити шкоду, що завдає когнітивна війна. Психічним станом аудиторії можна легко маніпулювати, коли дезінформація апелює до існуючих страхів та тривог.

Когнітивна війна – це війна за свідомість, а театром дій є людський розум. Мета впливу на свідомість полягає в тому, щоб змінити не тільки те, що люди думають, але й нав'язати їм, як вони повинні думати та діяти. Зрештою когнітивна війна формує та впливає на індивідуальні і групові переконання та поведінку, сприяючи досягненню тактичних чи стратегічних цілей агресора [1]. У своїй крайній формі когнітивна війна здатна розколоти і роздробити суспільство держави, позбавити його колективної волі чинити опір намірам супротивника, підпорядкувати агресору суспільство і дати можливість керувати його розвитком, не вдаючись до прямої сили або примусу.

Багато країн використовують форми та методи когнітивної війни. Так, когнітивні операції Китаю можна розділити на чотири основні категорії: (1) військове залякування; (2) вплив за допомогою двостороннього обміну; (3) релігійне втручання; (4) дезінформація та формування контенту з навіювання та впливу [2, р. 5].

Когнітивна безпека є протилежним, захисним полюсом когнітивної війни. Забезпечення когнітивної безпеки потребує вирішення групи взаємозалежних завдань. По-перше, належний захист вимагає, як мінімум, усвідомлення того, що ведеться кампанія когнітивної війни. Перш ніж особи, які приймають рішення, ухвалюють рішення діяти, потрібна здатність спостерігати та орієнтуватись. Важливо розкрити типові, шаблонні рішення, включені до стратегії когнітивної війни, які повторюються і можуть бути класифіковані та використані для ідентифікації джерел і центрів прийняття рішень.

По-друге, з метою безпеки та своєчасності реагування має бути розгорнуто систему моніторингу та оповіщення про когнітивну війну. Така система могла б допомогти прогнозувати та виявляти кампанії когнітивної війни по міру їх виникнення, відстежувати їх розвиток, вживати контрзаходів. Система моніторингу може включати інформаційну модель, яка об'єднує дані з широкого спектру соціальних мереж, ЗМІ та ін.

По-третє, треба визначати географічні і віртуальні розташування, в яких з'являються повідомлення та новинні статті в соціальних мережах, теми, тональність та лінгвістичні ідентифікатори, час випуску релізів та інші фактори, що дозволить виявити зв'язки і повторювані технології впливу та розпізнавати загрози безпеці. Така система з опорою на інтелектуальні технології дозволила б здійснювати моніторинг ситуацій у сфері безпеки у реальному часі та своєчасно попереджати осіб, які приймають рішення, допомагаючи їм формулювати відповідні відповіді на кампанії у міру їх появи та розвитку.

Важливо пам'ятати, що формування громадянської самосвідомості бага-

то в чому відбувається під впливом медіапростору та з погляду соціалізації носить фрагментований характер, чим і користуються у процесі гібридної, когнітивної війни проти України ворожі держави.

Слід зазначити, що когнітивна війна зумовлює необхідність уважного вивчення цього феномену як одну з загроз національної безпеки України.

Список використаної літератури:

1. Стрельбицький М., Гринь М. Когнітивна війна росії проти України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. Вип. 1 (64). С. 46-52.
2. Hung T.C., Hung T.W. How China's Cognitive Warfare Works: A Frontline Perspective of Taiwan's Anti-Disinformation Wars. *Journal of Global Security Studies*. 2022. Vol. 7. Is. 4. P. 1-18.
3. Muñoz Plaza F., Monge M., Ordi H. Towards the Definition of Cognitive Warfare and Related Countermeasures. *A Systematic Review. Proceedings of the 18th International Conference on Availability, Reliability and Security*. 2023. URL: <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3600160.3605080>.

В.М. Щербак

РЕГІОН: ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Щербак Віктор Михайлович – доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат політичних наук, доцент.

Методологія в онтологічному розумінні – це «... система філософських засад пізнавальної діяльності та відповідних загальнонаукових, міжгалузевих та галузевих наукових принципів, методів, категорій і теоретичних положень, що забезпечують отримання та систематизацію нових знань про об'єктивну реальність. У гносеологічному – це «... вчення про суттєві властивості й закономірності виникнення, функціонування та розвитку множини методологічних систем» [1]. У цілому методологію розглядають як вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності; систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему; систему підходів, методів і засобів пізнання державно – правових явищ та виокремлення загальних закономірностей їх виникнення, функціонування та розвитку; сукупність підходів, способів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети» [2].

У сучасних наукових розвідках Л. Лангенхове [3], Дж. Агнева [4], А. Пасасі [5], Р. Фауна [6] обґрунтовано декілька методологічних засад щодо онтології регіону, а саме: регіон як об'єктивна дійсність і регіон як конструкт.

Парадигма «регіон як об'єктивна дійсність» констатує існування регіону як об'єктивного явища дійсності, що не залежить від уявлень і переконань дослідника. При цьому, засадничою методологічною установкою є визнання факту поділу всього світу без виключення на регіони з чітко зафіксованими і

відносно постійними кордонами. Конфігурація того чи іншого регіону можливо окреслити на основі комплексу фізико-географічних, соціально-економічних, військово-політичних, культурно-релігійних та інших характеристик.

Звідси, зміст поняття «регіон» є багатозначним, визначення якого залежить від дисциплінарного підходу.

У рамках географічного трактування регіон визначається як район, велика ділянка суші, частина земної поверхні зі спеціальними фізико-географічними параметрами, географічна одиниця, що визначається географічними межами. Для визначення загальногеографічного розташування регіону користуються такими узагальнюючими показниками: загальна територія регіону (км²); протяжність кордонів, з якими іншими регіонами він межує; загальна кількість населення; щільність населення (кількість людей на 1 км²); крайні точки границь регіону (на півночі, півдні, сходу і заході); показники, що характеризують наявність природних ресурсів [7].

В економіці під регіоном розуміється територія країни із специфічними природно-кліматичними та економічними умовами та характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил з урахуванням демографічних, історичних, соціальних особливостей, розвиток якої здійснюється на основі законів національної економіки і регіональних, у результаті чого формуються регіональні економічні відносини [8, с. 164]. Регіони – території, обмежені фізико-метричним розміром (в значній мірі у вигляді адміністративних одиниць), внутрішньо однорідні і тому синтезовані у вектор сукупності характеристик соціально-економічно-демографічної природи [9].

У праві регіон – це частина території країни (район, область та ін.), що вирізняється сукупністю природних або історично усталених економіко-географічних умов і національним складом населення [10, с. 254].

У політології «регіон» визначається як інституційна одиниця, конкретна територія, для якої характерна наявність власних органів політичної влади, нормативно-правове врегулювання взаємовідносин з іншими рівнями політичної влади [11].

Філософська інтерпретація регіону полягає в акцентуванні на своєрідності регіону як особливого світу, з притаманними йому менталітетом, способом мислення, традиціями, світоглядом і світовідчуттям [12].

У цілому регіон (від фр. *region*, лат. *region* – область, район) – територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіони виділяються з території відповідно до певних цілей і завдань, найголовнішою з яких є управління розвитком регіону. Регіони можуть бути будь-якого розміру – від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту [13].

У зарубіжних першоджерелах можна зустріти синтетичні міждисциплінарні визначення терміну «регіон».

М. Гуннарссон вважає, що регіон – це взаємодія «акторів» і інститутів у межах даної географічної території [14].

К. Дойч говорить, що регіон являє собою групу країн, які за багатьма параметрами більше взаємопов'язані між собою, ніж з іншими країнами [15].

Е. Маркузен визначає регіон як територіальну спільноту, яка історично еволюціонує, яка складається із фізичного оточення, соціально-економічного, політичного і культурного середовища, а також просторової структури, яка відрізняється від інших регіонів і територіальних одиниць, таких як місто або нація [16].

Б. Рассет пропонує такі пояснювальні формування для уточнення поняття «регіон»: регіони в соціальному і культурному вимірі є однорідними; держави цих регіонів мають однакове ставлення до внутрішніх атрибутів, що склалися; регіон утворений із держав із схожими політичними властивостями; держави регіону мають спільне бачення зовнішнього світу і однакову поведінку на міжнародній арені, яка виявляється, наприклад, в голосуванні в ООН; політично взаємозалежні регіони, пов'язані між собою через системи національних і міжурядових політичних структур; економічно взаємозалежні торгівлею, ступінь якої визначається пропорціями до національного доходу [17].

Прихильники парадигми «регіон як конструкт» вважають, що саме поняття регіон являє собою уможливлену абстракцію, конструкт, що існує в уяві дослідника, який може «накладатися» на об'єктивну реальність з метою систематизації і типологізації її об'єктів. Так, С.О. Тульчинська зазначає, поняття «регіон», передбачає характеристику його як соціальної конструкції на основі різних типологічних ознак, які покладені в основу структурування. Сутність такого підходу полягає у тому, що регіон являє собою систему соціально-економічної взаємодії економічних чинників і їх впливу на просторово-територіальні процеси, а не навпаки. Територія з притаманною природно-географічною специфікою стає однією із характеристик соціальної конструкції, яка називається регіоном. Тракткування регіону як соціальної конструкції дозволяє розглядати його як активного суб'єкта економічної діяльності [18].

При цьому, кордони регіону розглядаються як довільні (конвенціональні). Вони можуть взаємно перетинатися, не порушуючи структури побудованої моделі. Конфігурація регіону може змінюватися в залежності від того, які параметри уможливленої моделі розглядаються. Ідентифікація і самоідентифікація (почуття приналежності до регіону), дозволяє провести регіональні кордони із врахуванням думки народів, що проживають в регіоні, і їх найближчого оточення. З цього приводу Р. Фон відмічає, регіон – існує там,

де актори (зокрема і урядові) визначають і проголошують свою особливу (регіональну) ідентичність [6].

Інтегральну парадигму щодо методології дослідження регіону запропонував А. Паасі. На його думку, регіони – це історично обумовлені соціальні процеси, які були інституціолізовані в ході більш широкої регіональної трансформації і можуть згодом деінституціоналізуватися, об'єднуватися з іншими регіональними просторами або розпадатися на більш малі частини [19].

Вітчизняний дослідник Т. Татаренко, згідно із механізмами впливу, визначив такі регіональні парадигми:

- регіон як квазікорпорація: констатація існування регіону як суб'єкта власності та економічної діяльності; він взаємодіє з вітчизняними та транснаціональними корпораціями, стає учасником конкурентної боротьби, що веде до саморозвитку регіону і поліпшення економічного стану сусідніх із ним регіонів;

- регіон як ринок: оцінка здійснюється не лише з погляду зосередження виробництва, а й з позиції збуту продукції, кваліфікації робочої сили, кон'юктурних умов та рівня сформованого ринкового середовища;

- регіон як квазідержава: процеси децентралізації влади та виникнення федеральних утворень нерідко ведуть до того, що регіони, які скористалися принципом субсидіарності, накопичують у собі додаткові функції, фінансові ресурси, що забезпечує високий ступінь автономності внутрішньої регіональної політики;

- регіон як соціум: із погляду теорії соціального кластера, саме соціальні умови є показником внутрішнього стану регіонів (соціальна структура, рівень безробіття, рівень доходів населення, динаміка структури зайнятості [20]).

Окремо, Ф. де Ломбарді, Ф. Содербаум, Л. ван Лангенхове і Ф. Берт виділяли ще два методологічні підходи до дослідження регіону: перший – вивчення одного конкретного кейсу, приймаючи до уваги історичний фактор розвитку регіональних зв'язків в цьому конкретному регіоні (із застосуванням якісних методів дослідження); другий – вивчення набору різних кейсів з метою виявлення їх загальних характеристик (із застосуванням кількісних методів) [21].

Кожна із означених методологічних засад дослідження регіонів має свої переваги і недоліки. Тому, при з'ясуванні сутності, характеристик, типів регіонів, а також процесів їх формування, доречним, вважаємо, є комбінування окреслених форматів їх пізнання.

Список використаної літератури:

1. Шевчук Р.М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. Вип. 1 (11). С. 31-45.
2. Кельман М.С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль: Тернограф, 2011. 492

с.

3. Langenhove L., van. What Is a Region? Towards a Statehood Theory of Regions. *Contemporary Politics*. 2013. Vol. 19. P. 474-490.
4. Agnew J.A. Arguing with Regions. *Regional Studies*. 2013. Vol. 47, № 1. P. 6-17.
5. Paasi A. The Region, Identity, and Power. *Procedia – Social and Behavioral Science*. 2011. Vol. 14, № 1. P. 9-16.
6. Fawn R. «Regions» and Their Study: Wherefrom, What for and Where to? *Review of International Studies*. 2009. Vol. 35, Supplement S 1. P. 5-34.
7. Мірзоева Т.В., Томашевська О.А. До визначення сутності поняття «регіон». *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 3. С. 48-50.
8. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 3. К.: Академія, 2002. 952 с.
9. Романюк С.А. Концептуальні засади регіонального розвитку: від теорії до практики. Матеріали до курсу № 1. К., 2014. 70 с.
10. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 5: П – С. К.: Українська енциклопедія, 2003. 736 с.
11. Kuznetsov A. Theory and Practice of Paradiplomacy: Subnational Governments in International Affairs. London: Routledge, 2015. 184 p.
12. Зимогляд В.Я. Регіон у системі міжнародних відносин. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 4 (23). С. 160-173.
13. Словник з регіональної політики. Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень ЄвроРегіо Україна. URL: <http://www.eru.org.ua>.
14. Gunnarsson M. Regionalism and security – two concepts in the wind of change: URL: http://www.umu.se/cerum/publikationer/pdfs/NSB_1_00_6_1.pdf.
15. Deutsch K. On nationalism, world regions, and the nature of the West. *Mobilization, Center-Periphery structure and nation-building. A volume in commemoration of Stein Rokkan* / Ed. by Per Torsvik. Universitetsforlaget. Bergen – Oslo – Toronto, 1981. P. 2-8.
16. Markusen A. Regions: economics and politics of territory. *Rowman & Littlefield publishers*. 1987. P. 17.
17. Russett B. International relations and international system. Chicago: Rand McNally, 1967. P. 11.
18. Тульчинська С.О. Підходи до визначення поняття «регіон» в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2012 № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1201>.
19. Paasi A. The Region, Identity, and Power. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2011. Vol. 14, № 1. P. 10-11.
20. Татаренко Т. Регіональний фактор у політичному житті України. Монографія. Луганськ: ЧНУ ім. В. Даля, 2005. 416 с.
21. De Lombaerde P., Söderbaum F., Van Langenhove L., Baert F. The Problem of Comparison in Comparative Regionalism. *Review of International Studies*. 2010. Vol. 36, № 3. P. 731-753.

O.V. Novikova

MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH

Olga Viktorivna Novikova – associate professor of the Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners of Oles Honchar Dnipro National University, candidate of philological sciences, associate professor.

Modern methods, techniques and approaches to teaching determine the best student results, taking into account the learning conditions, motivation and the final

goal. Their use basically forms a successful mix for each specific course.

Consequently, in a conversational English course, more time is devoted to communicative methods, and in business English classes to task-based learning.

The *communicative e method* is an excellent way to teach a language, because its main goal is to become a tool for communicating with people in real life. Without understanding these of vocabulary or grammatical structures in real-lives intuitions, studying them is simply point less [1].

The communicative methodology in involves creating situations at lessons that areas close as possible to real ones, in the circumstances of which students must practice the material they have worked on.

How are the following conditions created?

The first necessary factor is the material, which becomes the basis of communication. Therefore, only after working through the *Present Simple tense* you can simulate a conversation about the departure of trains or their schedule.

The second is the roles of students similar to life situations. That is, by simulating a conversation in a store, someone will become a seller, and someone will become a buyer. The third important point is intention and ultimate goal.

Such communication occurs so that students, having studied grammar and vocabulary, can use it in real life. Therefore, it is group work that takes place in the classroom, because this is the only way a student can learn from a conversational situation. In addition, when a student discusses something or makes up dialogues, communication occurs not only to consolidate the material, but also to develop listening comprehension, communication skills and the ability to communicate competently with another person.

The *audio-lingual method* is used to quickly memorize words and phrases, as well as to develop speaking skills through repetition. In this method, drilling is relevant for us – repetition, which helps to achieve correct pronunciation and intonation [3].

This part of the lesson usually takes place after the presentation and introduction to new material. Students repeat modeled phrases after the teacher. This can happen either collectively or one by one with each student.

The lexical approach in the classical sense is the interpretation of language as a system of lexical units, rather than grammar. Using this method involves an emphasis on learning words and phrases, not as individual units, but in context.

In this method, the vocabulary learning technique that is often used in the classroom is relevant for us. In particular, we do not encourage learning individual words by heart, but demonstrate phrases with them, prepositions or other parts of speech that form fixed expressions, idioms, and phrasal verbs.

For example, at the lesson we study a word and the specifics of its use:

- what verb can this noun be used with?
- is there a preposition or particle *to* after this verb,

- what stable expression is formed with this word,
- synonyms and antonyms for the word.

This helps to study vocabulary productively, because the student knows where and how he can apply it, and thanks to practical tasks, including modeling communicative situations, he remembers it for a long time.

Task-based learning or TBL can be called a method of performing tasks. It involves using language as a tool to complete a task, shifting the emphasis to communication itself.

The teacher begins the lesson not with a presentation of new material, but with the formulation of a task that students must complete in pairs or groups. The task is created in such a way as to check what grammatical and lexical structures students will use during their work [2].

For students with high motivation and a level above Intermediate, training in the *Flipped classroom style* is suitable. The essence of the method: students are given a task to study the material (video lecture, for example) before the lesson, and during the lesson they do not spend time discussing theory, but devote time to active practice. Thus, the teacher has the opportunity to cover more material, and students learn to work independently.

Dogme style is a variation of the communicative approach to language teaching. It allows you to move away as much as possible from textbooks and lesson plans and focus on communication between student and teacher. In this approach, there is no class as such – there are current topics and lively communication that pushes students to use certain vocabulary and grammar. In this case the lesson is unpredictable, and the learning material usually “pops up” in the process. The role of the teacher here is to optimize the language learning process.

The *game form* of learning has been used for a long time, but with the development of technology it has become more in demand. Both adults and children love to play. During the game, they receive positive emotions that contribute to memorization. Gamification creates motivation, develops drive, promotes self-organization, challenges, helps to avoid boredom and routine – all this is especially important for students.

Inquiry-based learning. Here, teaching is focused on the student and his request. If it is important for students to learn English for travel, teacher can offer to master vocabulary on this topic, model situations that most often occur when traveling. During the learning process, a lot of time is devoted to practice, which allows you to remember the material better. Thanks to these trends, the teaching process is becoming more and more focused on the real needs of students and allows achieving results with pleasure and maximum comfort for all participants of the process.

References:

1. Білан Н. Комунікативний метод навчання іноземних мов студентів немовних ВНЗ. *Молодь і ринок*. 2012. № 5. С. 149-153.

2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав, 2004. С. 338-339.
3. Тарнопольський О.Б. Методика навчання англійської мови. К.: Вища школа, 1993.

I.P. Suima

**TERMS OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION:
TRANSLATION ASPECT**

Iryna Pavlivna Suima – associate professor of the Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners of Oles Honchar Dnipro National University, candidate of philological sciences, associate professor.

Modern technologies and information resources influence many economic directions and patterns of development and require constant improvement in the management structure. Modern views on the management of organizations and enterprises transfer the entire weight of its influences to marketing, communications, innovative developments.

Today's management uses not only such familiar elements as authority, personal dependence, power, economic pressure, motivation, but also new, previously unused elements such as the creative participation of the enterprise team, the creation of groups, commitment, creativity, and management of intellectual baggage.

Despite this, during the translation of a special text, certain difficulties arise when translating numerous terms, which can lead to distortion and loss of meaning of the original text. In addition, experts argue that in the field of management, words and expressions from many other sciences are often used [2].

Transformations in translation are interlingual transformations of elements of the original, in various ways of paraphrasing the meaning, the main goal of which is to achieve the adequacy of the translation. The direct translation method is the selection of an equivalent term in the source language in the target language [1]. Such a translation is considered to be the most correct when interpreting management terminology if the native countries of the source language and the target language are at approximately the same level of scientific and technological progress in a certain area [3].

When translating terms and phrases, their composition should be taken into account. When translating multicomponent terms consisting of a combination of a noun with other parts of speech, the noun is translated first, and then the other components are translated. It is necessary to take into account that the word order in the Ukrainian equivalents of terms and phrases often differs from the word order in the English original: *value added tax – податок на додаткову вартість*.

1) tracing (reproduction of the combinatorial composition of a phrase, when the constituent parts of the phrase are translated by the corresponding elements of the target language): *financial leasing – фінансовий лізинг, financial management – фінансовий менеджмент, accord payment – акордна плата, acceptable profit – допустимий прибуток, nonfinancial asset – нефінансовий актив, accreted*

interest – врахований відсоток, *financial position* – фінансове положення;

2) translation using the genitive or instrumental cases (components of the term-phrase nouns): *industrial economics* – економіка виробництва, *energy management* – управління енергетикою, *risk evaluation* – оцінка ризику, *human resource planning* – планування трудових ресурсів, *activity planning* – планування діяльності, *project team* – команда проєкту;

3) translation using prepositions (necessary for phrases in the form of a chain of two or more words to establish a connection between them): *hire-purchase* – придбання чи продаж будинку у розстрочку, *HR-manager* – менеджер з персоналу, *social work* – робота у сфері соціальних проблем, *management relations* – відносини у процесі роботи, *sales promotion manager* – менеджер із просування продажів;

4) descriptive translation (transfer of one or more components of a term-phrase using an extended explanation of the meaning of the English word).

English-language economic media discourse is characterized by the presence of a large number of stable phrases and figurative expressions that contain evaluative and expressive connotations in their meaning structure. In the case of the financial management terminology we are considering, we found only examples of the use of explication (descriptive translation: *належні продавцю об'єкта ліцензійної угоди*, *rac-man strategy* – стратегія захисту від небажаного поглинання компанії шляхом спроби у відповідь поглинути компанію-агресора).

5) inversion (changing the order of the components of the phrase) and translation with changing the order of the components of the attribute group: *debt management* – управління боргом, *invoice discounting* – дисконтування рахунків-фактур, *cash flow analysis* – аналіз грошових потоків), *fund management* – управління фондом;

6) lexical additions (introduction of additional elements into a term that help convey implied elements of meaning that remain unexpressed in the original): *policy governance* – управління курсом прийняття рішень, *acid test* – перевірка швидкої ліквідності, *price-earnings ratio* – відношення ринкової ціни акції компанії до її чистого прибутку з розрахунку на одну акцію;

7) concretization (use in translation of a word with a narrower subject-logical meaning than in the source language: *acceptance bill* – акцептований вексель, *flat payment* – паушальний податок, *financial statement* – аналіз прибутковості підприємства, *accounts payable* – кредиторська заборгованість).

In conclusion, it should be noted that the problem of translation in the field of management is not only one of the most complex, but also one of the most important topics in translation activity. With the development of innovative technologies and international relations, the study of management terminology is becoming increasingly relevant and helps to better understand the specific features of management as an important area of the socio-economic sphere. From all of the above,

we can conclude that knowledge of terminology is necessary for the development of communicative competence.

References:

1. Колодій А.Ф. Поняття і концепції демократичного врядування як напряму політичних досліджень. *Демократичне врядування у контексті глобальних викликів та кризових ситуацій*: матеріали наук.-практ. конф. (3 квіт. 2009 р., м. Львів) / за наук. ред. В.С. Загорського, А.В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. С. 48.
2. *Основи управління в публічній адміністрації*: матеріали дистанц. навчання, організованого Польсько-українським Центром громадської освіти у м. Краснік (Польща). URL: <http://www.puoep.org>.
3. Chouliaraki L. *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. 176 p.

К.Ю. Примаков

ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ «ПОЛІТИЧНА МЕДІАЦІЯ»

Примаков Каміль Юрійович – докторант кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат юридичних наук.

Сьогодні медіація (посередництво) є поширеною практикою вирішення конфліктів і спорів у різних сферах життєдіяльності. Уперше посередництво для вирішення певного конфлікту чи спору було використане за часів Імператора Візантійської імперії Юстиніана I, починаючи з Кодексу Юстиніана (530-533 н.е.) [5, с. 478].

В Україні найпоширенішою формою медіації є адвокатська медіація, яка має доволі розгалужене законодавче регулювання. Так, згідно з підпункту 4 пункту 1 статті 1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 р. № 3460-VI (із змінами), медіація увійшла до визначеного переліку правничих послуг [6].

Базовим є Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX, який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Так, згідно з підпункту 4 пункту 1 статті 1 цього закону медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [8]. Цим законом також визначено, що участь у медіації є добровільним волевиявленням учасників медіації та всі учасники цього процесу не мають права розголошувати конфіденційну інформацію. Під час спілкування сторони самі контролюють домовленості, які мають бути досягнуті. Водночас, ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту шляхом проведення медіації [8].

Медіація фігурує і в інших нормативних актах. Приміром, наказом Міні-

стерства соціальної політики України від 17 серпня 2016 р. № 892 затверджено Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації)» [7]. Стаття 21 «Правил адвокатської етики» регламентує етичні засади прийняття доручення на здійснення посередництва між клієнтами. Відповідно до ч. 1 цієї статті адвокат може виступати посередником між клієнтами, а ч. 2 встановлює, що під час виконання адвокатом функцій медіатора його дії мають відповідати міжнародно визнаним етичним засадам медіації, а також основним принципам адвокатської етики [4].

Отже, нормативними актами пропонується відмежовувати адвоката і адвоката-медіатора, оскільки медіатор не має права надавати одній зі сторін або кожній з них окремо вказівки та рекомендації щодо варіантів урегулювання спору, а також оцінювати правове становище сторін медіації. Медіатор має право надавати сторонам медіації консультації винятково щодо порядку проведення медіації та фіксування її результатів. Ще однією відмінністю між адвокатською та медіаційною діяльністю є укладення договору, на підставі якого вони здійснюються. Зокрема, окрім предмета договору, вони різняться також і кількісним складом їх суб'єктів: договір про проведення медіації укладається між медіатором та сторонами конфлікту, водночас договір про надання правової допомоги в межах адвокатської діяльності є двостороннім договором та укладається між адвокатом і однією зі сторін спору [5, с. 480].

Отже, адвокатська медіація може застосовуватися при вирішенні будь-яких конфліктних ситуацій, які виникають в цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносинах і навіть окремих кримінальних провадженнях (при укладенні угод про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим). Вона може застосовуватися як досудовий спосіб врегулювання суперечки, на будь-якій стадії судового розгляду, в тому числі на етапі виконання рішення суду.

Крім адвокатської діяльності медіація проваджується при вирішенні конфліктів у сфері публічно-владних відносин. Зокрема, до Класифікатора професій була внесена посада «Посередник громади» (код 3460) [2], покликаний виконувати функції з комунікації між владою та національними меншинами, допомагати в отриманні соціальних, медичних та освітніх послуг. Тим самим запроваджена медіаційна діяльність на рівні місцевого самоврядування. Подібна діяльність можлива і на територіальному, і на загальнонаціональному, і на міждержавному рівнях. Усі ці рівні охоплюють політичну медіацію як форму посередництва при вирішенні політичних конфліктів.

Політична медіація реалізується на різних рівнях публічної політики, завданням якої є створення механізмів виявлення і забезпечення суспільного інтересу. Важливо також зазначити, що публічна політика завжди пов'язана з реалізацією владних повноважень з моменту формування проблеми політики з метою визначення характеру політичного рішення і аж до результатів оцін-

ки його реалізації [9, с. 110].

У контексті розгляду поняття «публічна політика» ключовою її властивістю є «публічність» – це не просто «політика, винесена на публіку, на публічне обговорення». «Публічність» передбачає здійснення різних видів діяльності для досягнення суспільних цілей. Відповідно публічність інтересу означає, що його суб'єктом (носієм) є суспільство як органічне ціле. Найбільшою мірою спільності володіють інтереси всього суспільства (суспільні інтереси). Вони відображають базові потреби людей і в багатьох обумовлюються необхідністю соціального розвитку. Отже, публічність політики має місце тоді, коли вона спрямована на досягнення суспільних цілей та забезпечення суспільних інтересів [10, с. 193].

Саме наявність публічної сфери є вирішальним чинником для формування публічної політики. Як відзначає Еспен Мое, саме публічна сфера, а не громадянське суспільство відіграла вирішальну роль у стабільності розвитку та процвітанні країн західного світу. Отже, сформованість громадянського суспільства ще не означає обов'язкове формування публічної сфери. Просування інтересів самоорганізованих автономних груп, які й представляють громадянське суспільство, є необхідною, але не достатньою умовою формування публічної сфери. Вона формується тоді, коли створюються умови публічного дискурсу [11].

Подолання конфліктів, що виникають у публічній сфері, є вкрай непростим завданням та вимагає рішучих і часом нестандартних технологій. Саме тому переважна більшість органів влади повинні використовувати технології медіації для вирішення розбіжностей в публічному дискурсі. Тим самим, застосування інструменту медіації сприяє кращому впливу на сторони конфлікту шляхом зосередження уваги на суспільно значущих інтересах, оскільки медіація має на меті знайти доступні та реалістичні рішення для обох сторін конфлікту в законодавчих рамках та не нав'язуючи рішення один одному.

Процес медіації – це добровільний процес, у якому неупереджена особа (медіатор) допомагає у спілкуванні та сприяє примиренню між сторонами, що дозволить їм досягти взаємоприйнятної згоди. Медіатор є нейтральною, неупередженою особою, яка допомагає сторонам якнайкраще провести процес переговорів та знайти те рішення, яке задовольнятиме інтереси обох сторін. Медіатор діє як каталізатор між сторонами конфлікту, одночасно модеруючи та керуючи процесом, щоб уникнути конфронтації (ескалації) конфлікту. Він намагається зрозуміти, що сторонам заважає дійти згоди та має допомогти побачити конфлікт як спільну проблему, а не як конфлікт протилежних сторін.

Можна зазначити, що медіація є способом налагодити стосунки, коли під час обговорення починають виникати розбіжності, за допомогою нейтральної особи («медіатора»), яка не вирішує результат конфлікту, а дозволяє

сторонам досягти взаємоприйняттого рішення та налагодити процес ефективного спілкування [3, с. 60].

Для політичної медіації, як і для будь-якої іншої форми посередництва, притаманні такі її сутнісні ознаки: сприяння проведенню переговорів задля досягнення консенсуальних рішень і вирішення спорів; переговори за участю посередника; переговори за участю нейтрального посередника (медіатора); добровільний і конфіденційний процес, у якому нейтральна третя сторона (медіатор) допомагає конфлікуючим сторонам досягти взаємоприйнятної угоди; метод врегулювання конфлікту між сторонами на основі переговорів за участю нейтральної особи (посередника) [1, с. 15]. Тобто головною ознакою політичної медіації є те, що медіатор (політичний посередник) має здійснювати інформаційний обмін, сприяти порозумінню між сторонами та допомогти їм у пошуку шляхів вирішення конфліктної ситуації.

Список використаної літератури:

1. Кірдан О. Поняття «медіація» та підходи до його трактування у сучасному науковому дискурсі. *Педагогічний часопис Волині*. 2019. № 2. С. 12-20.
2. Класифікатор професій ДК 003:2010: Національний класифікатор України: затверджено та надано чинності Наказом Держспоживстандарту України від 28 липня 2010 р. № 327. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>.
3. Ключник А.А., Галунець Н.І., Гусенко А.А. Медіація як спосіб вирішення конфліктів в громадах у процесі децентралізації. *Таврійський науковий вісник. Сер.: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 2. С. 57-66.
4. Правила адвокатської етики: затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 року, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#n4>.
5. Примаков К., Калужна А. Вирішення конфліктів через медіацію у діяльності адвокатів: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спец. вип. № 2. С. 477-483.
6. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
7. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): наказ Міністерства соціальної політики України від 17 серпня 2016 р. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>.
8. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
9. Пухкал О.Г., Гомоляко О.В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106-112.
10. Телешун С., Ситник С., Рейтерович І. Публічна чи державна політика – вітчизняна дилема вибору. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 4. С. 185-196.
11. Мое Е. Institutions of Mass Deception: The Arrival of Mass Politics and the Perversion of the Public Sphere. *International Studies Association 48th Annual Convention*. Hilton Chicago, Feb 28, 2007. URL: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/9/5/1/pages179512/p1795121.php.

В.А. Балійчук

КОНЦЕПЦІЯ СОЛІДАРИЗМУ У ФОКУСІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Балійчук Владислав Анатолійович – аспірант кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Враховуючи історичний досвід і сучасну воєнно-політичну ситуацію в нашому суспільстві, сміливо можемо зазначити, що Україна проходить важливий етап націотворення. Націотворення, своєю чергою, завжди вважалося складним, довготривалим процесом, який потребує від громадян певних зусиль і формування та зростання національної свідомості. Одним із головних факторів, які можуть вплинути на процес створення нації, пришвидшити чи уповільнити цей процес, зробити його більш простим чи ускладнювати, є наявність і рівень присутності в суспільстві такого феномена, як «солідарність».

Солідарність може проявлятися у різних сферах діяльності суспільства: наприклад, в етнонаціональному контексті солідарність – це «фактор кровної спорідненості соціуму»; у політичному контексті солідарність – це згуртованість народу навколо спільних політичних інтересів і механізмів державотворення; в економічному контексті солідарність – це підтримання рівноваги заради економічного зростання, примноження економічних здобутків і покращення життя в усіх матеріальних критеріях. У соціальному аспекті присутність у соціумі такого феномена, як солідарність, є перш за все ознакою найвищого рівня розвитку громадянського суспільства.

Тобто солідарність – це єдність, яка породжує єдність інтересів, цілей, стандартів і взаєморозуміння або ж ґрунтується на них. Цей термін відсилає до таких соціальних зв'язків, які об'єднують людей в одне ціле. Саме з вивчення принципів поняття «солідарність» і бере свій початок концепція солідаризму (хоча в науковому дискурсі присутня тенденція розмежування цих понять).

Солідаризм можна вважати достойним варіантом урівноваження сторін рівняння у формулі «людина = спільнота», тобто певною межею між індивідуалізмом і колективізмом. Саме солідаризм є стратегією мобілізації соціуму в період серйозних криз або загроз і здатен значно підвищити об'єднувальні можливості соціуму та його ефективність за рахунок взаємного посилюючого ефекту, який виникає при усвідомленні різними соціальними групами спільності інтересів і виконувannya ними погоджених дій [3, с. 31-32].

Загалом протягом XIX-XX ст. дослідження феномена солідаризму структурувались у межах не лише академічних напрямів, але і національно-географічних. Видається цікавим розглянути саме національно-географічні маркери концепції солідаризму та простежити вплив цієї концепції на конкретних історичних прикладах. У Європі протягом XIX-XX ст. сформувались

чотири найяскравіші вектори солідаризму: французький (кінець XIX ст.), німецький (початок XX ст.), похідний від них російський (30-ті рр. XX ст., російський згадуємо в контексті СРСР) та італійський (XIX-XX ст.).

Аналізуючи французький вектор концепції солідаризму, потрібно зазначити, що саме Франція стала батьківщиною модерного вчення солідарності. Також саме у Франції в 1840-х роках уперше було вжито термін «солідаризм», який бере початок із позитивістської концепції О. Конта, послідовника одного з перших солідаристів – П. Леру, хоча сама ідея солідарності може бути датована ще часами античності.

Поняття «солідарність» у науковий обіг увів засновник соціології Огюст Конт, а згодом французький соціолог Еміль Дюркгейм його розвинув у книжці «Про поділ суспільної праці». Е. Дюркгейм прагнув довести, що класова структура суспільства зумовлена поділом праці, тому, оскільки поділ праці неминучий і суспільно необхідний, класи повинні спільно й солідарно трудитися в системі суспільного виробництва [4, с. 28-29].

Розвитку таких ідей присвятив працю «Солідарність» французький політичний діяч Леон Буржуа. Він стверджував, що реально існують не індивіди й не держава, узяті самі по собі, а асоціації людей, пов'язаних фактом спільного життя. Оскільки кожен учасник асоціації одержує користь від суспільного життя, на ньому лежать обов'язки перед іншими людьми, перед суспільством, перед попередніми поколіннями, перед нащадками. Для підвищення почуття обов'язку людей перед суспільством він вважав за необхідне доповнити декларацію прав декларацією обов'язків, покликаною зміцнити загальне усвідомлення солідарності.

Леон Дюгі в книжці «Держава, об'єктивне право й позитивний закон» (1901), а також у пізніших працях писав, що основою суспільства є нерівність людей, яка приводить до поділу суспільства на класи, кожен із яких виконує соціально необхідну функцію. Цим зумовлена соціальна солідарність, яку слід розуміти як «факт взаємної залежності, що з'єднує між собою». Норма солідарності стоїть вище за державу і позитивні закони, які служать її здійсненню [2, с. 48-50].

Поширення впливу концепції солідаризму у Франції спричинило високий рівень реалізації його засад, а також прихід до влади солідаристів у кінці XIX ст.: солідаризм вважався офіційною ідеологією Третьої республіки. Наставала нова епоха, і в різко поляризованому світі примирителям-солідаристам місця вже не знайшлося. Але саме в цю наступну епоху – на початку XX ст. були закладені основи нинішнього французького добробуту.

Головними представниками німецького вектора концепції солідаризму можна вважати Адольфа Вагнера і Гайнріха Пеша. Основна лінія думок Адольфа Вагнера концентрувалась навколо того, що людина не просто «*homo oeconomicus*», як вважали класики. На його думку, сутність людини-

проявлялась в одноманітній діяльності, сконцентрованій навколо певних однакових правил і механізмів, зокрема і в економічному контексті. В економічному полі діяльності суспільства Адольф Вагнер повністю зосереджував увагу на важливості існування приватної власності, але водночас у його роботах спостерігався й певний супротив індивідуалізму [4, с. 41].

На відміну від солідаризму французького типу, який перебував під надзвичайно сильним впливом еволюціоністських і матеріалістичних теорій, Гайнріх Пеш вивів свою систему солідаризму від універсалізму. Універсалізм – філософське підґрунтя всієї системи Гайнріха Пеша. У соціальному житті універсалізм виходить із того, що суспільство є першоістотним і що кожен окремий індивід, лише перебуваючи в суспільстві і лише будучи його членом, формується як духовно-моральна особистість.

Свою систему Гайнріх Пеш заснував на принципі соціальної справедливості і принципі солідарності. Солідаризм, на думку вченого, – це «така соціальна система, яка надає справжнього значення солідарному об'єднанню людей, таких як члени природної спільноти, починаючи від родини і закінчуючи державою» [6].

Німецький солідаризм зумів реалізуватися як у теорії, так і практично. І тому на його прикладі найбільш виразно помітні головні об'єднавчі, позанаціональні риси солідаризму, зокрема його антиіндивідуалізм: мало помітний у століття народження солідаризму, він рішуче заявив про себе в середині ХХ ст.

Узагальнюючи головні постулати представників німецького солідаризму, зазначимо, що мислителі головним критерієм добробуту країни та розвитку суспільства вважали «вдалий мікс» індивідуального і соціального в різних сферах життя. Історична практика Німеччини свідчить: досягнення соціально-економічного прориву стало можливим саме тому, що було обрано корпоративно-солідаристський шлях, який став своєрідною альтернативою як граничному лібералізму, так і засудженому крайньому ультра націоналізму.

Аналізуючи російський вектор концепції солідаризму, зазначимо, що в російську політичну літературу термін «солідаризм» увів юрист Г.К. Гінс. Він запропонував у 1920-х роках, подібно до француза Бугле, солідаристичну систему права й теорію держави як службового інструменту, подібного до світлофора, що регулює вуличний рух. Перші зародки ідей солідаризму базувались на проектах перерозподілу земельної власності на користь селянства, запровадження соціальних програм і особливо розвитку кооперації. На думку Г.К. Гінса, ідеологія солідаризму повинна базуватися на регулятивному впливі права на суспільство. Його концепція будується на чотирьох основних положеннях: 1) поведінка людей має відповідати егоальтруїстичному напрямку й виражатися у вчинках, компромісах, узгодженнях для спільного блага; 2) солідаризм не нав'язує особистості тих цілей, які їй чужі; 3) як альтерна-

тиву приватному і публічному праву Г.К. Гінс пропонує погоджувальне, або «регулятивне» право, яке спрямоване на узгодження дій та інтересів і не лише визначає межі свободи, як це прийнято в приватному праві, а й підпорядковує приватні інтереси загальним; 4) ідеологія солідаризму базується на «солідаризованому» господарстві, яке урегульовується «регулятивним правом», досягається не шляхом підпорядкування єдиному примусовому плану, а шляхом узгодження інтересів між учасниками господарства [1, с. 188].

Як ми можемо спостерігати, досить багато елементів ідей солідаризму використовувала владна верхівка СРСР тих часів, але при цьому все ж не слід забувати, що представленість таких ідей була формалізованою та існувала лише на ідеологічно-пропагандистському рівні. Саме тому ми не бачимо такого чіткого впливу ідей солідаризму, як у німецькій і французькій моделях, на економічне, політичне, соціальне життя радянського суспільства. Це свідчить про те, що все ж таки тоталітарний режим просто апелював до ідей солідаризму, а якщо солідарність і існувала, то вона була «вимушеною» згідно з класифікацією Леона Буржуа і витікала з умов «квазіконтракту». Виходячи з цього, ми дуже чітко можемо спостерігати, що успіх втілення ідей певних концепцій залежить у першу чергу від рівня суспільної свідомості та готовності суспільства до їхньої реалізації.

Італійський вектор розвитку концепції солідаризму нам цікавий тим, що він кардинально відрізняється від раніше згаданих векторів, оскільки має не світський характер, а духовний, до того ж він наголошує на важливості саме духовних аспектів солідаризму. Невід'ємною частиною тогочасного італійського суспільства є церкви та релігійні організації, тому й ідеї солідарності подібні до церковних учень. Показовим зразком офіційного релігійного солідаризму є енцикліка Папи Римського Лева XIII «*Rerum Novarum*» («Нові речі») про капітал і «*Quadragesimo anno*» Папи Пія XI про реконструкцію соціального ладу. Ці енцикліки цікаві тим, що вони вказують на розв'язання багатьох проблем соціального життя на основі ідей солідаризму [4, с. 93-94].

Енцикліка «*Rerum novarum*» Папи Лева XIII поставила перед собою відповідальне завдання – дати відповіді на важливі соціальні питання бурхливого XIX ст. Надактуальною вона стала в період апогею капіталізму, тобто значного зростання класової нерівності в суспільстві, тож мала виконувати функцію тлумача цієї ситуації та консолідуючого суспільного буфера.

Згідно з енциклікою «*Quadragesimo anno*» право власності є природним – його дарував людині Бог для забезпечення себе і своєї родини всім необхідним, але цим правом краще не зловживати. Оскільки Бог вищий за державу, то держава має поважати право приватної власності кожної людини.

Проаналізувавши головні постулати ідей «духовного солідаризму», зазначимо, що вони були створені як сильний механізм регулювання відносин між державою і народом та для посилення й так вагомих позицій церкви в

суспільстві як єдиного справедливого і важливого інституту, згідно з ученнями якого державна влада завжди має перебувати на службі народу, але разом із тим залежить від Божої волі, тобто від церкви. Католицизм розуміє державу як досконале суспільство, тобто «найвищий і найдовершеніший устрій» людського життя, але цей устрій має регулювати церква, бо тільки в такому разі він буде успішним і довготривалим.

Аналіз представленості ідей солідаризму в українському суспільстві підводить до думки, що першим українським солідаристом можна назвати Тараса Шевченка. У своїх творах він окреслював вади розділеного соціуму, духовно збіднілої еліти, класового егоїзму і відсутність відповідальності. «Доборолась Україна до самого краю. Гірше ката свої діти тебе розпинають», – так висловився Т. Шевченко про моральні устої тогочасного народу України [5, с. 146-147].

Вивченням ідей солідаризму в українському суспільстві займалися В. Данилів, О. Шморгун, В. Сікора, Е. Заграва, Т. Метельова, Ю. Кальниш та інші. Але незважаючи на зародки ідей солідаризму в українському суспільстві ще на початку XIX ст., наразі зарано говорити про загальну солідарність українського суспільства, оскільки воно розколоте за соціально-економічними, мовними, культурними й іншими ознаками. Не може бути загальної солідарності між багатими і бідними, сильними і слабкими, варварами і цивілізованими людьми. І поки існує нерівність, загальна солідарність недосяжна.

Варто погодитися з висновком Т. Метельової, що «солідарність по-українськи» – це не механічна солідарність поєднаних автократичною чи тоталітарною владою «гвинтиків», однак і не солідарність-взаємодопомога, як її тлумачить західноєвропейська думка. Це органічна й свідомо вибрана солідарність як принцип взаємин у суспільстві, що потребує єднання на ґрунті спільних цінностей та ідей [2, с. 18].

Український солідаризм є концентрованим вираженням української національної ідеї на сучасному етапі розвитку людської цивілізації, а професіоналізм, моральність, відповідальність суб'єктів владних повноважень – найважливішим елементом публічної влади [3, с. 127].

Як висновок зазначимо, що в сучасних енциклопедичних виданнях солідаризм тлумачиться як реформістська доктрина, яка на протигагу концепціям ліберального «невтручання», марксистського колективізму, католицького корпоративізму обґрунтовує необхідність державного регулювання, прийняття соціально зорієнтованих законів, принципу добровільності об'єднань. Політико-інструменталістське призначення концепції солідаризму знайшло своє втілення в її впровадженні тією або іншою мірою в суспільних устроях більшості європейських країн, що свідчить про її дієвість і доцільність. А весь негативний інформаційний шум і дискусії навколо цієї концепції зводяться

до того, що її частково та контекстуально використовували представники жорстких тоталітарних антигуманних режимів різних часів (наприклад, фашистська Німеччина, тоталітарний СРСР і т. ін.).

Список використаної літератури:

1. Ляшенко Р. Солідаризм: сутність та перспективи реалізації. *Теорія держави та права*. 2019. № 4. С. 187-190.
2. Гай-Нижник П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2011. № 44 (2). С. 5-24.
3. Данилів В.Ю. Солідарність і солідаризм. К.: КМ Academia, 2000. 152 с.
4. Шевченко О. Концепція солідаризму: історія, теорія та практика впровадження в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2019. 263 с.
5. Шевченко Т. Кобзар. К.: Просвіта, 1999. 343 с.
6. Pesch H. Lehrbuch der Nationalökonomie. Freiburg im Breisgau, 1924. Band I. 432 s.

Є.Є. Белозерцева

**ЦИФРОВИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ
САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ**

Белозерцева Євгенія Євгенівна – аспірантка кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Життя сучасної людини дедалі більше стає залежним від інформаційних технологій, залученням та активним застосуванням різноманітних гаджетів. Мережа стає важливим полем для людського співіснування, місцем самоствердження та активної самопрезентації.

За думкою С. Туркле, інтернет як важлива ознака постмодернізму виступає на кшталт соціальної лабораторії, де індивіди наділяються можливістю створювати власну ідентичність [6]. При цьому, на відміну від реальної ідентифікації, віртуальна повністю підпадає під контроль Інтернет мережі, і в цьому значенні, вона краще відповідає поняттю «ідентичність», ніж особистісна ідентифікація у реальному житті. Так, в Інтернеті в процесі вибору аватару або «ніку», представляючи себе символічно чи своє реальне фото, людина повністю усвідомлює, якою вона є і якою вона хоче бути для оточуючих.

У процесі створення власного віртуального іміджу на підставі обраного ідеального образу Я, людина бере на себе роль гравця віртуального світу (homo ludens). Однак, оскільки правила імітації ідентичності у кожного свої, вони не впливають ні на саму гру, ні на результат, а від так навіть втрачають будь-який сенс, адже піддаються зміні майже кожен раз, коли користувач заходить у Мережу з метою ще більшого удосконалення власного образу [5].

Портрет як форма осягнення внутрішнього світу людини під впливом розвитку високих технологій поступово починає вміщувати в собі ознаки соціальної комунікативної практики, трансформуючись у форму self-

комодифікації. Цифровий портрет стає інструментом відтворення і носієм іміджевих сигналів, важливою практикою репрезентації особистості у цифровому просторі, оказуючи вплив на конструювання моделі «нової особистості». В цифровому портреті виробляються особливі прийоми та форми презентації свого «Я», це цифровий помічник рефлексії та саморефлексії особистості, індивідуалізації її психіки, світогляду та досвіду.

Використання портретування як інструмент формування іміджу не спрямовано розкриття істинної сутності людини. Натомість його мета полягає в тому, щоб переконати глядача, що створений портрет – це і є справжня вистава [1]. Отже, портретування входить у процес створення своєї власної міфології. У ході формування іміджу, особливо з використанням сучасних цифрових технологій, часто активізуються механізми, що віддаляють нас від реальності.

При створенні іміджу через портретування, зовнішні атрибути, такі як одяг, макіяж, поза та виразні риси обличчя, сприяють формуванню враження про цілісний образ людини, незважаючи на те, що кожен із цих елементів «загальної картини» може бути змінений, виділений або навіть проігнорований. Підхід, орієнтований на зовнішній світ і фрагментарність у створенні образу, породжує особливу реальність, де головними характеристиками стають видимість і симуляція. Так, за Ж. Бодріаром, примарність світу на межі століть є результатом саме відсутності цілісного сприйняття світобудови, коли єдність світу замінюється фрагментами, багатополярністю, існуванням фантомів, які не мають підтвердження свого існування в реальності [2]. Вводячи поняття «симулякр», французький філософ підкреслює, що все в світі стає ілюзорним, а всі зв'язки в цій симулятивній «гіперреальності» набувають віртуального характеру.

Сьогодні ми спостерігаємо виникнення нового культурного явища. Феномен селфі, який з'явився на початку XXI століття і означає самозйомку, є новим етапом у розвитку автопортрета і відображає зростаючу самосвідомість безлічі людей по всьому світу. Завдяки поширенню аудіовізуальних засобів, самі люди стають творцями та беруть активну участь у створенні своєї власної реальності та візуального контенту [3]. Незважаючи на те, що селфі виходять за рамки мистецтва, вони формують колективний вигляд нашої сучасної доби. Так зване «покоління селфі» визначає свою ідентичність через постійне створення та публікацію своїх фотографій у соціальних мережах, що підтверджує їхнє власне існування. Як сказав один із учасників документального фільму Ганни Гольцевої «СЕЛФІ. Хаос і творчість» (2021), девізом цієї епохи стає «Я роблю селфі, тому я існую» [4]. Мережі формують нові норми та цінності: тепер важливо не тільки, хто ти насправді і що ти робиш, а й те, як ти уявляєш себе. Показником успіху стає не стільки якість, скільки кількість негативних коментарів, обговорень та підписчиків.

В умовах сучасності цифровий портрет постає не формою осягання особистості, а формою проектування «ідеальної моделі» особистості. Такі притаманні йому характеристики, як симулятивність та орієнтація на зовнішній світ привачують людину, яка не має змоги стверджувати своє «Я» в постійному русі змінних іміджів, до постійних трансформацій власного образу з огляду на заданий суспільством формат. Цифровий портрет як носій цінностей та інструмент творення ідентичності в віртуальному просторі відповідає запиту сучасного суспільства споживання та відіграє важливу роль в формуванні свідомості «цифрової людини».

Список використаної літератури:

1. Абрамова М. Трансформації портретування в комунікативному просторі культури на рубежі ХХ-ХХІ століття. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2021. Вип. 17. Ч. 2. С. 42-48.
2. Зварич І.М., Чуйко Г.В., Чапак Я.В. Віртуальна ідентифікація сучасної людини. *Психологічний журнал*. 2021. № 7. Ч. 2. С. 9-24.
3. Зубавіна І.В. Трансформація моделі буття та мислення у діджиталізованому світі. *Інститут культурології Національної академії мистецтв України*. 2021. С. 279-288.
4. Немеш О.М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: Монографія. К.: Слово, 2017. 391 с.
5. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з фр. В. Ховхун. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
6. Turkle S. *Life on the screen: identity in the age of the Internet*. New York: Simon&Schuster, 1995. 347 p.

В.В. Бойко

**ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ
В УМОВАХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ**

Бойко Віталій Володимирович – аспірант кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Минуле завжди репрезентоване у нашому сучасному, і наше сприйняття цього сучасного великою мірою залежить від наших знань про минуле. Реальні події, що мали місце у минулому, замінюються «образом минулого» – тобто нашими уявленнями про те, що було. Цей образ може відповідати дійсності, а може і досить сильно від неї відрізнятись. Важливим є те, що коли цей образ укорінюється в нашій свідомості, він стає частиною нашої картини світу, впливає на наші вчинки і наш вибір, тобто стає реальністю.

Будь-який національний проект формує запит на таку проєкцію історичної пам'яті, яка б була здатна виконати функцію каркаса національної ідентичності. При цьому держава, разом з інтелектуальними та політичними елітами, є головним суб'єктом формування такого запиту, активним учасником конструювання історичної пам'яті нації. Треба брати до уваги, що історична пам'ять, виконуючи роль каталізатора національного становлення, справляє

потужний вплив на інші маркери національної ідентичності: громадянську лояльність, культурну приналежність, ціннісні орієнтації тощо.

Історична пам'ять є потужним чинником *легітимації* політичних амбіцій спільнот на власну державність, цілісність, неподільність і суверенність у межах кордонів державних утворень. Формування почуття національної приналежності через образи минулого сприяє окресленню національної спільноти і, таким чином, релятивізує набуті культурні, соціальні та політичні зв'язки, – вважають І. Герасимов, С. Глебов, А. Каплуновський і М. Могильнер. Історичний міф легітимізує в очах спільноти її історичне право на визнання окремоті та винятковості власної ідентичності. Історична пам'ять легітимізує в очах громадян такі державні атрибути, як прапор, національний гімн, столицю, Конституцію, кордони тощо. Кожен з цих атрибутів історично обумовлений. Усвідомлення цієї обумовленості закорінене у пам'яті нації.

У цьому контексті доречно зауважити: неспроможність імперій легітимізувати в очах поневолених народів свої експансіоністські прагнення, на думку Єви Томпсон, зумовлена відсутністю спільної пам'яті в країнах, створених внаслідок підкорення вже існуючих націй.

Глибока і безперервна історична пам'ять наділяє членів національної спільноти відчуттям братерства, внутрішньої пов'язаності, взаємної відповідальності. В цьому сенсі історична пам'ять виконує функцію солідаризації нації, яку Дж. Александер вважає ключовим чинником націєтворення. Джерела національної солідарності він шукає в історичному минулому.

Історична пам'ять обумовлює зміст і характер соціалізаційних процесів, наділяє членів спільноти набором ціннісних категорій та смислових кодів, за допомогою яких вони орієнтуються у своєму оточенні. Усвідомлення історичних коренів на психологічному рівні формує у індивіда відчуття гідності, неприйняття власної залежності, підпорядкованості, вторинності. І навпаки – історична амнезія індивіда може призводити до заниженої самооцінки людини, формувати в неї комплекс меншовартості, негативний автостереотип. Конфлікт між особистими спогадами (автобіографічною пам'яттю) та офіційними репрезентаціями минулого, що виникає, передусім, в умовах колоніальних і тоталітарних (авторитарних) режимів, викликає в людини почуття самотності, самоізоляції і стає причиною глибоких переживань. Ця тема в різних інтерпретаціях простежується в літературному та мистецькому нарративах, дискурсі постколоніальних студій і є актуальною також і для українського контексту.

Інтеріарізована модель історичної пам'яті убезпечує націю від культурного, світоглядного, політичного розшарування, підсилює доцентрові настрої в суспільстві. І навпаки, множинність (полярність) колективної пам'яті може бути джерелом національної дезінтеграції. Враховуючи те, що історична

пам'ять є надзвичайно політизованим сегментом суспільної свідомості, вона має властивість за певних політичних умов швидко перетворюватися на фактор соціальної напруги та громадянського протистояння. Конфліктуючі візії минулого є «реальною загрозою для існування самої держави», – вважає Л. Зашкільняк [1, с. 156].

Історичний досвід переконливо свідчить, що відновлення історичної пам'яті – шлях до примирення і консолідації суспільства. Творення української політичної нації неконфліктної спільної історичної пам'яті. Шлях непростий, але вкрай потрібний. Тому дане завдання полягає у тому, щоб якнайкраще пізнати важку та різнопланову історію. Лише повна інформація про те, що довелося пережити українському народу, всебічний показ правди про ті чи інші драматичні події сприятиме усвідомленню громадянами їх глибинних причин, спонукатиме до взаємного вибачення тих, хто стояв по різні боки трагічних подій, примирення історичних супротивників, призведе до очищення історичної пам'яті, зміцнення національної свідомості.

Список використаної літератури:

1. Зашкільняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі. *Україна – Європа – Світ*. 2013. Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини. С. 152-157.

Р.В. Величковський

**АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Величковський Руслан Владиславович – аспірант кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

У зв'язку з переходом нашої держави до ринкової економіки, переформуванням основних соціально-економічних інститутів, розвитку держави в напрямі забезпечення добробуту і протидії «зубожінню» населення, на рівні законодавства свобода закладів вищої освіти нині реалізується з урахуванням особливостей надання освітніх послуг в умовах здорової конкуренції, якості освіти та її затребуваності на ринку праці.

Академічна доброчесність (далі – АД) є складною міждисциплінарною категорією, яка поєднує в собі етичні норми й правила поведінки людини в освітньонауковому середовищі та механізми й інструменти, за допомогою яких останні реалізуються на практиці. АД постає також способом самоорганізації академічної спільноти.

Основними принципами АД, згідно з Керівництвом для інституційних Кодексів етики в галузі вищої освіти [2], постають:

1. Академічна чесність і етична поведінка при дослідженнях;
2. Рівність, справедливість та відсутність дискримінації;

3. Підзвітність, прозорість і незалежність;
4. Критичний аналіз та повага до аргументованих думок;
5. Відповідальність за використання активів, ресурсів і навколишнього середовища;
6. Вільне та відкрите поширення знань та інформації;
7. Солідарність за чесне поводження з міжнародними партнерами.

Відповідно до тексту статті 42 Закону України «Про освіту», академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Академічна доброчесність є фундаментальною для довіри суспільства до наукових досліджень і освіти загалом. Інциденти порушення академічної доброчесності можуть призвести до скептицизму та відмови від наукового методу, що негативно впливає на можливості досягнення сталого соціального розвитку. Випускники, які навчалися в освітніх середовищах, де панують високі етичні стандарти, зазвичай виявляють більшу креативність, критичне мислення та готовність до соціальної відповідальності. Дослідження свідчать, що існує також кореляція між економічною заможністю й демократичним розвитком з однієї сторони і підвищеним відсотком студентів, які притримуються академічної доброчесності.

Хочеться, однак, відзначити, що у етичному сенсі під час імплементації західного досвіду можливі певні конфлікти із вже існуючими фреймами соціальної взаємодії у нашому суспільстві. Наприклад, відповідно до принципів конкурентності, кожен учень, або студент, який бачить, що в нього списують у американських ВНЗ повинен присікти такі спроби з боку одногрупників та доносити інформацію про подібні інциденти до викладача. З одного боку, це в інтересах того студента, у якого списують, адже його конкурентоздатність зростає, з іншого – такі випадки можуть викликати обурення не тільки того, хто списував, але й інших одногрупників, що призведе до падіння соціального капіталу та більш зневажливого відношення значної частини навчальної групи, навіть до втрати близьких друзів особою, яка заклала недоброчесного співгрупника. Так, слід зауважити, що для повної відповідності нашої системи західним стандартам академічної доброчесності повинен бути підготовлений певний ґрунт, у тому числі, необхідна робота на рівні переоцінки існуючих соціальних стереотипів.

Спираючись на емпіричні дані отримані у ході дослідження під назвою «Організація самостійної роботи студентів», яке проводилося всередині ДНУ, ми можемо зробити певні висновки стосовно рівня академічної доброчесності всередині освітнього середовища нашого навчального закладу. Так, студентів Дніпровського національного університету запитали: «Чи відомі

Вам принципи академічної доброчесності?». Розподіл відповідей надає наступну картину: 59,9% студентів заявили, що принципи академічної доброчесності їм відомі, 32,6% відповіли, що деякі принципи відомі, а 7,4% студентів повідомили, що не знають про ці принципи.

Можемо констатувати, що велика кількість студентів не повністю знають та розуміють принципи академічної доброчесності. Це може призвести до недоліків у їхній академічній роботі та має потенціал впливати на довгостроковий успіх студентів. Це також є свідомством того, що деякі студенти можуть потребувати додаткової інформації або навчання щодо етичних норм у вищій освіті. Розширення свідомості та навичок академічної доброчесності може бути важливим завданням для підвищення рівня професійної етики серед студентів.

Найпоширенішими видами академічної недоброчесності на які нашо-вхуються вітчизняні дослідники постають: плагіат (повний плагіат, плагіат-переклад, структурний плагіат і самоплагіат) та академічне шахрайство (фальсифікація або фабрикація інформації, наукових результатів та наступне використання їх в академічній роботі, підписка підписів в офіційних документах). Серед основних причин, які на думку опитуваних сприяють академічній недоброчесності є: лінь; брак часу; незацікавленість предметом; надлишок інформації; ігнорування цієї проблеми викладачами; отримання хорошої оцінки «без зайвих зусиль»; страх; «так легше»; менталітет суспільства, яке пропонує мало позитивних прикладів для наслідування стосовно особистої доброчесності.

Ще раз звернемося до опитування студентів ДНУ, де вони відповідали на питання щодо дотримання принципів академічної доброчесності при підготовці та виконанні самостійної роботи наступним чином: 28,3% вказали, що завжди дотримуються принципів академічної доброчесності, 53% намагаються дотримуватися принципів академічної доброчесності при підготовці та виконанні самостійної роботи, 9,8% – інколи робить запозичення тексту без посилання на джерело, а 1,3% взагалі не дотримуються принципів академічної доброчесності.

Отримані результати я пов'язую з недостатнім розумінням поняття академічної доброчесності або недостатньою впевненістю респондентів у своїх відповідях. Для врегулювання даної проблеми, може знадобитися додаткова інформаційна підтримка та освітня робота серед цієї групи студентів.

Для того, щоб прояснити причини явища академічної недоброчесності треба звертатися, у тому числі, і до ціннісного виміру нашого суспільства. Так, користуючись дихотомією цінностей на матеріальні та цінності самореалізації, можемо спробувати наблизитися до соціальної реальності, у якій опиняється агент, діючий всередині української академічної сфери.

Як свідчать дослідження, у довоєнний період в Україні домінуючими

виступали саме матеріальні цінності. Вони більш характерні для суспільств, що розвиваються у економічному плані, тобто для країн з більш слабкими економічними показниками та високим рівнем бідності. Так, посадовий оклад професора без надбавок згідно з Єдиною тарифною сіткою, становить 10 531 грн., тобто значно нижче середньої за нашим містом, не кажучи про те, що такий рівень доходу межує з мінімально необхідним для фізичного виживання як такого.

Виходячи із наведених даних, експерти з права наголошують на необхідності думати не стільки про покарання (стягнення), які нині на рівні закону прописані доволі суворо, скільки про формування умов, які б не потребували вдаватися до академічної нечесності. Потрібно суттєво обмежити (за можливості мінімізувати) вплив освітянської бюрократії на формування процедур забезпечення та перевірки якості вищої освіти [1].

Таким чином, академічна недоброчесність є комплексною проблемою, яка тісно пов'язана із економічною та культурною сферою суспільства. Якість освіти, яка залежить від академічної доброчесності, має безпосередній вплив на соціальний розвиток суспільства. Недотримання академічної доброчесності, стає причиною виникнення цілої низки дисфункцій соціальної системи, зокрема: зниження загального рівня довіри до науки, руйнування засад нормальної конкурентноздатної економіки, конкурентноздатної науки і освіти, девальвації дипломів отриманих в Українських ВНЗ, тощо. Необхідно також розуміти, що є низка спеціальностей у ЗВО (наприклад медичні), випускники яких, через неякісну освіту (у тому числі через низький рівень академічної доброчесності) можуть опинитися небезпечно некомпетентними кадрами.

Так, можна підвести підсумок, що академічна доброчесність здатна як зберігати життя і здоров'я українців як у буквальному сенсі, так і сприяти розвитку громадянської свідомості та перетворення нашої держави у конкурентоспроможного гравця на світовому ринку освітніх послуг, сприяти появі більшої кількості кваліфікованих спеціалістів, чий регалії мали б вагу не лише всередині нашої країни.

Список використаної літератури:

1. Тицька Я.О. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 192-195. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/24081>.
2. Code of Ethics for Higher Education / Council of International Schools. URL: http://www.cois.org/uploaded/Documentation/For_Colleges_and_Universities/Code_of_Ethics_for_Higher_Education.pdf.

В.В. Воронцов

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДОСВІДУ ВЕЛИКОБРИТАНІ ЩОДО
ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕЛІБЕРАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У РОЗВ'ЯЗАННІ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ**

Воронцов Віталій Владиславович – аспірант кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

На Заході деліберативний процес розпочався в рамках втілення комунітарного підходу до публічної політики у колоніальних адміністраціях Великобританії, Франції, Бельгії, коли адміністратори намагалися зробити громаду більш самодостатньою й відповідальною за вирішення проблем на своїй території [1, с. 18]. Початково ця ідея була реалізована в США, де в 1960-х рр. було прийнято Закон про економічні можливості і ухвалено Програми зразкових міст, спрямовані на підвищення (а фактично максимізацію) участі громади у вирішенні її соціальних та економічних проблем (див.: [4]), та у Великобританії, де в 1969 р. було прийнято Закон про розвиток громад, згідно з яким було започатковано різноманітні схеми стимулювання підходів до розвитку громад і «сусідських спільнот».

Досвід запровадження деліберативних інструментів у діяльності громад Великобританії може бути корисним для процесів децентралізації в сучасній Україні, за якою територіальним громадам надана достатньо широка автономія.

Наприкінці 1960-х рр. у Великобританії спостерігається децентралізація публічного управління до рівня мікрорайонів і громад. З цього приводу Денні Барнс, Робін Гамбелтон і Пол Хоггетт наводять два показових приклади децентралізації надання послуг – у містечках Айлінгтон і Тауер Гамлетс, розташованих поблизу Лондона, були створені мультислужбові організації мікрорайонів для надання управлінських послуг, а також форуми / комітети, що забезпечували участь місцевих жителів, доступність і підзвітність органів управління. Ці два органи управління проклали шлях від централізованих бюрократичних структур до місцевих менеджерських мереж, які стають ближчими до громадян / споживачів / клієнтів / виборців.

Д. Барнс, Р. Гамбелтон і П. Хоггетт запропонували «ідеальну модель» децентралізації мікрорайонів, яка містить такі пункти:

- локалізація, що передбачає фізичну передачу послуг від централізованого рівня на рівень мікрорайону чи кварталу;
- гнучкість, яка спрямована на просування гнучкіших форм менеджменту й виконавчої організації за допомогою міждисциплінарних груп, що здійснюють місцевий загальний і корпоративний менеджмент;
- переданий (делегований) менеджмент, що означає передачу повноважень на прийняття рішень менеджерам і працівникам, які надають послуги;
- організаційна культура і зміни, яка характеризується переорієнтацією цінностей менеджменту й персоналу на підвищення якості послуг і місцевих повноважень [2, р. 88].

Г. Батчер виділяє три основні підходи до визначення політики громад,

виходячи з їх причетності до громадянства [3, р. 218-220]:

1. Рамки «публічного громадянства», де робиться наголос на участі й раціональних судженнях, правах і обов'язках. Тут політика громади вважається способом стимулювання демократичної участі, поширення демократії й відбирання повноважень щодо процесу вироблення політики у бюрократії, законодавчих і виконавчих органів. Більший ступінь демократії на рівні громади / мікрорайону вважається способом залучення людей до процесів вироблення тих рішень, які впливають на їхнє життя. Цей погляд на політику громад охоплює ліберальні, плюралістичні стратегії розвитку місцевої демократії та посилення її участі.

2. Рамки «повноважного громадянина», де увага звертається на розподіл результатів у більш справедливий спосіб. Тут політика громади спрямовується на досягнення вищої соціальної й економічної справедливості за допомогою стратегій, що підсилюють права й можливості слабких і маргінальних членів суспільства. Цей підхід пов'язаний із радикальним баченням громади як агента соціальних змін і реформ / революцій. Ця стратегія полягає у використанні громади як засобу для захисту інтересів і прав окремих осіб і груп, яким загрожує влада бюрократії, капіталізму й професіоналізму.

3. Рамки «відповідального громадянина», де головними цінностями є порядок, традиції та органічна природа суспільства. Таким чином, мета стратегії громади полягає у зміцненні посередницьких організацій і органів у суспільстві та посиленні традиційних суспільних інституцій як альтернативи втручання держави. Найчастіше цьому підходу надають перевагу консервативні праві, що вважають використання громади засобом боротьби проти зростання втручання держави і «патерналізму». Тобто мета політики тут вбачається у стимулюванні почуття громадянських чи громадських обов'язків, громадської служби, взаємодопомоги, самодопомоги та добровільної діяльності.

На основі цього узагальнення Г. Батчер пропонує інтегрований підхід до політики громади, яку він визначає як спосіб розробки і впровадження публічної політики, що передбачає:

– спрямованість на досягнення цілей, отримання наслідків і здійснення процесів, що відповідають одній чи більше цінностям (солідарність, участь, координованість);

– ставлення до цільових груп політики як до членів територіальної громади чи спільноти за інтересами;

– залучення груп та організацій, що діють на рівні громади;

– надання пріоритету потребам та інтересам незахищених, пригноблених та маргіналізованих сегментів суспільства [3, р. 221-222].

Сьогодні існують умови для абсолютно нових форм сервісних організацій, що забезпечують і значно вищу свободу оперування, і централізований

стратегічний контроль. Ключовим питанням є те, як ці умови формуються політичним вибором і стратегіями, оскільки саме боротьба навколо цих питань визначатиме відносну вагу внутрішньої децентралізації порівняно із зовнішньою, де має існувати стратегічне керування (на локальному чи центральному рівні управління). Реформування публічних послуг, що нині триває в Україні, спрямоване на заміну складних бюрократій структурами з переданими (делегованими) послугами. Тим самим, замість ієрархії підрозділів виникає новий тип організації, в якому існує потужний, але не всевладний центр із зовнішнім кільцем підрозділів із надання переданих (делегованих) послуг.

Таким чином, деліберативний процес сприяє децентралізації публічного управління. За Г. Батчером, інтегрований підхід до розробки і впровадження публічної політики передбачає спрямованість на досягнення цілей, отримання наслідків і здійснення процесів, що відповідають одній чи більше цінностям (солідарність, участь, координованість); ставлення до цільових груп політики як до членів територіальної громади чи спільноти за інтересами; залучення груп та організацій, що діють на рівні громади; надання пріоритету потребам та інтересам незахищених, пригноблених та маргіналізованих сегментів суспільства.

У ході деліберативного процесу створюються і підтримуються умови для виникнення абсолютно нових форм сервісних організацій, що забезпечують і значно вищу свободу оперування, і централізований стратегічний контроль. Реформування публічних послуг у цьому напрямі передбачає заміну складних бюрократій структурами з переданими (делегованими) послугами. Тобто досвід реформування публічних послуг у Великобританії в контексті деліберативних практик є корисним для аналогічних процесів у сучасній Україні.

Список використаної літератури:

1. Березинський В.П. Деліберативний процес як базовий інституційний механізм громадянського суспільства. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2015. Вип. 2 (2). С. 15-26.
2. Burns D., Hambelton R., Hoggett P. *The Politics of Decentralization: Revitalizing Local Democracy*. L.: Macmillan, 1994. 169 p.
3. Butcher H. Why Community Policy? Some Explanations for Recent Trends'. *Community and Public Policy* / H. Butcher, A. Glen, P. Henderson, J. Smith (eds.). L.: Pluto Press, 1993. P. 217-237.
4. Marris P., Rein M. *Dilemmas of Social Reform: Poverty and Community Action in the United States*. L.: Routledge & Kegan Paul, 1967. 248 p.

Д.Г. Денисенко

**ЦІННІСНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
ЗАХІДНІ АКАДЕМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Денисенко Денис Геннадійович – аспірант кафедри соціології, соціальної роботи,

публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Під системою цінностей ми звикли розуміти сукупність сформованих людських думок про значення в їхньому житті речей та явищ, які присутні в суспільстві. Доцільним здається зазначити, що специфіку ціннісної системи українського суспільства та особливості її вивчення можна розділити на два основних періоди: перший – окреслює систему цінностей починаючи від моменту проголошення незалежності України і до 2014 року, який є початком АТО (тобто система цінностей мирної держави в момент її зародження, формування та трансформації), другий – з 2014 року і до сьогодні (цінності воєнізованого суспільства).

Перший етап досить активно вивчений, особливо вітчизняними науковцями, такими, як В. Денисенко, В. Климончук, А. Колодій, І. Кучеренко, А. Ручка, Є. Головаха, М. Михальченко, В. Горбатенко, О. Балакірієва, О. Радченко, І. Жеребятнікова та ін. Тому нас цікавить саме другий етап, який на нашу думку є гіперактуалізованим, оскільки події російсько-української війни мають значний вплив на політичну, економічну, соціокультурну ситуацію у всіх європейських країнах і світі в цілому і є головним фактором впливу на процес націотворення української державності. В науковому дискурсі існує безліч класифікацій та видів цінностей, нам здається доречним розглянути найбільш актуальні групові цінності, які найбільш характерні для сучасної системи цінностей українців.

Головним показником, який відділяє «мирне суспільство» від «воєнного», є саме кардинальна зміна системи цінностей людей. Ті маркери, які окреслюють добробутність мирного суспільства, у воєнному – розмиваються і втрачають будь-який сенс. І лідируючим щаблем, в піраміді цінностей будь-якого воєнного суспільства, в тому числі і українського, в сьогоднішні, є «мир», і з оглядом на суспільні настрої мир – не в контексті залагодження воєнного конфлікту, а мир в контексті перемоги у війні України над Росією.

Якщо аналізувати феномен «миру» більш глобально, то зазначмо, що в західній науковій думці існує два способи інтерпретації цього поняття: позитивний і негативний. У негативному варіанті мир – це відсутність війн. Як «позитивне» розуміння змісту миру пропонуються такі твердження: на думку М. Фірдоусі «мир є наявність гармонії, справедливості та любові між людьми»; а, згідно з К. Боулдінгом, «мир – це умова для продуктивної діяльності, сприятливе для вирішення конфліктів, гармонічне дотримання природних відносин доброти та любові» [4, с. 322-323].

Складність осмислення соціального миру спробуємо пояснити інтерпретацією тези Гегеля, яка стосується філософії права – право легко досліджується, бо «держава має вчення, а її установи та взагалі все значуще для неї у

питаннях права, державного устрою, по суті, як закон, є в наявності у формі думки...» [2, с. 300].

Але досить важко здійснювати аналіз поняття «мир», адже воно динамічне, знаходиться у процесі оновлення, видозміни свого змісту – від стану, позбавленого буденного і соціального насильства, до так званого «озброєного миру», який є лише моментом історії у підготовці нових збройних змагань. Ще К. Маркс зауважив, що війна в історії людства раніше досягла зрілих форм, ніж мир, бо той завжди встановлюється, відновлюється, ретельно будується, тоді знову перебудовується, «облаштовується» [4, с. 98].

Також зазначимо, що для розуміння ситуації у сучасному українському суспільстві досить вдалою буде концепція «озброєного миру», котра зводиться до того, що якщо війна – це наявність «примітивного брутального насильства» згідно з Гассером, то «опосередковане насильство є обов'язкова характеристика мирного суспільства», на думку Д. Галтунга [1, р. 72].

Узагальнюючи значення цінності «миру» для українського суспільства, зазначимо, що вже на початку ХХІ століття стало зрозумілим, що мир – надзвичайно змістовне та динамічне, насичене боротьбою, включно зі збройною, соціальне явище, кожен з етапів якого відрізняється за ступенем розвитку («зрілості»). І аналізуючи ситуацію, яка склалась в Україні з початку 2000-х років, можемо її окреслити, як «мир на межі війни», саме тому цінність миру є гіперактуальною для нашого суспільства.

Поряд з цінністю «миру» в нашому суспільстві також присутня цінність «незалежності», саме цю тенденцію і підкреслює реакція українського народу на напад Росії, починаючи з 2014 року. Можна багато дискутувати стосовно політ технологічних інструментів, стосовно ідеологічного маркетингу і тому подібних речей, але якби в суспільстві цінність «незалежності» (єдності, самостійності, неподільності), не була домінуючою, про війну мова не йшла б взагалі.

Наша думка знаходить підтвердження у результатах дослідження, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 17-18 серпня 2022 р., згідно з яким цінність державної незалежності для населення знаходиться на другому місці в рейтинзі цінностей та інтересів після цінності власної безпеки та безпеки близьких, і складає 97,1% [3].

Також, зазначимо, що нікому не буде здаватися дивним, що у суспільстві, яке переживає війну, загальна система цінностей буде знаходитись у системі координат: «безпека – небезпека», «життя – смерть», «свій – чужий». І в цій системі координат головним важелем, який її доповнює, автоматично стає прислівник «відносно», в якому порівнюються надважливі для життя речі (відносно спокійно, відносно тепло, відносно тихо, відносно стабільно, відносно гучно, відносно страшно).

Якщо аналізувати ситуацію в сучасному українському суспільстві згідно

з концепцією міжкультурних змін Ролнальда Інглгарта та Крістіана Вайцела, в якій міжкультурні зміни розділяються на два ціннісні виміри: 1. традиційні цінності проти світсько-раціональних цінностей; 2. цінності виживання проти цінностей самовираження, то зазначимо що зараз в нашому суспільстві більше виражений другий вимір змін – цінність виживання взяла верх над цінністю самовираження, хоча довоєнне українське суспільство рухалось у діаметрально протилежному напрямку. Зазначимо, що свої дослідження Інглгарт проводить з 1980-х років. У результаті, йому і його колегам вдалося створити одну з найбагатших емпіричних баз, яка покриває майже весь світ і період від початку ХХ ст. (дата народження найстаршої вікової групи, яка була опитана під час перших хвиль WVS) та аж до початку 2010-х [6, с. 228-230].

Таку зміну ціннісного виміру також підтверджуємо висновками з результатів проведення Круглого столу у липні 2022 року «Українське суспільство після перемоги», який провів Національний інститут соціології НАН України, на якому було заявлено, що «фізичне здоров'я та безпека – топ-цінності людини та суспільства часів воєнного стану», згідно з дослідженнями С. Дембіцького. Згідно з результатами дослідницького проекту «Системний підхід до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей: емпіричні імплікації», перші місця в рейтинзі цінностей займають саме цінність безпеки (80,5%), цінність сили (63,8%), цінність порядку (61,3%), цінність нормативності (58,9%), цінність рівності (53,6%) [3].

Але якщо розглядати таку складову вектору цінності самовираження, як демократія, то зазначимо, що в нашому суспільстві вона є досить актуальною. Згідно з Р. Інглгартом, феномен поняття «демократія» пройшов довгий шлях еволюції, оскільки протягом майже всієї історії пріоритетом для людства було виживання і це актуалізувало цінності групової солідарності, традиціоналізм, неприйняття інакшості і підкорення сильним лідерам. Модернізація, економічний розвиток і безпека, що утвердились в багатьох країнах після Другої світової війни, привели до руху до секулярно раціональних цінностей і цінностей самовираження: зниження впливу релігії і авторитарних лідерів, поширенню демократії, толерантності, гендерної рівності тощо.

Присутність цінності демократії в українському суспільстві можемо підтвердити результатами досліджень, які проводились представниками Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучерів у серпні 2022 року, згідно з якими 69,3% українців підтримують думку, що «демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України». Ця позиція також опосередковано демонструє прихильність українців до проєвропейського вектору розвитку. Адже, саме демократія, як бажаний ідеал для організації державного устрою, стала загальноновизнаною у більшості європейських країн. Для успішного демократичного транзиту країн Східної Європи важливою була геополітична мета – інтеграція цих суспільств до Європейського Союзу та НАТО.

Однак демократичний транзит частини посткомуністичних країн зіткнувся з впливовою перешкодою – путінською Росією, яка поступово перетворилася на опору авторитаризму, на своєрідного «жандарма» на пострадянському просторі [6, с. 105-108].

Р. Інглгарт і К. Вайцель під час своїх досліджень ставилися досить скептично до демократизації країн колишніх СРСР. Але ситуація в Україні цей скепсис спростовувала. У «нульові» роки Україна виявляла позитивну динаміку, тобто рухалася у напрямку цінностей самовираження, однією з компонентів якої і була демократія [5].

Але задля справедливості, зазначимо, що ситуація, пов'язана зі значенням демократичних цінностей в нашому суспільстві, не завжди була однаковою і стабільною за попереднє десятиріччя. Популяризованість демократичних напрямків значно зросла після Помаранчевої революції, потім її рівень знов знизився (з 53,5% у 2006 році до 32,2% у 2009), згідно з дослідженнями Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучерів, і став зростати після 2016 року. Факторів, які впливали на такі зміни, можна називати безліч від економічних криз до рівня невдоволеності владою, від укорінення в свідомості радянських стереотипів до не готовності до кардинальних змін суспільного устрою. Тому значна присутність в нашому суспільстві цінності демократії є яскравим прикладом трансформації національної свідомості українців [6, с. 185-187].

Якщо аналізувати загальнолюдські цінності, як окрему групу, то зазначимо, що згідно з дослідженнями, яке соціологічна компанія GradusResearch провела за підтримки Європейського Союзу та в партнерстві з Центром економічного відновлення у 2023 році, лідерами відповідей на запитання, що є найвищою цінністю, стали – свободи та права людини (89%), взаємна допомога (86%), взаємна довіра (82%) та суспільна злагода (71%). Всі ці дані виглядають логічним підтвердженням сучасних тенденцій в українському суспільстві, які у Gradus Research досліджували раніше, зокрема зростання взаємної довіри та альтруїзму, збільшення значущості суспільних інтересів порівняно з власними тощо. Адже це базові речі для сучасного розвинутого суспільства, тоді як для країни-агресора ані життя людей, ані інші вищезгадані демократичні принципи цінності не несуть [5].

Узагальнюючи свою думку, зазначимо що війна в українському суспільстві значно змінила ціннісну систему українців. Зміна цінностей відбулась на всіх рівнях і разом з тим, як життя кожного українця, розділилось на систему координат «до та після», так трансформувались і ціннісні орієнтації. Відбувся значний рух від домінуючих економічних пріоритетів до первинних інстинктів самозбереження, від індивідуалізму до згуртованості та взаємодопомоги, від егоїзму до альтруїзму. Але разом з тим війна відкрила в українцях, як нації, безліч індивідуальних цінностей, які були в нас ментально присутні, але

можливо не завжди мали стимул та можливості для вираження, а саме – усвідомлення себе, як нації з майбутнім, яке можна творити; патріотизм у всіх його проявах; стійкість та нескореність обставинам; винахідливість; відкритість до світу; правдолюбство і жага до справедливості.

Список використаної літератури:

1. Galtung J. The true worlds: a transnational perspective. N.Y.: Free Press, 1980. 344 p.
2. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, Або природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра. К.: Юніверс, 2000. 336 с.
3. Дембицький С. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Громадська думка в Україні після 10 місяців війни. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1175&page=1>.
4. Мурти К.С. В поисках мира. *Ежегодник Философского общества СССР*. 1987-1988. М., 1989. 330 с.
5. Радченко О.В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: монографія. Харків: Магістр, 2009. 380 с. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Radchenko.pdf>.
6. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. кол.: М.І. Михальченко (керівник) та ін. К.: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. 336 с.

О.А. Калінчук

**ОСОБЛИВОСТІ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ У СУЧАСНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ: ДРАМАТУРГІЧНИЙ ПІДХІД Е. ГОФМАНА**

Калінчук Олена Андріївна – аспірантка кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Один із тих, хто досліджував самопрезентацію особистості, був американський соціолог, творець драматургічного підходу Ервін Гофман. Найбільш точно основну суть цього підходу описує цитата Р. Парка, яку Гофман використовував у своїй роботі «Подання себе іншими в повсякденному житті»: «Ймовірно, це не простий істеричний збіг, що слова «Особистість» та «Персона» у своїх початкових значеннях вказують на обличчя та маску. Скоріше, це схоже на визнання факту, що завжди і скрізь, більш-менш свідомо, кожна людина грає якусь роль... Саме в цих ролях ми пізнаємо один одного, в цих ролях ми пізнаємо самих себе» [2, с. 51].

Об'єктом соціального аналізу Гофмана є повсякденне життя, в якому людина є актором. За його думкою, наше життя – це сцена, на якій кожен виконує свою роль, а тіло є конструктом, що допомагає нам виглядати так, як ми бажаємо, щоб нас бачили інші. Адже будь-який індивід, який має певні соціальні характеристики, має моральне право очікувати від інших відповідного ставлення та оцінки. Формуючи свій образ, людина встановлює перед собою мету досягнення своїх цілей, впливаючи на враження, які вона справляє на інших. Завдяки чому індивід показує свою приналежність до певного соціального прошарку. Спільно формуючи свій характер, ми стаємо особис-

тостями, і це виражається в тому, що наша роль або образ стають частиною нашої природи та складовою нашої особистості [2, с. 52]. Індивід проектує початкове уявлення про ситуацію, і воно стає його планом для подальшої спільної діяльності. Але навіщо людині створювати собі образ та продумувати дії? Основна суть полягає в тому, що, коли людина виступає перед іншими, її поведінка впливає на результат ситуації. Отже, для виклику необхідної реакції індивід обдумує свою поведінку та дії. Часом йому потрібно саме так поводитись, а не інакше, через традиції його групи або соціальний статус, які вимагають такого самовираження.

У сучасному суспільстві молоде покоління проводить більшу частину свого часу в соціальних мережах, таких як Facebook, TikTok або Instagram. Віртуальний простір став для них ігровим, карнавальним середовищем, де вони експериментують з масками, які були б неприйнятними для них у повсякденному житті. Саме соціальні мережі стали полем для самопрезентації молодих людей, своєрідною сценою для представлення себе іншим. Індивід створює свою віртуальну особистість, яка дозволяє створити «фальшиву можливість» відокремлення від свого фізичного тіла та приховати будь-які демографічні характеристики, такі як стать чи вік. У віртуальному просторі існує багато способів самопрезентації, від використання віртуальних імен (нікнеймів) до розголошення особистої інформації. Крім того, одним із способів представлення себе є публікація фотографій та автопортретів (селфі). Особливість автопортретів (селфі) полягає в тому, що найчастіше вони знімаються на відстані витягнутої руки або через дзеркало, і це є способом експрес-самопрезентації в інтернет-просторі. Такі автопортрети відображають стан та зовнішній вигляд людини «тут і зараз».

Багато фотографій у соціальних мережах мають демонстративний характер і ідеалізують реальність. Це образ, в якому людина бажає, щоб інші її бачили, і цей образ не завжди відповідає тому, якою насправді є ця людина. Як приклад, можна навести популяризацію здорового способу життя – активні відвідування спортзалу та ідеалізацію спортивного тіла. Але чи справді вся молодь почала вести здоровий спосіб життя? Скоріше, це образ, який вони намагаються наслідувати. Дуже часто можна побачити, як люди ходять до спортзалу лише для того, щоб зробити фотографію та опублікувати її у соціальних мережах. Отже, публікуючи фотографію зі спортзалу в соціальній мережі, людина вже створює свій власний образ для інших.

Щодо фотографій, варто звернути увагу на те, наскільки ретельно обирається зображення, призначене для головного фото, тобто «аватара». Саме він слугує індикатором оцінки інших користувачів, і ці оцінки впливають на формування Я-концепції особистості. Позитивна оцінка виражається у натисканні на іконку «лайк», що свідчить про те, що іншому користувачу сподобалася фотографія профілю, а, отже, і її автору. Але іноді головне зображен-

ня не відображає реальність, або створює ілюзію. Наприклад, фотографії біля красивого будинку або автомобіля, коли їх автори спеціально намагаються підняти свій статус в очах інших, намагаючись бути такими, якими б хотілося бути, хоча б на фотографіях.

Подібний феномен свідчить про те, що віртуальна самопрезентація може відображати бажання, які неможливо було задовольнити у реальному житті. Також подібні фотографії можуть бути виставлені з метою викликати заздрість, наприклад, для піднесення власної самооцінки або для компенсації незадоволеності у віртуальному середовищі. З цього випливає, що головна особливість віртуальної самопрезентації – це можливість практично абсолютно контролю над враженнями про себе [1].

Ще одним каналом самопрезентації є зовнішній вигляд, який стає одним із найважливіших засобів виділення та розпізнавання певних соціальних груп і класів. Зовнішній вигляд відноситься до способів візуальної стратифікації особистості, адже саме він сприяє формуванню першого враження, тому одяг, зачіска та макіяж також є інструментами для створення враження.

Отже, самопрезентацію можна вважати синонімом управління враженнями і вона включає в себе численні стратегії та техніки, які використовуються особою для формування та контролю свого зовнішнього образу та враження про себе, яке вона намагається передати оточуючим. У сучасному суспільстві основним каналом самопрезентації для молоді є соціальні мережі, які надають безліч можливостей для створення віртуального образу та себе як власного бренду.

Список використаної літератури:

1. Антонова Ю.А., Дьоміна С.А. Аватар як елемент самопрезентації в соціальній мережі. *Лінгвокультурологія*. 2010. С. 15-20.
2. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни. М.: Директмедиа Паблишинг, 2007. 546 с.

Б.В. Малишко

НАВИЧКИ «ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ» У КОМПЛЕКСІ SOFT SKILLS

Малишко Богдан Валерійович – аспірант кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Концепція розподілу професійних навичок та їх розмежування на hard skills та soft skills зародилася ще наприкінці 60-х років ХХ ст. в армії США, а потім була поширена на галузь управління та бізнесу. Обидва терміни «soft skills» і «hard skills» були запропоновані за аналогією з англійськими термінами «hard wage» (апаратне забезпечення) і «soft wage» (програмне забезпечення), що обслуговують світ комп'ютерної техніки. Відповідно, за hard skill закріпилися вузькопрофесійні (тверді) навички, а терміном «soft skills» стали позначати комплекс неспеціалізованих надпрофесійних навичок, які відпові-

дають за успішну участь у робочому процесі і високу продуктивність. На сьогодні концепція розподілу професійних навичок адаптована до педагогічної діяльності та полягає в тому, що необхідно розвивати не лише професійно-необхідні знання та вміння, але й так звані м'які: соціальні, комунікативні, пізнавальні, лідерські тощо, тобто ті, які допомагають студенту у становленні не лише свого професіоналізму, а й сприятимуть, допомагатимуть розвитку себе як особистості та підвищувати якість професійної діяльності. Останнім часом до цього переліку додають ще і digital skills («цифрові навички») як окрему групу навичок.

До «м'яких навичок» прийнято відносити уміння утримувати увагу, системно, креативно і критично мислити, співчувати, працювати в команді, а також стійкість до негараздів, робота із психологічними травмами тощо. По суті, soft skills складає комплекс неспеціалізованих надпрофесійних «гнучких компетентностей», що впливають на успішне виконання професійних обов'язків будь-якого профілю. Це обумовлено тим, що такі навички належать до життєвих навичок, які визначаються як здатність до адаптивної та позитивної поведінки, що дозволяє людині ефективно справлятися з вимогами і проблемами повсякденного життя. Такі навички в органічній єдності визначають успішність соціалізації та соціальної адаптації людини, в т.ч. й у своєму професійному становленні. Тобто опанування життєвими навичками спрямована на формування здорової та просоціальної особистості [2, с. 141-142].

Ці навички сприяють розвитку особистості та визначенню її позиції в соціумі, тому не даремно soft skills визначають як «навички XXI століття». Своєю чергою опанування та закріплення таких навичок набуває все більшої значущості в конкурентоспроможності особистості на ринку праці. Отже, соціалізація особистості суттєво залежить від розвитку soft skills.

У комплексі soft skills чільне місце посідають навички «дизайн-мислення». Активне просування дизайн-мислення як практичного інструменту і наукової дисципліни почалося в 2004 р. завдяки експериментальним дослідженням Інституту Хассо Платтнера в Потсдамі та американської школи дизайнерів на базі Стенфордського університету. Дизайн-мислення розвивається як практичний підхід до вирішення проблем споживачів, що базується на глибокому розумінні їхніх потреб, досвіду взаємодії з компанією, поведінки, навичках колективної творчості, сфокусованому генеруванні ідей та їх швидкій перевірці. Дизайн-мислення принципово відрізняється від традиційного способу мислення, оскільки ґрунтується не на стандартному аналітичному підході до аналізу проблем і побудові ментальних моделей, а на глибокому зануренні в досвід користувачів або клієнтів. У рішенні будь-яких завдань дизайн-мислення відштовхується від досвіду людей і розуміння їх потреб [1, с. 55].

Дизайн-мислення спирається на використання принципів дизайну для інноваційного розвитку та створення нової або додаткової цінності для споживача і разом зі споживачем. Його основу становлять людиноцентрованість, співпраця, співучасть та експериментування. Дизайн-мислення має багато спільних рис з дизайном – їх об'єднують такі риси, як людиноцентрованість, міждисциплінарність, візуалізація, образність, емпатія і контекст, синтетичність, баланс дивергентного та конвергентного мислення, баланс розподіленого й інтегрованого мислення, дослідження дією, швидке розроблення прототипу, естетичність рішень та екологічна свідомість [3, с. 44].

Разом з цим дизайн-мислення має певні особливості. Н. Кросс розглядає дизайн-мислення як здатність:

- вирішувати нечітко визначені, складні, заплутані або wicked-проблеми;
- приймати стратегії, орієнтовані на рішення;
- використовувати абдуктивне та продуктивне мислення;
- використовувати невербальні засоби графічного / просторового моделювання, наприклад ескізи та створення прототипів [4, р. 32-33].

Моделі дизайн-мислення встановлюють послідовність певних кроків для розроблення інноваційного рішення на основі аналізування клієнтського досвіду. Як зазначає Н. Ситник, дизайн-мислення є корисним інструментом у розробленні клієнтоорієнтованих інноваційних рішень компанії. Його перевагами є можливість оперативного вдосконалення продуктів і послуг, що максимально відповідають потребам клієнтів, тимблдинг, розвиток креативних здібностей персоналу і креативної корпоративної культури [3, с. 47]. Тобто навички дизайн-мислення посідають чільне місце у комплексі soft skills і можуть забезпечувати надійне підґрунтя формування професійним навичок політичної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Захарченко Н.В. Перспективи розвитку дизайн-мислення в управлінні бізнесом та інноваціями. *Академічний огляд*. 2022. № 1 (56). С. 53-60.
2. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 27, т. 3. С. 137-145.
3. Ситник Н.І. Дизайн-мислення: концептуальні засади, переваги й обмеження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2021. Вип. 44. С. 43-48.
4. Cross N. *Design Thinking: Understanding How Designers Think and Work*. London; New York: Bloomsbury, 2013. 163 p.

Ю.В. Ніколенко

РОЛЬ ТА МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНОГО РЕСУРСУ У ВИБОРЧІЙ ПРАКТИЦІ

Ніколенко Юрій Олександрович – аспірант кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Під адміністративним ресурсом (далі – АР) в рамках виборчого процесу (далі – ВП) розуміється наявність у суб'єкта ВП / учасника виборів (далі – УВ) (кандидат або партія/блок партій), в силу належності до влади, додаткових ресурсів та інструментів, які дають йому змогу здійснювати законний чи незаконний вплив на хід виборчої кампанії з метою отримання перемоги на виборах або інших видів коригування результатів виборів (допомога або перешкодження іншим УВ тощо). М. Бучин виділяє наступні типи АР: 1) стартовий (стартова перевага) – належність УВ до провладних політичних сил, його підтримка владою, займання УВ на момент початку виборів певної посади в органах влади; 2) м'який – виконання владних функцій відповідно до закону, але з чітким розрахунком впливу на певні категорії громадян з метою досягнення не передбачених владними повноваженнями цілей; 3) жорсткий – використовується владою для досягнення певних цілей з порушенням законодавства, проявляється у формі прямого жорсткого тиску з боку органів влади на виборців чи підлеглих посадовців за допомогою примусу чи певної винагороди (метод «батога і пряника»); 4) тотальний – існує тоді, коли влада зосередила в своїх руках такі колосальні ресурси, що може здійснювати адміністративний тиск у всіх сферах життєдіяльності суспільства, нехтуючи законодавством і моральними нормами [2, с. 57-58].

Нормативно-правова база виборчого законодавства сучасної України формувалася під впливом двох тенденцій суспільного розвитку – демократичного, спрямованого на демократичні європейські цінності, і посттоталітарного, суть якого полягає в мінімізації впливу громадянського суспільства владну сферу з одночасним намаганням владної еліти зберегти свої прерогативи. Наслідками таких дій стали зміни виборчої системи майже під кожні нові вибори [3]. Як зазначає М. Афанасьєва, словосполучення «АР» з'явилося нещодавно, але саме явище виникло ще за радянських часів. Воно стало закономірним наслідком функціонування командно-адміністративної системи на основі принципів централізації влади та непорушності владної ієрархії. У СРСР теоретично та фактично владні важелі знаходилися в руках однієї партії, тому її розпорядження не підлягали обговоренню і виконувалися неухильно. Ці командно-адміністративні традиції та принципи успадкувала, дещо в модернізованому вигляді, Україна. АР визначається як політологічний термін, який вживається для пояснення використання органами державної влади та місцевого самоврядування, кандидатами на виборчі посади, які

є посадовими особами або державними службовцями, своїх повноважень для досягнення політичних цілей в ході виборчої кампанії шляхом порушення норм чинного законодавства. Окремі технології застосування АР в ході ВП мають нелегальний характер і є правопорушеннями, однак це односторонній підхід. Застосування АР можливо з формальним дотриманням законодавчо встановлених виборчих процедур. Тобто можна говорити про використання АР в рамках не тільки нелегальних, але і нелегітимних та навіть легальних виборчих технологій. Тому, визначаючи АР, потрібно говорити не стільки про порушення виборчого права, скільки про додаткові переваги, які має УВ і які пов'язані з посадовими чи службовими повноваженнями. Цілком виключити їхній вплив на вибори в сучасних умовах складно. Виборче законодавство неспроможне забезпечити повну рівність УВ. Навіть у розвинутих демократіях діюча влада володіє на виборах додатковими можливостями у порівнянні з опозицією. Тому мова може йти тільки про мінімізацію подібного впливу правовими засобами [1, с. 183-184].

Таким чином, АР завжди присутній у виборчій сфері усіх сучасних держав. Але якщо в демократичних державах використання АР провладними політичними силами зведене до мінімуму, то натомість в недемократичних та в недостатньо демократичних державах АР часто використовується владними інституціями та провладними політичними силами як інструмент впливу на проведення та встановлення результатів виборів.

Список використаної літератури:

1. Афанасьєва М.В. Правове забезпечення адміністративних виборчих технологій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 182-185.
2. Бучин М. Адміністративний ресурс: суть та типологія. *Українська національна ідея: реальність та перспективи розвитку*. 2007. Вип. 19. С. 56-62.
3. Розік М.В. Мобілізаційні чинники електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998-2019 рр.: автореферат дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Львів, 2020. 20 с.

М.В. Сорока

**ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ ВІДНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ
У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Сорока Максим Віталійович – аспірант кафедри адміністративного та кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Відновлення справедливості є формою правосуддя, основною метою якого є створення умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочином [1]. Одним із базових принципів відновного правосуддя є пріоритетність надання підтримки та забезпечення зцілення жертви/потерпілого [2]. Багато жертв потребують відновлення почуття безпеки, довіри до людей, компенсації матеріального збитку. Хворобливі переживання – страх, горе, беззахисність, недовіра до людей, самозви-

нувачення – можуть багато років мучити жертву. Для деяких жертв злочинів дуже важлива можливість поділитися особистою історією й отримати відповіді на запитання безпосередньо від правопорушників [3].

Складним питанням є усунення наслідків (відновлення справедливості) скоєння злочинів, за які призначається покарання у виді довічного позбавлення волі.

На думку Л.О. Мостепанюк, довічне позбавлення волі – це найтяжчий вид основних покарань, що полягає в довічній (пожиттєвій) ізоляції особи, визнаної судом винною у вчиненні особливо тяжкого злочину, від суспільства в спеціальних кримінально – виконавчих установах [4].

Відновлення справедливості щодо потерпілих, які зазнали умисного особливо тяжкого злочину, відбувається перш за все шляхом призначення від імені держави за вироком суду основного заходу примусу, який полягає в безстроковій ізоляції такої особи від суспільства шляхом її утримання в установах виконання покарань або виправних колоніях з особливим режимом.

За результатами соціологічного дослідження, проведеного нами в травні – червні 2023 р. методом експертного опитування суддів, які виносили вирок у виді довічного позбавлення волі (в опитуванні прийняло участь 5 суддів), 99% потерпілих – фізичних осіб (члени родин, близькі) пов'язують відновлення справедливості саме із фактом справедливого покарання – безстрокової ізоляції злочинця від суспільства шляхом його утримання в установах виконання покарань або виправних колоніях з особливим режимом. При цьому, зміст цього виду покарання, для постраждалих – фізичних осіб (родичів, близьких), на думку суддів, виявляється в такому: реалізація принципу «рівним за рівне» – 98%; відплата та вияв сурової справедливості – 96%; утвердження права – 84%; захист суспільства від злочинця – 90%; залякування тих, хто міг би взяти із злочину приклад – 82%; протидія злочинності – 76%; спокутування провини – 76%; очищенні від гріха – 12%; моральне відновлення – 64%; заподіяння злочинцю страждань – 92%; обмеження прав і свобод злочинця – 84%; негативна оцінка злочинця і його діяння – 96%; позбавлення злочинця певних благ – 86%.

З іншого боку, за висловленнями суддів, постраждалі - фізичні особи (рідні, близькі), бажають отримати відшкодування за нанесені їм матеріальні збитки і моральну шкоду. На це вказали всі опитані – 100%. При цьому, всі постраждалі – фізичні особи (рідні, близькі) – 100% вимагали матеріального відшкодування за скоєний злочин; 96% – бажали відшкодування моральної шкоди шляхом взяття злочинцем відповідальності за скоєний злочин, спокутування своєї провини, принесення постраждалим вибачення.

Важливим елементом відновлення справедливості є згода потерпілих – фізичних осіб (рідних, близьких) в добровільній участі в обговоренні конфліктної ситуації, проведенні зустрічей сторін для спільного вирішення питання,

щодо наслідків вчиненого та їх впливу на майбутнє. На це погоджується близько половини (50%) потерпілих – фізичних осіб (рідних, близьких).

Отже, відновлення справедливості щодо потерпілих, які зазнали умисного особливо тяжкого злочину, відбувається перш за все шляхом призначення від імені держави за вироком суду покарання у виді довічного позбавлення волі, зміст якого переважно розцінюється постраждалими як кара за скоєний злочин. При цьому нова модель реагування на суспільно небезпечне діяння, спрямована на збалансування потреб потерпілого, правопорушника та громади серед потерпілих – фізичних осіб – відновне правосуддя ще не має необхідної підтримки. Потерпілі – фізичні особи (рідні, близькі) потребують інформування щодо переваг участі у відновному правосудді.

Список використаної літератури:

1. Нестор Н.В. Поняття, принципи та форми відновного правосуддя. *Форум права*. 2010. № 2. С. 330-333. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10nrvfvp.pdf>.
2. Землянська В.В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України. Посібник. К.: Видавець Захаренко В.О., 2008. 200 с.
3. Дубовик О.І. Перспективи впровадження відновного правосуддя в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1. С. 51-56.
4. Мостепанюк Л.О. Довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2005. 16 с.

Б.Ю. Тесленко

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛОБІЗМ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Тесленко Богдан Юрійович – аспірант кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Сьогодні організацію політичного дискурсу в демократичному або демократично орієнтованому суспільстві неможливо уявити без лобізму як одного з ключових елементів системи представництва групових інтересів, без лобіювання інтересів учасників політичного процесу в центрах ухвалення рішень, без застосування відповідних комунікативних технологій. Комунікативний прояв лобізму полягає в тому, що він дає змогу розширити інформаційну базу політичних рішень, що ухвалюються; інформує відповідні державні органи про певні проблеми, що потребують якнайшвидшого вирішення. Лобісти забезпечують органи державної влади інформацією стосовно ситуації на різноманітних суспільних рівнях, яка потім заслуховується на парламентських чи інших слуханнях, інформуючи законодавців про наявні проблеми. Отже, лобіювання виступає у вигляді аргументації, механізму підготовки та прийняття відповідних актів. Дмитро Виговський відзначає, що лобізм як феномен за своєю суттю явище в чистому вигляді комунікативне, базується на домовленості [1, с. 44]. Сьогодні лобізм розглядається як один із видів політичної комунікації – такий погляд тлумачить лобіювання у якості здійснення спроб вплинути на структури державного управління завдяки ін-

формуванню громадськості стосовно актуальних політичних питань [4, с. 120].

Усі різновиди лобізму мотивовані бажанням вплинути на когось чи чогось. Багато дій або події можуть впливати на процес ухвалення урядових рішень, але якщо вони не викликані бажанням впливати, то це не лобізм [3, с. 92-93].

У цілому лобізм витлумачується як феномен «одновекторного» спрямування на органи влади, тому його доцільно розглядати як специфічний інститут політичної системи, що являє собою механізм впливу приватних і громадських організацій, а також фахова діяльність службовців та спеціальних консультантів, яких наймають компанії – на процес прийняття рішень тими чи іншими органами влади. Причому, рішення, ухвалені приватними особами, організаціями або корпораціями, можуть також бути в просторі інтересів певних зацікавлених груп, проте такий вплив чомусь не прийнято називати лобізмом.

Крім того, будь-яке лобіювання незмінно пов'язане із встановленням контактів для передачі повідомлень, оскільки це єдиний шлях, за яким можна здійснювати вплив. Тобто, лобізм є сполучною ланкою, свого роду «комунікатором» між державою та інститутами громадянського суспільства. Але прийнято вважати, що цей комунікатор, чи представник як сполучна ланка між групою громадян і державними офіційними особами, зазвичай також є особою, чи особами фізичними.

У цілому інформаційний лобізм є особливим видом політичної й економічної комунікації в глобальному інформаційному просторі, покликаний створити політичний, економічний, психологічний тощо інформаційний вплив на посадових осіб, що приймають ключові публічно-управлінські рішення в інституціях публічного врядування та господарюючих суб'єктах з метою схилення таких осіб до ухвалення (або відмови від ухвалення) певних управлінських рішень на користь інформаційних лобістів [5, с. 54].

В умовах сучасного суспільства інформаційний лобізм набуває подвійного розуміння. З одного боку, він розглядається як спосіб інформаційного супроводу діяльності лобі-суб'єктів як певних груп інтересів, структур, що діють у сфері ухвалення рішень органами державної влади та місцевого самоврядування. Тим самим констатується положення про те, що лобістська діяльність є однією з найпоширеніших у політичній сфері і нерозривно пов'язана з відповідними інформаційними зусиллями. З іншого боку, інформаційний лобізм – це особливий спосіб формування та підтримки комунікацій, що має специфічні риси, принципи та норми обміну інформацією та відтворення політичних контактів, канали спілкування та інші компоненти.

Головними джерелами інформаційного лобіювання (носіями інтересів) виступають суспільні групи, що мають власні стратегічні інтереси, які вони

прагнуть втілити в законах чи підзаконних актах. Найчастіше такими суб'єктами виступають фінансові, промислові й торговельні угруповання, які прагнуть захистити в ході законодавчої та / або нормотворчої діяльності певні інтереси (здебільшого економічні). Саме вони найчастіше й виступають як сторона, що впливає на процеси створення, корекції або скасування законів і підзаконних актів.

Носіями інтересів можуть виступати не лише бізнес-структури, але й інші групи – соціальні, політичні, інтелектуальні, етнонаціональні, конфесійно-релігійні, культурні. Вони частіше використовують з метою впливу на законодавчий / нормотворчий процес неекономічні форми лобіювання (психологічні та інтелектуальні).

Інформаційне лобіювання проводиться на користь:

- окремих соціальних і політичних сил – наприклад, своє лобі в парламенті можуть мати профспілки, представники окремих секторів економіки або регіонів, бізнес-групи, директори підприємств, неурядові громадські організації, релігійні спільноти та ін.;

- посилення легітимності парламенту або іншого органу державної влади та місцевого самоврядування, допомоги його становленню як відкритого, представницького органу (так, у Конгресі США законодавці офіційно взаємодіють із лобістськими кадрами, що свідчить про зрілість парламентаризму і постійний зв'язок депутатів із виборцями);

- упровадження стратегій вирішення загально-соціальних чи глобальних проблем (наприклад, технократизм проти екологізму чи антиглобалізму);

- окремих країн чи регіонів (наприклад, протистояння в Конгресі США китайського і тайванського лобі) тощо [2, с. 8].

Отже, інформаційний лобізм завдяки властивим йому принципам інформаційного заломлення та супроводу суспільних проблем розчиняє політичний характер комунікації у відносинах з особами, що ухвалюють рішення. Крім того, наголошуючи на суто функціональних обрисах такого типу контактів, він і в цілому деполітизує комунікації у сфері влади.

Це свідчить про абсолютний пріоритет інтересу над іншими мотивами встановлення комунікації. І хоча такий незмінний прагматизм обумовлює економію ресурсів, він суттєво обмежує і політичну сферу застосування технологій інформаційного лобізму.

Таким чином, інформаційний лобізм є сукупністю вибіркового комбінованих та інструментальних технологій, цільовим пріоритетом для яких є не тільки встановлення вибіркового комунікації, а й досягнення політичних та управлінських рішень.

Список використаної літератури:

1. Виговський Д. Суть лобізму як категорії політичної науки. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 20. С. 42-48.
2. Герасіна Л.М. Практики лобізму в політичному процесі України та світу: політико-

соціологічний аспект. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер.: Соціологія. 2016. № 3 (30). С. 6-17.

3. Корнієнко В.О., Годний С.П. Комунікативний потенціал лобі-феномену в сучасній українській політиці. *Вісник Донецького національного університету*. Сер.: Політичні науки. 2016. С. 92-95.

4. Трофименко А.В. Концептуальні підходи до розуміння лобізму. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер.: Історія. Політологія. 2014. Вип. 10. С. 112-123.

5. Чмир Я.І. Глобальний інформаційний простір як чинник актуалізації інформаційної безпеки держави. *Наукові перспективи*. 2020. № 3 (3). С. 51-59.

О.А. Шевчук

МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА»

Шевчук Олексій Андрійович – аспірант кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Сьогодні організаційна культура визначається як необхідний елемент функціонування організації будь-якого типу. Переважно до неї включають явища духовного та матеріального життя колективу: тобто якісь домінуючі матеріальні цінності, певні моральні норми, прийнятий кодекс поведінки, форму одягу персоналу і навіть встановлені стандарти якості продукту чи послуги. Також організаційна культура сьогодні розглядається як засіб пристосування організації до мінливих умов зовнішнього середовища, а з іншого боку є індикатором рівня його розвитку.

Аналіз наукової літератури свідчить про високу зацікавленість дослідників цієї тематикою. Українські та іноземні вчені зосередили свої дослідження на таких теоретичних і практичних аспектах організаційної культури: визначення сутності категорії «організаційної культури»; діагностика і управління організаційною культурою; вивчення ролі організаційної культури в управлінні персоналом і підприємством у цілому; дослідження національних особливостей організаційних культур [1].

Дослідження культурного поля організації проводяться на перетині декількох наук, що визначає місце теорії організаційної культури у системі знань. Вивчення організаційної культури почалось в межах предметного поля стратегічного менеджменту. Втім, теорія організаційної культури сьогодні використовує знання і інших наук чи галузей знань. Це і економіка, соціологія, психологія, етика, культурологія, естетика, антропологія.

Серед усіх виділяємо дві науки – соціологію та антропологію. Зокрема, це зумовлено тим, що при дослідженні цієї теми, вдалося з'ясувати, що відмінності щодо розуміння суті організаційної культури сягають своїм корінням саме у ці дві дисципліни, в рамках яких розпочалось дослідження організаційної культури: антропологію та соціологію (К. Камерон та Р. Куїн). Антропологічний підхід ґрунтується на ототожненні організації та її культури, а

соціальний – на розумінні культури як характеристики організації.

У цій розвідці визначено особливості дослідження організаційної культури в різних науках. Отже, психологи пов'язують її із психологією поведінки і вбачають у ній соціально обумовлені особливості людської психіки. Тобто, у психології організаційну культуру розглядають як фактор впливу на підсвідомість і свідомість працівників, сукупність психологічних параметрів, що характеризують групову діяльність людей в межах одного колективу відповідно до мети організації. Економісти – як фактор підвищення продуктивності праці, конкурентоспроможності, впровадження нових технологій, адаптації до ринкових умов, організації виробництва. У цьому ж руслі можна згадати і про управлінські науки, де організаційна культура розглядається як інноваційний і антикризовий внутрішній фактор стратегічного управління організацією, узагальнена характеристика рівня її розвитку: структури, цілей, формальних і неформальних комунікацій, способів прийняття рішень, делегування повноважень. Культурологи ж описують організаційну культуру як фактор взаємозв'язку культурно-національних особливостей і ефективності діяльності організації [3, с. 242-243].

На основі вивчених матеріалів визначено, що соціологи розглядають організаційну культуру у тому ж руслі, що і культуру загалом – як фактор організації людей у певній організації, як певну сукупність ідей, принципів, соціальних інститутів, які забезпечують колективну діяльність персоналу, а також як характеристика міжособистісної взаємодії людей в межах організації. Також у контексті соціології, організаційну культуру можна трактувати щонайменше з двох позицій. Зокрема, феноменологічні визначення описують організаційну культуру як суть організації і роблять акцент на її ціннісно-нормативному змісті. Структурні визначення зосереджують увагу на складових організаційної культури та їх взаємозв'язку із організаційною ефективністю [2, с. 50].

Перевагою соціології у дослідженні організаційної культури є наявність великої теоретичної бази, яку можна використати для пошуків ефективної сучасної управлінської парадигми. Більше того, базою для вивчення культури підприємства стали праці таких представників школи людських стосунків, як Е. Мейо, М. Фолет, Ч. Бернارد та ін., яких часто пов'язують з соціологією. Саме вони довели, що продуктивність праці залежить більшою мірою від соціально-психологічних, неформальних та нематеріальних факторів виробництва.

Іншим важливим питанням є методика вивчення та оцінки організаційної культури, для яких можна використати різноманітні соціологічні методичні оцінки досліджень: анкетування опитування, інтерв'ю, фокус-групи із персоналом тощо.

Основними питаннями, які досліджуються в соціології у контексті орга-

нізаційної культури є: яким є зараз характер відносин між суб'єктами та об'єктами управління? що таке структура суб'єктів управління на різних його рівнях? що загалом являють собою об'єкти управління у різних типах соціальних організацій? які мотиви визначають нині їхню діяльність, що змінилося у їхніх ціннісних установках, життєвих стратегіях у зв'язку з новими політичними та економічними обставинами? які критерії ми повинні застосувати для оцінки діяльності різних управлінських груп? тощо

Попри те, що кожна наука робить свій акцент на розумінні та трактуванні організаційної культури, багато дослідників звертають увагу на те, що вона є предметом міждисциплінарних досліджень. Як наслідок маємо багато підходів до трактування поняття організаційної культури. Кожен дослідник вкладає у нього ті аспекти, які важливі для вирішення саме його авторського дослідницького завдання.

Список використаної літератури:

1. Саєнко О. Корпоративна культура: визначення, сутність і необхідність. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2012. № 14 (185). Ч. 1. С. 226-233.
2. Харчишина О. Дослідження сутності категорії «організаційна культура». *Вісник ЖДТУ. Економіка, управління та адміністрування*. 2011. № 2 (56). Ч. 2. С. 148-151.
3. Шубін О., Гладкий М. Організаційна культура як соціально-економічний феномен у контексті сучасної парадигми управління. *Проблеми економіки*. 2013. № 3. С. 239-246.

А.В. Яблуновський

**СТАН УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІД ЧАС
ВІЙНИ: ПРО ЩО СВДЧАТЬ СОЦІОЛОГІЧНІ ОПИТУВАННЯ**

Яблуновський Артур Володимирович – аспірант кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Початок повномасштабного російського вторгнення в 2022 році спричинив значні зміни в українській національній ідентичності. Українці почали сильніше відчувати свою належність до національної спільноти. Трансформувалось і розуміння того, чим є українська нація. Попереднє розуміння цих змін дає огляд соціологічних опитувань.

Опитування фіксують зростання важливості громадянською національною ідентичності для українців. За даними Соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України [7], 79,5% респондентів вважають себе перш за все громадянами України. В 2021 р. таких було 62,6%. В той же час, етнічна національна ідентичність є головною лише для 2,9% опитаних

Ознакою важливості національної ідентичності є зростання популярності національних свят. Згідно з опитуванням КМІСу [3], в 2023 році 63% опитаних назвали День незалежності одним зі своїх улюблених свят, в 2021 р. таких було 37%. При цьому скоротилась кількість тих, хто вважає одним із

улюблених День перемоги – 13% проти 30% в 2021 р.

Мовний фактор ідентичності також зазнав трансформацій. Відповідно до даних соціологічної групи «Рейтинг» [6], в 2023 році 82% респондентів назвали своєю рідною мовою українську і 16% – російську. В 2021 українську рідною вважали 77%, а 21% – російську. Зросла кількість тих, хто використовує лише українську мову у повсякденному житті. Вдома так спілкуються 59% проти 46% в 2021 р. Збільшилось число респондентів, що використовують українську в Інтернеті, на роботі та в навчанні [5].

Зросла популярність українізації публічного простору. Відповідно до результатів дослідження КМІСу [5], в 2017 році 60% опитаних вважали, що «українська мова має бути основною в усіх сферах спілкування», а 33% – що «Україна має бути двомовною країною». Наприкінці 2022 р. за переважну україномовність висловилися 80%, а за двомовність – лише 15%.

Національна пам'ять є одним з ключових факторів ідентичності. Опитування також фіксують значні зміни в ній. Вони стосуються ставлення до різних одій та постатей в історії України. Згідно з опитуванням КМІСу [4], за 2022 рік у 69% респондентів зріс інтерес до історії України. Основними джерелами, звідки вони беруть інформацію є YouTube та інші соціальні мережі. Там з'явилося багато ресурсів, що освітлюють історичні події з патріотичної точки зору.

Характерним є зростання позитивного ставлення до С. Бандери (84%) та С. Петлюри (64%). Згідно з опитуванням групи «Рейтинг» [2], у 2018 році вони мали 36% та 30% позитивного ставлення відповідно. Помітно впало позитивне ставлення до Л. Брежнєва (27%) та Й. Сталіна (6%) проти 47% та 21% відповідно в 2018 р. Опитування «Демократичних ініціатив» [1] демонструє збільшення прихильного ставлення до розпаду СРСР. В 2023 про цю подію позитивно висловились 69,3%, в той час як в 2020 – 49,1%.

Згідно з результатами опитувань, українська нація стала більш ціннісно монолітною. Зміни в ставленні до мови та історії викликані бажанням обірвати всі зв'язки з Росією, що винна у великій кількості військових злочинів. Дерусифікації сприяє монополізація інформаційного простору патріотичним дискурсом.

Проте варто пам'ятати про обмеженість опитувальних методів у даному контексті. Явище «спіралі мовчання» стимулює респондентів давати більш патріотичні відповіді із-за страху можливого суспільного осуду. В подальшому потрібно порівняти ці результати з даними якісних досліджень.

Список використаної літератури:

1. День Незалежності України: шлях до перемоги, ідентичність та цінність держави на тлі війни. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shlyakh-do-peremogi-identichnist-ta-tsinnist-derzhavi-na-tli-viyni>.
2. Динаміка ставлення до Голодомору. Соціологічна група «Рейтинг». URL:

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_otnosheniya_k_golodomoru_1932-33_gg_noyabr_2018.html.

3. Динаміка ставлення українців до незалежності та до свята Дня Незалежності (2013-2023 роки). *КМІС. Прес-релізи та звіти.* URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1281&page=1>.

4. Історична пам'ять: результати соціологічного опитування дорослих жителів України. Аналітичний звіт. *КМІС.* URL: https://kiis.com.ua/materials/news/20230320_d2/UCBI_History2023_rpt_UA_fin.pdf.

5. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>.

6. Соціологічне дослідження до дня незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України (16-20 серпня 2023). *Соціологічна група «Рейтинг».* URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezho_uy_avlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html.

7. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство» після 16 місяців війни. *Інститут соціології НАН України.* URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/news/2022/prezentaciya-monitoringu-2023.pdf>.

Ю.В. Андрух, Ю.В. Борисова СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Андрух Юлія Валеріївна – студентка кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Борисова Юлія Володимирівна – доцент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Соціально-педагогічна діяльність як соціальне явище – унікальна модель діяльності, спрямована на надання грамотної соціально-педагогічної допомоги, виховання та розвиток різних категорій населення та здійснення соціально-педагогічного захисту [3]. Об'єктом соціально-педагогічної діяльності можуть бути вимушені переселенці, їх сім'ї та найближче оточення [2]; в якості її суб'єкта виступають соціальні педагоги та соціальні працівники.

Вважаємо за необхідне виділити такі напрями соціально-педагогічної діяльності з даною категорією клієнтів:

- комплексне оцінка життєвої ситуації сімей вимушених переселенців: аналіз існуючого становища сім'ї та визначення її основних потреб;
- вивчення потенційних можливостей сім'ї та впливу на неї зовнішніх факторів для подальшої роботи;
- організація взаємодії з проблемними родинками: підтримка дітей із сімей вимушених переселенців; допомога у вирішенні проблем; посередництво між сім'єю та різними інституціями (школа, громадські організації); спонукання особистості до самоорганізації та самостійного вирішення індивідуа-

льних проблем.

Соціально-педагогічна діяльність з внутрішньо переміщеними особами полягає у виявленні їхніх потреб, задоволенні їх через співпрацю з різними установами, організаціями – службами у справах дітей, центрами соціальних служб, реабілітаційними центрами, притулками, ювенальною поліцією, психологічними службами тощо. Важливою запорукою ефективності такої роботи є дослідження і залучення можливостей громади для допомоги таким сім'ям [1; 2].

Профілактична робота соціального педагога полягає у розробці і реалізації комплексу профілактичних заходів. Це можуть бути профілактичні програми з навчання новим формам поведінки, розвитку стресостійкої особистості з метою формування або посилення її здатності самостійно, ефективно та відповідально будувати свою життєдіяльність. Такі програми можуть включати упередження життєвих ускладнень, профілактику антисоціальної поведінки, формування правових знань і мають бути спрямовані на сприяння досягненню позитивних життєвих цілей.

Особливу увагу слід приділяти наданню психологічної допомоги дітям – внутрішньо переміщеним особам, тим, які залишилися без батьків; вона полягає у психолого-соціально-педагогічному супроводі цих дітей, наданні їм консультацій та проведенні психотерапевтичної діяльності. Важливою є підтримка розвитку особистісних ресурсів дитини, зменшення тягара переживань від життєвих втрат і потрясінь, послаблення деструктивних впливів, розширення моделей поведінки та сприяння виходу з психотравмуючих ситуацій за допомогою психотерапевтичних впливів і психологічної корекції.

Важливо розвивати здатність вимушених переселенців самостійно вирішувати проблеми та долати труднощі. А. Капська виділяє такі функції соціального працівника, реалізація яких становить зміст соціально-педагогічної діяльності з вимушеними переселенцями [2]:

- соціально-побутова – допомога в наданні необхідної допомоги в поліпшенні житлових умов або забезпеченні житлом, організації нормальної життєдіяльності;
- соціально-медична – організація заходів з профілактики захворювань, співпраця з закладами охорони здоров'я в наданні медичної допомоги;
- соціально-педагогічна – створення сприятливих умов для соціальної адаптації, цілісного розвитку особистості, виявлення та задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних видах діяльності;
- соціально-психологічні – консультації, налагодження міжособистісних стосунків, допомога в соціальній реабілітації.

Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців має ґрунтуватися на таких принципах: добровільність, оперативність; персоналізація, повага. Забезпечення ефективного соціально-педагогічного супроводу

внутрішньо переміщених осіб сприятиме подоланню психологічної травми воєнних подій, формуванню стресостійкої особистості, успішній адаптації до нових, змінених умов, знаходженню шляхів взаємодії з іншими людьми та посиленню бажання і спроможності самотійно, ефективно та відповідально будувати свою життєдіяльність.

Список використаної літератури:

1. Алексієнко Т. Концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць Ін-ту проблем виховання НАПН України. Київ, 2017. С. 39-40.
2. Клішевич Н.А., Суліцький В.В. Соціально вразливі категорії населення. *Енциклопедія освіти: словник* / гол. ред. В.Г. Кремень. 2-ге вид. перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 870.
3. Харченко С.Я., Краснова Н.П. Робота соціального педагога з сім'ями. Харків: Основа, 2012. 111 с.

О.Ю. Бабенко, Г.М. Редькіна
СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СИСТЕМІ НАДАННЯ
БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Бабенко Олександр Юрійович – студент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Редькіна Ганна Михайлівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат політичних наук, доцент.

Система надання безоплатної правової допомоги за дуже короткий період часу змогла забезпечити широкий доступ до правових послуг для населення через розгалужену мережу із майже 550 точок доступу до правової допомоги [1].

91,0 % українців, які зверталися до системи безоплатної правової допомоги з земельних питань протягом останніх півтора року, отримали необхідну інформацію або підтримку. 90,0 % серед тих, хто повідомив, що звертався до БПД, рекомендуватимуть сусіду звернутися до юристів БПД, якщо у нього виникне проблема у сфері земельних відносин [3].

Такі дані пілотного соціологічного дослідження щодо готовності землевласників та землекористувачів до впровадження земельної реформи, що було проведено з 19 червня по 21 липня 2021 р. за підтримки проєкту «Підтримка прозорого управління земельними ресурсами в Україні», що фінансується ЄС та виконується Світовим банком. Методом телефонного інтерв'ю було опитано 1 тис. осіб, які повідомили, що мають у власності або користуванні земельну ділянку сільськогосподарського призначення.

У результаті цього дослідження були отримані дані щодо особливостей землеволодіння та землекористування українців, а також намірів продавати та купувати землю після відкриття ринку землі, а також запиту на інформування стосовно земельних питань та рівня їхньої упевненості у спроможності

захистити свої права у царині земельних відносин.

Практично кожен четвертий респондент упевнений, що може захистити свої права як землевласника або землекористувача у разі порушення. Найгірше українці обізнані щодо купівлі-продажу землі, оподаткування при спадкуванні та розірвання-продовження договору оренди [3].

Дев'ять із десяти клієнтів готові звернутися до системи безоплатної правової допомоги повторно та рекомендуватимуть послуги системи знайомим. Загалом, порівняно із 2019 роком, коли відбулось перше дослідження задоволеності клієнтів послугами системи БПД, рівень задоволеності від спілкування з працівниками системи зріс до 98,0 %, при цьому суттєво зросла задоволеність клієнтів компетентністю юристів контактного центру [2].

Такі дані другої хвилі соціологічного дослідження, проведеного в квітні 2023 р. Координаційним центром з надання правової допомоги. Дослідження мало на меті оцінити різні аспекти діяльності системи надання БПД, від роботи контактного центру системи БПД та очного обслуговування до сприйняття клієнтами публічних матеріалів.

Респондентами опитування стали клієнти системи БПД, які отримали безоплатну первинну правову допомогу та безоплатну вторинну правову допомогу, звернувшись в бюро правової допомоги, або консультацію юристів контактного центру системи протягом 2022 р.

Оцінювались:

- доступність послуг системи БПД для клієнтів;
- характеристика роботи працівників, зокрема привітність та компетентність юристів;
- процедура призначення та характеристика роботи адвоката або представника;
- загальна задоволеність взаємодією з системою надання БПД.

Як показало дослідження, порівняно з 2019 р. пошук інформації про послуги системи БПД став легшим, а виступи та публікації юристів є зрозумілими для клієнтів, про це зазначили понад 94,0 % опитуваних.

Варто відзначити позитивний ріст у сприйнятті клієнтів контактного центру тривалості очікування на з'єднання з юристом: на 18,0 % більше клієнтів, ніж у 2019 р., погодились, що час очікування був прийнятним для них. При цьому задоволеність клієнтів контактного центру зросла на 13,0 % [2].

«Ми працюємо не лише над тим, що мають отримати клієнти звернувшись до контактного центру, але і над тим, як вони це роблять та зрештою, які враження отримують від взаємодії з системою. Навіть така, на перший погляд, дрібниця як тривалість очікування на з'єднання з юристом має значення і наші клієнти це відмітили. Попри повітряні тривоги та відключення світла, 76,0 % опитаних було з'єднано відразу або чекали на з'єднання не більше 5 хвилин. І лише 2,0 % чекали на консультацію понад 15 хвилин», –

відзначає начальниця відділу клієнтського сервісу управління забезпечення доступу до правової допомоги Анастасія Арцимович [2].

Загалом результати дослідження демонструють високий рівень задоволеності клієнтів від взаємодії з системою БПД. Порівняно з дослідженням 2019 р., отримувачі безоплатної первинної правової допомоги залишаються на такому ж самому рівні задоволеності (8,7 бала з 10), а задоволеність отримувачів безоплатної вторинної правової допомоги дещо зросла (9,0 балів з 10 порівняно з 8,9 у 2019 р.). Найбільше зросла задоволеність клієнтів контактного центру (8,6 бала з 10 порівняно з 8,0 у 2019 р.).

«Проведення соціологічних досліджень є важливим інструментом, який дозволяє врахувати думку клієнтів та покращити ефективність роботи системи БПД. Наразі ми можемо відзначити збільшення задоволеності наших клієнтів, утім є напрями, які потребують вдосконалення», – зазначив директор Координаційного центру з надання правової допомоги Олександр Баранов [2].

Список використаної літератури:

1. Програма надання безоплатної правової допомоги: розроблення, планування, виконання, звітування / Гриб О. та ін. Київ, 2017. С. 3.
2. Понад 90,0 % клієнтів звернуться до системи БПД повторно та рекомендуватимуть послуги системи знайомим – дослідження. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ponad-90-klientiv-zvernutsya-do-sistemi-bpd-povtorno-ta-rekomenduvatimut-poslugi-sistemi-znayomim-doslidjennya>.
3. Соціологічні дослідження: як і для чого система БПД розвиває цей напрям. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/socziologichni-doslidzhennya-yak-i-dlya-chogo-systema-bpd-rozvyvaye-czej-napryam/>.

**В.О. Беляєва, Л.М. Сокурянська
CHATGPT В ОСВІТІ: СЕНТИМЕНТНИЙ АНАЛІЗ**

Беляєва Вікторія Олександрівна – студентка кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Сокурянська Людмила Георгіївна – в.о. завідувача кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор соціологічних наук, професор.

ChatGPT нещодавно став доступним в Україні та став справжнім відкриттям для багатьох школярів і студентів, надавши їм можливість значною мірою полегшити свій навчальний процес та делегувати виконання багатьох завдань штучному інтелекту. В засобах масової комунікації та соціальних мережах активно висвітлюють та обговорюють проблему впливу чату на якість освіти.

Ми здійснимо сентиментний аналіз медіатекстів про ChatGPT в освіті, щоб з'ясувати, яке ставлення до його використання в освітньому процесі переважає.

Загалом метою сентиментного аналізу є визначення позитивного, негативного або нейтрального ставлення чи вираження емоцій в тексті. В його процесі варто звертати увагу на чотири аспекти: 1) суб'єкт тональності (автор повідомлення); 2) об'єкт тональності (про що йде мова); 3) аспект тональності (характеристика об'єкта); 4) оцінка тональності – сентимент [7].

Для здійснення аналізу було обрано 10 перших сторінок у Google за пошуковим запитом «чат gpt в освіті». Ми виокремили для аналізу саме ці одиниці, адже це найперше, що бачать люди, коли починають цікавитись цією темою. Якщо людина тільки починає занурюватися в тему використання ChatGPT в освітньому процесі, то вона, вірогідно, побачить ті сторінки, які підлягають нашому аналізу. Надамо всі заголовки: 1) ChatGPT: стрибок у майбутнє чи деградація освіти? [3]; 2) ChatGPT доступний в Україні: що це таке і як він змінить освіту? [9]; 3) Чат GPT-4: як це змінює освіту та навчання [2]; 4) Добірка запитів у ChatGPT, які точно полегшать роботу вчителям [6]; 5) ChatGPT: 20 способів застосування штучного інтелекту в дошкільній освіті [11]; 6) Чат «На Урок»: спілкування із видатними постатями минулого на основі технологій ChatGPT [10]; 7) Користь ChatGPT для викладачів [5]; 8) ШІ в освіті: за, проти, утрималися? [1]; 9) ChatGPT – інноваційний помічник вчите [8]; 10) 25 квітня відбудеться лекція для викладачів, аспірантів та студентів про вплив ChatGPT та інших інструментів штучного інтелекту на продуктивність роботи [4].

Можна помітити, що частина заголовків виражають дискусивність питання про використання ChatGPT в освіті, деякі демонструють позитивне ставлення до штучного інтелекту та закликають до його використання. Причому половина з представлених заголовків медіатекстів говорять про позитивне ставлення суб'єктів тональності (тобто авторів публікацій) до цього феномену, та інша половина або не виражають в заголовках ставлення, або акцентують на тому, що користь та шкода від ChatGPT є питаннями, що потребують обговорення та зважування.

У результаті здійснення пілотажного сентиментного аналізу наведених медіатекстів виявилось, що половина (5/10) текстів, що потрапили до вибірки для аналізу, мають тональність, що виражає позитивне ставлення до використання ChatGPT в освітньому процесі. Нейтральне ставлення демонструють 3 з 10 публікацій, а негативне – 2 з 10.

Позитивне ставлення було виражено, наприклад, таким чином: «ChatGPT – це потужний інструмент, який може допомогти вчителям полегшити та покращити свою роботу» [6]; «В будь-якому випадку, чат вартий того, щоб протестувати його бодай раз» [5]; «Інноваційні продукти, побудовані на основі штучного інтелекту, зокрема, Чат «На Урок», створюють неймовірні можливості для урізноманітнення навчання! Тож, експериментуйте та впроваджуйте нові ідеї для осучаснення освітнього процесу!» [8]. Також ба-

гато текстів зауважували на перевагах чату.

Негативне ставлення демонстрували, приміром, такі висловлення: «...щодо правдивих відповідей є великі сумніви... ChatGPT не фільтрує використані джерела за правдивістю. Іноді він може видавати правдоподібні, але безглузді відповіді» [9]; «“Тупа програма” легко справляється із задачею “навчити поганому”» [3].

Нейтральне ставлення виражене так: «ChatGPT – універсальний помічник, яким дуже легко користуватись. Але без повного уявлення про можливості можна його недооцінити або переоцінити» [11]; «Важливо підвищувати обізнаність та розвивати навички виявлення упередженої або неточної інформації, яку надає чат-бот» [5].

Таким чином, на основі проведеного сентиментного аналізу медіатекстів на тему використання ChatGPT в освіті на предмет тональності висвітлення цієї теми них, можемо запропонувати гіпотезу, яка полягає в тому, що наразі, попри розуміння певних недоліків та негативних аспектів, використання інструментів штучного інтелекту в освіті, зокрема, ChatGPT, засоби масової інформації висвітлюють в позитивному ключі.

Зауважимо, що ця гіпотеза потребує перевірки на більших масивах матеріалів для аналізу та з використанням інших методів аналізу, таких як, наприклад, повноцінний контент-аналіз (адже аналіз тональності тексту можна розглядати як його складову) або дискурс-аналіз медіатекстів.

Список використаної літератури:

1. EdPro – технології, які змінюють освіту. ШІ в освіті: за, проти, утрималися? URL: <https://edpro.ua/blog/shi-v-osviti-za-proti-utrimalisya>.
2. TS2 Space. Чат GPT-4: як це змінює освіту та навчання. URL: <https://ts2.space/uk/чат-gpt-4-як-це-змінює-освіту-та-навчання/>.
3. Всеосвіта – Національна освітня платформа. Chat GPT: стрибок у майбутнє чи деградація освіти? URL: <https://vseosvita.ua/news/chat-gpt-strybok-u-maibutnie-chy-dehradatsiia-osvity-87207.html>.
4. Міністерство освіти і науки України. 25 квітня відбудеться лекція для викладачів, аспірантів та студентів про вплив ChatGPT та інших інструментів штучного інтелекту на продуктивність роботи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/25-kvitnya-vidbudetsya-lekciya-dlya-vikladachiv-aspirantiv-ta-studentiv-pro-vpliv-chat-gpt-ta-inshih-instrumentiv-shtuchnogo-intelektu-na-produktivnist-roboti>.
5. МНТУ – Вища освіта Київ, Україна. Користь чату GPT для викладачів. URL: <https://istu.edu.ua/користь-чату-gpt-для-викладачів/>.
6. Нова українська школа. Добірка запитів у Chat-GPT, які точно полегшать роботу вчителям. URL: <https://nus.org.ua/articles/dobirka-zapytiv-u-chat-gpt-yaki-tochno-polegshat-robotu-vchytelyam/>.
7. Онищенко І. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Дніпропетр. нац. ун-т, Дніпропетровськ, 2004. 22 с.
8. Освітній проект «На Урок» для вчителів. ChatGPT – інноваційний помічник вчителя. URL: <https://naurok.com.ua/post/chatgpt-innovaciyniy-pomichnik-vchitelya>.
9. «Освіторія» – онлайн-медіа про освіту та виховання дітей в Україні. ChatGPT доступ-

ний в Україні: що це таке і як він змінить освіту? URL: <https://osvitoria.media/experience/kontrolnu-napyshe-shtuchnyj-intelekt-shho-take-chatgpt-ta-yak-vin-zminyt-osvitu/>.

10. Чат «На Урок»: спілкування із видатними постатями минулого на основі технологій Chat GPT. *Суспільне. Культура*. URL: <https://suspilne.media/426546-cat-na-urok-spilkuvanna-iz-vidatnimi-postatami-minulogo-na-osnovi-tehnologij-chat-gpt/>.

11. УМІТИ – Освітня платформа. Чат GPT: 20 способів застосування штучного інтелекту в дошкільній освіті. URL: <https://umity.in.ua/course/?id=954917>.

О.С. Бугаєвський, О.М. Шеломовська

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ МІЖНАРОДНУ МІГРАЦІЮ: ПОГЛЯД НА СТАТИСТИКУ ТА ПРАКТИКУ

Бугаєвський Олександр Сергійович – студент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Шеломовська Оксана Миколаївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління, доцент.

Міжнародна міграція є ключовим аспектом глобальної динаміки, оскільки має властивість детермінувати складні зміни у соціальних, економічних і культурних аспектах суспільства. Вона є важливим чинником, завдяки якому відбуваються соціокультурні трансформації людства як процеси змін у соціокультурних аспектах суспільства, що виникають в результаті прибуття та інтеграції іммігрантів (мігрантів) з інших країн. Ці зміни включають в себе різні аспекти життя суспільства, такі як культурні цінності, норми, традиції, мова, релігійні переконання, стиль життя, а також вплив на економіку, політику та соціальні структури.

Говорячи про соціокультурні трансформації через міжнародну міграцію відзначимо, що посилення міжкультурної взаємодії та обміну і формування міжкультурної ідентичності є актуальними трендами сучасності. З одного боку, мігранти приносять з собою свою культуру, яка взаємодіє з культурою приймаючого суспільства. Така взаємодія може призводити до змін в способах життя, традиціях і культурних звичаях обох груп. З іншого, міжнародна міграція сприяє обміну культурними впливами, такими як кулінарія, музика, мистецтво, мода та інші аспекти культури. Це збагачує культурний ландшафт приймаючого суспільства. В результаті міграції утворюються спільноти з різних культур, що призводить до формування мультикультурних ідентичностей, де люди ідентифікують себе як частину більш широкого глобального співтовариства.

За даними Міжнародної організації міграції за останні 50 років відбулося збільшення чисельності міжнародних мігрантів. У 2020 році в країні, яка не є країною їх народження, проживало майже 281 млн осіб, або приблизно на 128 мільйонів більше, ніж 30 роками раніше (у 1990 році – 153 мільйони) і

більш ніж утри рази більше за їх ймовірну чисельність у 1970 році (84 мільйони). Частка міжнародних мігрантів в загальному населенні світу також збільшилася, але приріст був незначним. Переважна більшість людей живуть у країні, де вони народилися. Розгляд популяцій міжнародних мігрантів у регіонах ООН показує, що Європа в даний час є найбільшим місцем призначення міжнародних мігрантів, нараховуючи 87 млн мігрантів (30,9% від усіх міжнародних мігрантів), за якою слідує Азія з 86 млн. міжнародних мігрантів (30,5%). Північна Америка є місцем призначення для 59 млн міжнародних мігрантів (20,9%), за нею слідує Африка з 25 млн мігрантів (9%).

Як свідчать ООН у доповіді 2022 р. у 2020 р. Сполучені Штати Америки залишаються основною країною призначення мігрантів, у яких проживає понад 51 млн міжнародних мігрантів. Німеччина стала другою за значущістю країни призначення з майже 16 млн міжнародних мігрантів, а Саудівська Аравія є третьою з основних країн призначення, нараховуючи 13 млн. міжнародних мігрантів. Лідером за кількістю емігрантів є Індія, оскільки майже 18 млн її вихідців проживають за кордоном. З Мексики виїхало близько 11 млн осіб, а з російської федерації та Китаю близько 10,8 мільйонів і 10 мільйонів відповідно [3].

Статистичні дані Організації економічного співробітництва та розвитку демонструють, що постійна міграція частково відновилася у 2021 р. після рекордного скорочення у 2020 р. через кризу COVID-19. Країни ОЕСР нарахували 4,8 мільйона нових постійних іммігрантів у 2021 р., що на 22% більше, ніж у 2020 р., але все ще понад півмільйона менше, ніж у 2019 р. Сполучені Штати залишаються країною ОЕСР, яка отримує найбільший приплив постійних іммігрантів у 2021 р. (834 000, що на 43% більше, ніж у 2020 році, але все ще на 19% менше, ніж у 2019 р.). Канада отримала рекордний приплив понад 400 000 нових постійних мігрантів, що більш ніж удвічі перевищує приплив у 2020 р. У ЄС-27 зростання міграції постійного типу (+15%) було менш вираженим. Вільна мобільність менше постраждала від пандемії, але все одно впала на 17% у 2020 році. Очікуване відновлення у 2021 році було скромним (+4%). Заходи проти COVID-19 все ще серйозно вплинули на міграційні потоки до Австралії, Японії, Кореї та Нової Зеландії у 2021 році. Сімейна міграція зросла на 39% у 2021 році в ОЕСР і залишалася найбільшою категорією припливу, що становило понад третину загальної міграції постійного типу до ОЕСР. Приблизно до 600 000 сімейна міграція в ЄС зросла на 30%, повернувшись до середнього рівня 2017-19 років [2].

Для сучасної Європи міжнародна міграція розглядається, насамперед, як виклик. Це у чомусь і зрозуміло. Напад росії на Україну призвів до найбільшого переміщення населення в Європі з часів Другої світової війни. Як зазначає Верховний представник Європейського Союзу із закордонних справ та політики безпеки Ж. Борель, 4 млн. людей отримали тимчасовий захист.

До середини вересня 2022 року в ЄС та інших країнах ОЕСР було зареєстровано близько 5 мільйонів окремих біженців з України. У ширшому контексті, за даними FRONTEX, у 2022 р. кількість людей, які прибули до Європи через Центральне Середземномор'я або Західні Балкани, знову зросла на 51% і 136% відповідно [3].

Соціокультурні трансформації в результаті міграції є досить складним процесом і залежать від багатьох чинників, включаючи кількість мігрантів, їхні культурні характеристики, контекст приймаючого суспільства та політику міграції. Глобальні соціокультурні трансформації мають суперечливий характер, оскільки, з одного боку, міжнародна міграція і посилення мобільності індивідів сприяє збагаченню культурного ландшафту, розширенню знань і розумінню інших культур, активізації міжкультурного спілкування, взаєморозумінню, толерантності і обміну ідеями, що призводить до створення гармонійного та соборного суспільства. Значною мірою саме міграція створює умови для взаємопроникнення та конвергенції інститутів різних культур. Без міграції та без постійного обміну між людьми досягненнями своїх національних культур сформувати загальну глобальну культуру просто неможливо. З іншої сторони, міграції підривають соціокультурну стабільність соціуму, а зміни в соціокультурному середовищі можуть викликати конфлікти та напруги між різними групами в суспільстві. Таким чином, соціокультурні трансформації через міжнародні міграції мають як позитивні, так і негативні прояви, а отже потребують розвитку соціологічних досліджень даної тематики.

Список використаної літератури:

1. Borrell J. Migration is a key element of our foreign policy. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/migration-key-element-our-foreign-policy_en.
2. International Migration Outlook 2022. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/30fe16d2-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/30fe16d2-en&csp_=97175d429ae5e4e04cd3cccbbfc84945&itemIGO=oecd&itemContentType=book.
3. World Migration Report 2022. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.

І.С. Гоженко, Л.І. Верховод

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ:
АКТУАЛЬНІ ДАНІ**

Гоженко Ірина Сергіївна – студентка кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Полтава).

Верховод Лілія Іванівна – доцент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Полтава), кандидат соціологічних наук, доцент.

На сучасному етапі ринок праці України знаходиться під впливом як економічних, так і неекономічних факторів розвитку. Активні військові дії,

відтік населення за межі країни та переміщення його всередині неї кардинально змінюють попит та пропозицію робочої сили в різних регіонах. Пошкодження інфраструктурних об'єктів, руйнування усталених економічних зв'язків, виїзд за кордон переважно працездатного населення негативно впливає на ринок праці. За таких умов актуальним вважаємо розгляд тенденцій його розвитку, бо це дає можливість оцінити потенціал післявоєнної відбудови країни.

Ринок праці відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», визначається як система правових, соціально-трудова, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців – у найманні працівників відповідно до законодавства (Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07. 2012 р.)

Збільшення чи зменшення сегменту ринку праці викликає зміну кількості економічно-активного населення та різне співвідношення між зайнятими і безробітними.

За даними Держкомстату рівень безробітного населення у 2021 році за період з січня по грудень склав – 9,8%. З них жінок – 10,1%, а чоловіків – 9,5%. У міській місцевості рівень безробіття склав – 9,5%, а у сільській – 10,6% [4]. На жаль, сьогодні органи державної статистики тимчасово не мають можливості проводити обстеження робочої сили. Тому, інформація за 2022-2023 роки поки відсутня.

Безробіття провокує наслідки економічного і неекономічного характеру. До неекономічних відносять соціальні зміни в суспільстві і в психології громадян. Втрата стабільного доходу може підштовхнути людину на злочини, нелегальну роботу, приховування доходів, шахрайства та інших неправомірних дій. Крім того, безробіття провокує соціальну напруженість в суспільстві, що веде до дестабілізації нормального функціонування національного господарства. Економічні наслідки проявляються в загальному зниженні рівня доходів, що відбивається на платоспроможному попиті [2].

Основні тренди розвитку ринку праці у 2021 році базувались на викликах майбутнього, пов'язаних з дефіцитом необхідної кваліфікованої робочої сили, перспективних можливостях для потенційних трудових ресурсів, перевагах дистанційних форм та гнучких графіків роботи над традиційним працевлаштуванням. Війна 2022 року зумовила поглибленню визначених трендів, особливо в частині віддаленої роботи, що значно змінило ситуацію на ринку праці. Найбільша кількість претендентів, які розглядають саме віддалену роботу, спостерігається в Донецькому, Дніпропетровському, Київському, Луганському, Одеському та Харківському регіонах [1].

Однією із зловбодених проблем сучасного українського суспільства є

вимушена міграція. Соціологи та демографи б'ють на сполох з цього приводу. Так відома дослідниця проблем народонаселення Е. Лібанова зазначає, що у 2023 році Україна зіткнеться з безпрецедентним спадом народжуваності. Багато українських дітей та підлітків, які наразі знаходяться за кордоном через війну, можуть не повернутися до кінця війни, а це загрожує додатковими викликами [6].

Негативні наслідки вимушеної міграції для України аналізує І. Кононов. З цього приводу він пише: «Унікальність потоку біженців з України полягає в його надзвичайних розмірах, швидкості пересування, гендерно-віковому дисбалансі, переважанні міських жителів з високим рівнем освіти. У перспективі це свідчить про демографічну катастрофу і труднощі в післявоєнній відбудові країни» [7].

Отже, значний відтік населення створює проблеми на ринку праці. Дані численних опитувань показують, що виїжджають за кордон переважно жінки працездатного віку з високим рівнем освіти та кваліфікації. Якщо вони не повернуться, це значно вплине на ринок праці України в майбутньому [5]. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого станом на 22 березня 2022 року з України виїхали 3 626 546 людей. Дані щодо кількості біженців є приблизними й можуть змінюватися [3].

Аналіз соціально-демографічного та економічного портрету вимушених мігрантів, показує, що, на відміну, від міграцій попередніх років (2014-2015 рр.), коли серед маятникових мігрантів переважали чоловіки у віці 30-40 років, наразі найбільшу питому вагу займають жінки і діти (87%), серед яких працездатного віку – 75%. Серед мігрантів 70% мають вищу, повну або незакінчену освіту, 64% були працевлаштовані в Україні до того, як виїхали, а станом на сьогодні працюють лише 28% (або в Україні дистанційно, або в країнах, куди переїхали) [1].

Під тиском обставин знаходяться й працедавці. За умов активних військових дій важко прогнозувати розвиток власних підприємств, бо мова йде не лише про економічні фактори. Отже, пропозиція робочих місць буде меншою.

На сучасному етапі спостерігаємо дисбаланс на ринку праці і нестачу кваліфікованих кадрів за певними спеціальностями. «Кількість спеціалістів, які претендують на одне робоче місце, у 2022 році збільшилася на 40%, що пояснюється втратою роботи через переїзд, через пошкодження місця роботи або у пошуках додаткового заробітку. Так, наприкінці 2022 року на одну вакансію припадало від 80 до 150 претендентів роботи, загальна ж кількість самих вакансій зменшилася у 25 разів порівняно з січнем 2022 року та у 19 разів порівняно з 2021 роком. Фахівці-аналітики work.ua зазначають, що лише за такими видами діяльності, як медицина, фармацевтика, сільське господар-

ство та агробізнес, сфера інформаційних технологій попит на робочу силу знизився менше, ніж за іншими галузями» [1].

Таким чином, вивчивши основні тенденції ситуації на ринку праці, можна зробити висновок, що нові виклики та проблеми породжують й нові методи адаптації до умов, в яких опиняється країна у складний період. Все більше українців знаходиться у пошуках віддаленої роботи. Все складніше стає спрогнозувати розвиток бізнесу. Отже, є проблема з наявністю кваліфікованих співробітників, а також з пропозиціями щодо працевлаштування. А міграція, яка суттєво зросла за останні роки, може свідчити про дисбаланс населення та подальшу складність у відбудові держави.

Список використаної літератури:

1. Аксьонова І.В. Статистичне оцінювання вимог ринку праці України: сучасний стан та тенденції майбутнього. *Science and innovation of modern world: Proceedings of the 6th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom, 2023. P. 681-688. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/29611>.
2. Безробіття: поняття, причини, види, наслідки (moyaosvita.com.ua). URL: <https://moyaosvita.com.ua/ekonomika/bezrobittya-ponyattya-prichini-vidi-naslidki/>.
3. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого – 24 березня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/>.
4. Державна служба статистики України. URL: bn_stmvg_21_ue.xls (live.com)
5. Диха М.В., Гордійчук В. Виклики на ринку праці в умовах війни та повоєнні перспективи розвитку. *Управління розвитком економічного середовища в умовах глобальних трансформацій: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (23-25 травня 2023 р.)*. Харків: УПА. 2023. С. 14-19. URL: <http://elar.khmnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/14205>.
6. «Україна на порозі демографічної кризи» – Елла Лібанова. URL: <https://slovoproslovo.info/ukraina-na-porozhi-demografichnoi-krizi-ella-libanova/>.
7. Kononov I. Ukrainian refugees of the period of the Russian-Ukrainian war in NATO countries: the geopolitical context of the military migration crisis. URL: <https://www.tandfonline.com/eprint/5VGPBHSFBKGRDEW6T8G/full?target=10.1080/11926422.2023.2250021>.

А.С. Гончаренко, О.З. Гудзенко

**ІНСТИТУЦІЙНІ ПРАКТИКИ ЗНАЙОМСТВА ТА
САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ**

Гончаренко Ангеліна Сергіївна – студентка кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Гудзенко Олеся Зиновіївна – доцент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Онлайн-знайомства в Україні стали досить поширеною альтернативною практикою традиційним знайомствам, які призводять до шлюбу. Однак, серед цієї форми знайомства також існують деякі проблеми, які можуть негативно

вно впливати на людей та формування соціальних відносин. Одна з головних проблем інтернет-знайомств полягає у тому, що люди можуть бути не чесними в своїх профілях/аккаунтах, тим самим провокуючи поглиблення культури недовіри до інших. Вони можуть використовувати несправжні фотографії, вигадувати інформацію про себе або приховувати деякі важливі деталі. Це може призвести до того, що люди стикаються з розчаруванням, коли зустрічаються в реальному житті. Крім того, інтернет-знайомства можуть створювати проблеми з безпекою. Зловмисники можуть використовувати інтернет-сайти для шахрайства, злочинної діяльності або навіть для знущань. Люди можуть стати жертвами шахраїв, які шукають гроші або особисту інформацію. Важливо зазначити, що інтернет-знайомства можуть стати причиною соціальної ізоляції. Люди можуть витратити багато часу на спілкування в Інтернеті, замість того, щоб виходити на зустрічі з реальними людьми. Це може призвести до того, що люди віддаляться від своїх друзів та родичів, і стають менш суспільними.

З метою вивчення практик онлайн-знайомств автором було проведене зондажне (розвідувальне) дослідження методом анкетування (N=115, 01.03-01.04.2023). Серед опитаних респондентів 69% – жінки, 31% – чоловіки, мали досвід знайомства в інтернеті 94% людей і лише 6% не користувалися даним способом пошуку партнера.

Основні результати дослідження. Більшість опитаних молодих людей до онлайн-знайомств відносяться позитивно. Мають досвід онлайн-знайомств та позитивно ставляться до подібної практики більшість респондентів віком до 18 років (72%), від 19 до 24 років (49%), а також від 25 до 30 (59%). Всі опитані, віком від 31 до 54 років мають нейтральне відношення і тільки у групі людей вікової когорти 55+ мають нейтральну (67%) і негативну (33%) позицію. Ці дані дають можливість підтвердити гіпотезу про те, що молодші люди більш схильні використовувати онлайн-знайомства як альтернативний спосіб знайомства з партнером, оскільки вони соціалізувалися в епоху цифрових технологій і вважають Інтернет нормальним середовищем для знайомств.

За останній рік респонденти найбільше використовували, такі платформи для пошуку нових знайомств: Інстаграм (65%), Badoo (28%), Tinder (20%). 26% обрали варіант «Інше» і вказали Телеграм та Телеграм боти, Діскорд, ДайВінчик і Воо. Тік-Ток і Фейсбук набрали по 11% кожен, звичайний та розмовний чати Nekto.me по 4%, Mamba отримала найменше голосів – 2%; що стосується платформ Teamo, Linkyou, Edarling і Love.Ua, то вони не мають жодного користувача серед опитаних. Взагалі не користувалися соціальними мережами та платформами для пошуку знайомств 11%.

Дослідження показало справжнє ставлення людей до онлайн-знайомств. Так, наприклад, 65% згодні з тим, що інтернет дає можливість знайомитися з

людьми з будь-якого місця та в будь-який момент; 56%, що в інтернеті можна шукати людей зі спільними інтересами, характеристиками та цінностями; 44% вважають, що інтернет-знайомства є комфортними для тих, хто не любить виходити з дому або не відчуває себе комфортно в традиційних ситуаціях знайомства.

Серед опитаних найпопулярнішим мотивом пошуку нових знайомств через соціальні мережі є можливість розширення кола знайомих та отримання нових вражень, таку думку розділяє 71% жінок та 61% чоловіків, також відомим очікуванням є знаходження нових друзів (60% жінок та 50% чоловіків). 54% жінок вважають, що знаходження людей з подібними інтересами та хобі може бути одним із пріоритетів, натомість чоловіків з такою думкою 39%.

За даними результатів опитування найпопулярнішими перевагами онлайн-знайомств стали зниження соціальної тривоги (37%), доступність (35%), зручність (34%) та економія часу (31%). Що стосується недоліків, то головним є ризик обману та підробки інформації (69%).

Рівень матеріального становища опитаних зіграв роль при зазначенні правдивої, чи навпаки фейкової інформації про себе на спеціальних сайтах. За даними дослідження ті, хто може дозволити собі все, що захоче або не розмістить про себе жодної інформації (20%), або дасть тільки правдиву інформацію (10%). Для людей, матеріальне становище яких дозволяє добре харчуватися та робити накопичення, найправильнішим здається дати тільки правдиву інформацію (69%), або ж сказати правду, тільки щось приховати (68%). Вказувати неправду і трохи правди будуть, серед опитаних, лише ті, кому вистачає грошей на їжу, але купувати одяг важко (100%), також, ця частина респондентів згодна вказати скоріше правду, але деякі дані прикрасити (54%). Тим, кому коштів не вистачає навіть на їжу, найбільше влаштовує варіант дати правдиві дані з прикрашеною їх частиною (8%).

Більшість стереотипів, вказаних у одному з питань дослідження, є знайомими для населення, найвідоміші говорять про те, що інтернет-знайомства – це небезпечно, тому що ви не можете довіряти людям, яких ви зустрічаєте в інтернеті (64%), а другим по популярності є «Люди, які користуються онлайн-знайомствами, не можуть знайти серйозних відносин так як більшість з них шукає лише розваги» (44%). «Онлайн-знайомства – це виключно для молодих людей» – є одним з маловідомих, про цей стереотип чули лише 17% опитаних.

На ставлення до шлюбу та відносин респондентів, які вже вступили до шлюбу, в більшості випадків, онлайн-знайомства вплинули негативно (33%), скоріше негативно (30%), нейтрально (4%) та позитивно (14%). Неодружені розділили думки майже порівну, а саме: скоріше негативно 10%, нейтрально 8%, скоріше позитивно 9%, позитивно 7%. Найвищий показник позитивного

впливу у респонденти котрі мають стосунки (48%), чуть вище оцінка «скоріше позитивно» (50%), 33% – «нейтрально», а «скоріше негативно» найменше – 10%. Серед вільних людей все навпаки: негативних відгуків 67%, трохи менше нейтральних (53%), далі йдуть відповіді «скоріше негативно» та «скоріше позитивно» – 40% та 41% відповідно, найменше прихильників у позитивного ставлення (31%). Розлучені одногосно обрали «скоріше негативно» – 10%, а вдівці «нейтрально» – 2%.

З метою визначення кореляції між практиками самопрезентації та рівнем самооцінки було запропоновано самостійно визначити власний рівень самооцінки. При отриманні результатів було виявлено, що високу самооцінку скоріше зазначають люди з незакінченою вищою (50%) та з вищою освітою (38%), також, респонденти з незакінченою вищою - єдині, хто обрав варіант «низька» (100%). Більшість з середньою освітою мають скоріше низьку самооцінку (25%), середні спеціалісти схильні до середньої (10%), а громадяни з спеціальною освітою – до скоріше низької (12%). Респонденти з високим рівнем самооцінки зазначали, що вдаються до практик «штучного» створення образу в профілях сайтів онлайн-знайомств. Натомість інформанти з низьким рівнем самооцінки більш схильні до надання правдивої інформації.

Отже, дане дослідження показало залученість українців та їх позитивне відношення до практики інтернет-знайомств, як альтернативи традиційним знайомствам. Молодші люди більш схильні використовувати онлайн-знайомства як альтернативний спосіб знайомства з партнером, оскільки вони виростили в епоху цифрових технологій і вважають Інтернет нормальним середовищем для знайомств, а старше покоління, в свою чергу мають нейтральне ставлення до цього.

Список використаної літератури:

1. Ellison N.B., Heino R., Gibbs J. Managing impressions online: Self-presentation process seism the online editing ironmen. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2006. Vol. 11. Is. 2. URL: <http://jcmc.indiana.edu/vol11/issue2/ellison.html>.
2. Uski S., Lampinen A. Social norms and self-presentation on social network sites: Profile work inaction. *New Media & Society*. 2016. Vol. 18. Is. 3. P. 447-464. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444814543164>.

М.В. Догадайло, О.М. Шеломовська

МАС-МЕДІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ:

НОВІТНІ ТРЕНДИ

Догадайло Максим Вадимович – студент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Шеломовська Оксана Миколаївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління, доцент.

З кожним роком соціальні мережі стають все популярнішими і нарощу-

ють свою аудиторію. Поступово вони перестають бути лише засобом спілкування, отримуючи поширення в інших напрямках, одним з яких є сфера масової інформації. Завдяки соціальним мережам користувачі-споживачі швидко отримують актуальні інформацію та мають можливість одразу брати участь в її обговоренні. Основною функцією соціальної мережі є інформаційно-комунікативна.

З виникненням і розвитком соціальних мереж мас-медійний ландшафт значно змінився. Ще в 2013 р. висловлювалася думка, що зовсім скоро соціальні мережі трансформуються із дискусійного майданчика у повний аналог традиційних ЗМІ. Основна відмінність традиційних мас-медіа від соціальних мереж як мас-медіа полягає в тому, що у перших широка громадськість є тільки аудиторією, тоді як у других – громадськість може бути як аудиторією, так і творцями контенту. Соціальні мережі дають можливість ділитися своїми думками, думками, фотографіями та відео та споживати їх в реальному часі. Доведено, що аудиторія соціальних мереж значно активніша за аудиторію традиційних медіа.

До головних ознак, які б характеризували соціальні мережі як новий вид медіа, можна віднести комунікаційну активність, постійну циркуляцію інформації та зворотній зв'язок, реакції на нову інформацію. Серед науковців існує думка про можливість становлення соціальних мереж як єдиного ЗМК у суспільстві, а такі медіа як телебачення та радіо перейдуть повністю у соціальні мережі [2].

Говорячи про можливості соціальних мереж як новітніх мас-медіа відзначимо, що вони забезпечують найшвидший та найзручніший доступ до новин та інформації; мають здатність до збільшення розповсюдженості інформації – соціальні мережі роблять інформацію віральною, що дозволяє швидко виводити важливі теми та події на загальну аудиторію; є дієвою платформою для обговорення громадських питань та формування громадської думки, впливати на політичні рішення, суспільну свідомість та поведінку громадян.

За статистичними даними в липні 2023 р. в усьому світі налічувалося 4,88 млрд. користувачів соціальних мереж, що дорівнює 60,6% від загального населення світу. 173 млн нових користувачів приєдналися до соціальних мереж протягом минулого року. Це дорівнює щорічному зростанню на 3,7% за середньої швидкості 5,5 нових користувачів щосекунди. Типовий користувач соціальних мереж активно використовує або відвідує в середньому 6,7 різних соціальних платформ щомісяця та витрачає в середньому 2 години 26 хвилин на день, користуючись соціальними мережами. Facebook залишається найпоширенішою платформою соціальних медіа у світі (2,989 млрд активних користувачів щомісяця), але зараз існує сім платформ соціальних мереж, кожна з яких має один мільярд або більше активних користувачів щомісяця: YouTube 2,527 млрд, WhatsApp та Instagram – по 2 млрд, WeChat 1,319 млрд,

TikTok 1,081 млрд, Facebook Messenger 1,038 млрд. Поширені в Україні Telegram має 700 мільйонів активних користувачів щомісяця в світі, а Viber взагалі не входить у ТОП-15 [4].

Різні люди використовуватимуть різні платформи для різних потреб, однак у більшості випадків соціальні мережі є засобом підтримки зв'язку з сім'єю та друзями – 48,6% користувачів. Заповнення вільного часу у соціальних мережах властиве 37,3%, отримання нової інформації – 34,6%, пошук інформації – 29,8%, дивитися про що говорять – 28,4%. Виходячи з цих даних можемо упевнено стверджувати, що трендом сучасності є використання соціальних мереж як мас-медіа.

В Україні у січні 2023 року нараховувалося 26,7 млн користувачів соціальних мереж, що становило 74,0% від загальної кількості населення. Facebook в Україні мав 12,85 млн користувачів, YouTube – 26,7 млн, Instagram – 11,0 млн, TikTok – 13,01 млн, Facebook Messenger – 7,75 млн, LinkedIn – 4,30 млн, Twitter – 595,9 тисяч [3]. Як свідчать результати опитування «Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни» (2023 р.) саме соціальні мережі є найпопулярнішим джерелом інформації для українців у порівнянні з іншими медіа. Соціальними мережами (Viber, Telegram, YouTube, TikTok, Facebook, Twitter, Instagram) як джерелами інформації для отримання новин протягом останніх двох місяців користувалися 77,9% українців. Їх чисельність практично не зазнала змін у порівнянні з 2022 р. (76,6%). Найбільше українці використовують Telegram (71,3%), YouTube (66,2%) та Facebook (55%). Також 50% опитаних споживають новини у Viber, 29,5% – в Instagram, 25,1% – у TikTok, 8,3% – у Twitter [1].

Необхідно відзначити, що мас-медійність соціальних мереж має і свої «темні плями», що в меншому об'ємі властиві і традиційним ЗМІ. Мова йде про фейки, дезінформацію і порушення приватності користувачів. Для забезпечення надійності інформації та безпеки користувачів потрібно розвивати механізми фільтрації та контролю.

Отже, соціальні мережі мають значний мас-медійний потенціал, який продовжує зростати. Вони змінюють спосіб, яким ми споживаємо інформацію та спілкуємося між собою, впливають на громадську думку і масову культуру, і стають необхідним інструментом для бізнесу і медіа. Однак разом із цими перевагами вони також мають свої недоліки, які вимагають уваги та механізмів боротьби.

Список використаної літератури:

1. Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. *Опитування ОПОРИ*. URL: https://www.oporua.org/polit_ad/mediaspozivannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796.
2. Прикидько О.М. Соціальна мережа як новий вид ЗМІ в сучасному соціальному просторі. *Наука в сучасному світі: матеріали ІХ Міжнарод. наук.- практ. конф.* (Київ, 24 травня 2016 р.). К., 2016. С. 73-76.

3. Digital 2023: Ukraine. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-ukraine>.

4. Global social media statistics. URL: <https://datareportal.com/social-media-users>.

Зуєвська М.М., Редькіна Г.М.

ІСТОРІОГРАФІЯ ЗАКОРДОННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТЕРЕОТИПУ

Зуєвська М.М. – студентка кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Редькіна Ганна Михайлівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат політичних наук, доцент.

Проблема вивчення стереотипу має велику історіографію. У західній соціології, психології, політології теорії стереотипів розробляються, головним чином, на макротeorетичному рівні. У цих дослідженнях містяться різні інтерпретації стереотипу, як певного утворення з психологічними механізмами, що формується під впливом різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів.

Вперше поняття стереотипу було введено до обігу у суспільні науки в 20-ті роки ХХ століття в США, коли виникла необхідність вивчення та пояснення законів функціонування масової свідомості. Засновником концепції стереотипного мислення і поведінки став американський вчений У. Ліппман (W. Lippman). У своїй роботі «Громадська думка» Ліппман стверджував, що це впорядковані, схематичні детерміновані культурою картинки світу в голові людини, які заощаджують її зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції і права.

Автор виділив дві важливі, на його погляд, причини, які впливають на формування стереотипів. Першою причиною є використання принципу економії зусиль, характерного для повсякденного людського мислення і виражається в тому, що люди прагнуть не реагувати кожен раз по-новому на нові факти та явища, а намагаються підводити їх під вже наявні категорії. Другою причиною є захист існуючих групових цінностей [4].

З тих пір була запропоновано величезна кількість конкретних визначень соціального стереотипу. В залежності від теоретичної орієнтації автора, на перший план висувуються відповідні аспекти цього явища.

Так, Т. Шибутані (T. Shibutani) визначає соціальний стереотип як популярне поняття, що означає приблизне угруповання людей, з погляду якої-небудь легковідмінної ознаки, яке підтримується широко поширеними уявленнями щодо властивостей цих людей [5].

Р. Таджурі (R. Taguri) розуміє під соціальним стереотипом схильність суб'єкта, що легко і швидко сприйме й зможе віднести людину до певної категорії у залежності від її віку, статі, етнічної приналежності, національності та професії, і тим самим припише їй якості, які вважаються типовими для людей цієї категорії [6].

Г. Теджфел (H. Tajfel) підсумовував головні висновки досліджень у га-

лузі соціального стереотипу:

1) люди з легкістю виявляють готовність характеризувати великі людські групи (чи соціальні категорії) недиференційованими, грубими і упередженими ознаками;

2) така категоризація відрізняється міцною стабільністю протягом дуже тривалого часу;

3) соціальні стереотипи певною мірою можуть змінюватися залежно від соціальних, політичних чи економічних змін, але цей процес відбувається вкрай повільно;

4) соціальні стереотипи стають більш виразними (вимовними) і ворожими, коли виникає соціальна напруженість між групами;

5) вони засвоюються дуже рано і використовуються дітьми задовго до виникнення ясних уявлень про ті групи, до яких вони належать;

6) соціальні стереотипи не представляють великої проблеми, коли не існує явної ворожості у відносинах груп, але надзвичайно важко модифікувати їх і керувати ними в умовах значної напруженості та конфлікту [7].

Наприкінці 50-х років ХХ ст. у західній науковій думці найбільшу популярність одержало визначення, яке було запропоноване американським психологом і соціологом Я. Кимбаллом (Y. Kimball). Стереотип розумівся ним як помилкова класифікаційна концепція, з якою, зазвичай, пов'язані певні соціальні чуттєво-емоційні тони подібності та відмінності, схвалення або засудження іншої групи [2]. Після такого погляду до стереотипів стали ставитися як до чогось свідомо помилкового, невірного. Стереотип став виступати синонімом помилкової Зоцінки або упередженої думки про явища чи групи. Лише з виникненням гіпотези О. Клайнберга (O. Klenberg) стало поширюватися думка про наявність в стереотипах певного зерна істини [3].

Спільним для американських досліджень є те, що вони, головним чином, присвячені автостереотипам (тобто образам, які формуються у певній соціальній групі по відношенню до себе), їхній ролі у соціальній та політичній сферах.

У західноєвропейській соціальної психології широко поширена точка зору, згідно якої соціальні стереотипи й інші феномени групової та суспільної свідомості мають бути об'єднані у загальну концептуальну схему.

Зокрема, бельгійський соціальний психолог В. Дуаз (W. Doise), який працював у Швейцарії, виділив чотири рівні стереотипів:

- індивідуально-психологічні особливості формування уявлення людини про своє соціальне середовище;
- уявлення, що складаються у ситуації міжособистісного спілкування;
- колективні уявлення, що формуються у міжгрупових відносинах (соціальний стереотип зароджується і функціонує саме на цьому рівні);
- ідеологія, яка складається під впливом певних історичних умов даного

суспільства [1].

Список використаної літератури:

1. Doise W. L'explication en psychologie sociale. Presses Universitaires de France, 1982.
2. Kimball Y. Social Psychology. *The History and Prospects of the Social Sciences*. New York : Knopf, 1925. P. 156-209.
3. Klineberg, O. The study of Multinational Societies. *Multinational Society. Papers of the Ljubljana Seminar Rowley*. 1975. P. 15.
4. Lippman, W. Public Opinion. New York, London : The Free Press, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York ; Colier Macmillan Publishers, London, 1949. 278 p.
5. Shibutani, T. Society and Personality: An Interactionist Approach to Social Psychology. N.J.: Prentice-Hall, Inc., 1961. 630 p.
6. Taguiri R. Person perception. *The Handbook of social psychology*. N.Y., 1969. Vol. 3.
7. Tajfel H. Human groups and social categories. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

С.С. Іщенко, О.В. Ходус

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ АДАПТАЦІЇ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
ПРИКЛАД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩКНИХ ОСІБ (ВПО)**

Іщенко Сергій Сергійович – студент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ходус Олена Володимирівна – професор кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, доцент.

Російсько-українська війна, яка почалася в 2014 році, суттєво вплинула на українську державу і майже всі сфери життя – економіку, соціальну інфраструктуру, демографічні характеристики суспільства, мобільні рухи населення, зокрема, переміщення як в середні країни так і за її межі.

Відповідно, метою даних тез є спроба охарактеризувати проблемні моменти, пов'язані з адаптацією внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до нового для них життєвого середовища, їх «входження» в місцеві громади, проблеми, з якими вони зіштовхуються на новому місці. Як зауважує І. Верещук, віцепрем'єр-міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, «ми маємо розуміти, що ВПО – це не лише три літери та статус, що надає пільги. Це мільйони українців, кожен з яких має свою історію про втрати, біль, виживання, силу духу та відважність почати спочатку, незалежно від віку» [1]. Зазначимо, що станом на середину червня 2023 р. зареєстровано 4 871 807 внутрішніх переселенців [2]. За даними, які отримав Рух ЧЕСНО, лідером за кількістю ВПО є столиця – тут зареєстровано близько 380 тисяч переселенців. Майже вдвічі менше проживає наразі у Дніпрі, а саме 175 тисяч осіб [3]. А отже, переселенці намагаються не виїжджати надто далеко від покинутих територій та мають бажання повернутися додому.

Зрозуміло, що ця проблематика за час після повномасштабного вторгнен-

ня набула надзвичайної актуальності: цьому питанню приділено багато уваги з боку академічної спільноти, органів державної влади, міжнародних гуманітарних організацій. Одне з таких масштабних досліджень, яке є спільною ініціативою ПРООН, Організації Об'єднаних Націй, реалізоване на замовлення Уряду України, стосується загального впливу війни на людей, умови їхнього життя, здоров'я, доступ до освіти, засоби до існування, продовольчу безпеку, соціальний статус, гендерну рівність, розширення прав і можливостей жінок, рівень бідності [4].

Як свідчать отриманні в ході дослідження результати за показником «засобів до існування» 45% населення належать до однієї з вразливих груп населення, це – ВПО, особи з інвалідністю та люди похилого віку. Ці категорії населення мають найменший рівень доходів. 65% домогосподарств повідомили про зниження доходів з лютого 2022 року, частка сімей, для яких основним джерелом доходу є оплачувана робота зменшилася з 67% до 53%. Цей факт призводить до того, що ці групи населення не можуть забезпечити себе базовими потребами такими як їжа, житло, одяг, гігієна тощо. 44% сімей не можуть дозволити собі найнеобхідніше, що призводить до продовольчої незахищеності. Частка домогосподарств з недостатнім споживанням продуктів харчування зросла до третини; 43% домогосподарств повідомили, що обмежують порції, беруть продукти в борг та/або споживають дешевші продукти.

Однією з гострих, навіть болісних проблем для ВПО, ромських громад є соціальна інтеграція та дискримінація, з якою зіштовхуються ці категорії населення, зокрема під час пошуку роботи або житла. Велика кількість ВПО стикається з проблемою пошуку роботи тому, що роботодавці просто не хочуть наймати їх, аргументуючи це тим що людина може переїхати в будь-який момент. Через велику кількість ВПО в багатьох обласних центрах збільшилась орендна плата житла. В цій ситуації ефективну допомогу надають колективні центри тимчасово проживання, організовані місцевою владою, волонтерами та релігійними організаціями.

Попри вказані негативні виклики, є і позитивні впливи, пов'язані з внутрішніми переміщеннями населення. Очевидно, що поява нових людей, зокрема, в малих містах, пожвавлює місто. Через те що населення об'єднує спільна біда, люди починають гуртуватися, дізнаватися більше одне про одного, про регіони проживання, що в свою чергу руйнує певні негативні стереотипи, руйнує міжкультурні комунікативні бар'єри. Варто додати також, що прибуття в малі міста спеціалістів з різних сфер: лікарів, косметологів, технічних спеціалістів розширює ринок послуг, сплати податків [5].

Підводячи підсумок можна сказати, що проблема переміщеного населення буде актуальною ще довгий час. Потребує багато ресурсів для інтеграції населення в інших регіонах та забезпечення всім необхідним для існування. Також важливо подолати ментальні бар'єри та стереотипи для соціально-

го інтегрування переміщеного населення.

Список використаної літератури:

1. Я – ВПО, і ось з чим зіштовхуюся! Історії переселенців про реальні проблеми та як їх можна розв'язати (спецпроект). URL: <https://vikna.tv/istorii/problemy-vpo-v-ukrayini-shho-ta-yak-mozhna-pokrashhyty/>.
2. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. Укрінформ. 2023. 22 жовт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-mig>.
3. Київ, Дніпро та Харків очолюють рейтинг мість за кількістю ВПО. URL: <https://www.chesno.org/post/5633/>.
4. Human Impact Assessment. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/human-impact-assessment>.
5. Проблеми і потреби внутрішньо переміщених осіб: результати якісного дослідження. URL: <https://activegroup.com.ua/2022/05/31/problems-i-potrebi-vnutrishno-peremishhenix-osib-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya/>.

Д.С. Кілімченко, О.В. Ходус

МЕДІАСПОЖИВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА:

СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Кілімченко Денис Сергійович – студент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ходус Олена Володимирівна – професор кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, доцент.

Медіаспоживання – феномен багато змістовний, тобто його можна розглядати з багатьох дослідницьких ракурсів. Один з них – теорія практик. Так звана теорія практик є загалом умовним позначенням ряду підходів, які беруть початок у таких дисциплінах, як соціологія, антропологія, історія, філософія мови. Поняття «практика» (practice) соціологічні словники визначають як: 1) діяльність людей, пов'язану з впливом на природу і суспільство; 2) звичай, звичка; 3) тренування; прийоми; 4) навички у будь-якій діяльності, професії; практична професійна діяльність. Соціальними практиками зазвичай вважають загальноприйняті форми діяльності, що склалися у житті людей; сукупний досвід людства.

Марксизм визначає поняття «практика» (praxis) як цілеспрямовану діяльність (включаючи політичну) щодо зміни матеріального і соціального світу, в тому числі самої людини. Ліва ідея революційного «праксису» протистоїть споглядальному пізнанню, тому підкреслює активність та перетворення. Водночас звертається увага на те, що свідомість людей визначається насамперед характером економічних практик. У такому розумінні це поняття було розроблене і набуло поширення у роботах А. Грамші, Д. Лукача, Л. Альтюсера та ін. Завдяки поняттю «практика» в рамках марксизму привертається увага до соціально-творчої природи соціальних інститутів, а також до

можливості їх зміни, тобто до здатності людини до свободи, якої неможливо досягти повною мірою на індивідуальному рівні. Марксизм застерігає, що у деяких випадках між практикою і необхідністю може існувати напруженість.

Пізніше цей термін об'єднував різноманітні спроби замінити уявлення про структурно-функціональну, культурну чи економічну детермінованість діяльності людей на підкреслено активнішу роль людської діяльності у відтворенні та зміні соціальної системи. Так чи інакше таке «гуманістичне» трактування практики, незважаючи на акцент активності індивіда, було методологічним компромісом і все ж таки тяжіло до марксистського розуміння «праксиса» [3].

Додамо, що на концепції практики засновані ряд конструктивістських і деякі постструктуралістські концепції, у яких соціальна дія детермінується імпліцитними, нерелексивними («фоновими») і надіндивідуальними «практиками» як символічними порядками і диспозитивами дії [1]. Розуміння практики як фонове знання й уміння і як конкретну діяльність, що поєднує слова та дії, засноване на «консервативній» філософії Л. Вітгенштейна і М. Хайдеггера [3]. За цією схемою будь-яке явище (вислів чи поведінку) можна інтерпретувати тільки через фонові практики навколо цього явища, оскільки вони разом є цілісною структурою.

У цілому, говорячи про медіаспоживання як сукупність різноманітних практик, ми маємо на увазі активне залучення індивідів до різноманітних мас-медійних форматів (телебачення, радіо, преса, соціальні мережі, вебсайти, блоги, відеохостинги та інші джерела інформації, розваг, послуг) і способи взаємодії, освоєння медіаконтенту, який споживається. Тобто споживання медіа включає не лише прийом і сприйняття контенту, а й активну участь у медійному процесі. Люди вибирають медійні ресурси відповідно до своїх потреб, інтересів та цілей. Вони переглядають телепередачі, слухають радіо, читають новини, переглядають відео, спілкуються на соціальних мережах, створюють свої блоги та зміст.

Споживання медіа також включає взаємодію з контентом індивідуально або у групах. Користувачі реагують на контент, залишають коментарі, ставлять лайки, діляться публікаціями та виражають свої думки. Вони взаємодіють з авторами контенту, іншими користувачами та спілкуються через медійні платформи. Споживання медіа є багатограним явищем, оскільки воно включає різні цілі та мотивації. Деякі люди споживають медіа для розваги та релаксації, інші - для отримання інформації та знань, а ще інші – для соціальної взаємодії та спілкування. Споживання медіа може бути індивідуальним або груповим, залежно від соціального контексту та потреб користувачів. Важливо також враховувати, що споживання медіа має свої впливи на користувачів. Він може формувати думки, ставлення та переконання, впливати на сприйняття світу, культурну ідентичність та соціальну поведінку. Водночас,

користувачі також мають активний вплив на медіа, виражаючи свої пріоритети та вимоги, впливаючи на контент та створюючи власний вміст.

Варто зазначити ще один принциповий момент, який потребує пояснення в разі, коли йдеться про практики медіаспоживання. Існує очевидна різниця у природі споживання як такого – процесу, що стає визначним в умовах сучасного «суспільства споживання» (в термінології Ж. Бодріяра) і, власне, споживанням об'єктами якого виступають медійні ресурси і медійний контент. А отже, для розуміння практик медіа споживання (їх характерних рис) порівнюємо їх із практиками звичайного споживання.

Звичайне споживання охоплює широкий спектр дій і процесів, пов'язаних з придбанням і використанням товарів і послуг у повсякденному житті. Звичайне споживання є частиною повсякденного життя, впливає на економіку, соціальні відносини та культурні практики суспільства. Воно також може мати вплив на екологічну стійкість та стан навколишнього середовища.

Споживання у медіасфері охоплює різноманітні дії та процеси, пов'язані зі сприйняттям, використанням та взаємодією з медіаконтентом та інформацією. Основні аспекти споживання у медіасфері включають:

Вибір медіаконтенту: Споживачі мають широкий вибір медіаконтенту, включаючи фільми, телешоу, музику, книги, журнали, веб-сторінки, соціальні медіа та багато іншого. Вони можуть обирати залежно від своїх інтересів, настрою, потреб та бажань.

Сприйняття медіаконтенту: споживачі сприймають медіаконтент за допомогою різних засобів, таких як телевізори, комп'ютери, смартфони, планшети та інші пристрої. Вони дивляться, читають, слухають, взаємодіють з медіапродуктами та вбирають інформацію, яку вони надають.

Інтерактивність та залучення: Медіасфера надає можливості для активної взаємодії споживачів з медіаконтентом. Вони можуть коментувати, вподобати, ділитися, створювати власний контент, голосувати, брати участь у віртуальних спільнотах та форумах. Це залучає споживачів у створення та поширення медіаконтенту.

Персоналізація та рекомендації: медіасервіси та платформи надають персоналізований контент та рекомендації на основі вподобань та попередніх взаємодій споживачів. Це допомагає забезпечити більш індивідуалізований та налаштований під споживача досвід споживання.

Вплив на уявлення та поведінку: медіаконтент та інформація можуть впливати на уявлення, переконання та поведінку споживачів. Вони можуть формувати світогляд, моделювати стереотипи, впливати на культурні та соціальні норми, активізувати емоції та генерувати реакції.

Монетизація та платформи: у медіасфері присутня модель монетизації, де споживачі можуть платити за доступ до медіаконтенту або отримувати

його з рекламою. Медіаплатформи та сервіси використовують різні моделі, такі як підписки, реклама, мікроплатежі тощо.

Соціальна взаємодія: медіасфера сприяє соціальній взаємодії шляхом обговорення, коментування та спільного споживання медіаконтенту. Люди можуть ділитися враженнями, думками та обговорювати медіапродукти з іншими користувачами через соціальні медіа, форуми, блоги тощо.

Споживання медійного продуктом є активним та інтерактивним процесом, де споживачі обирають, сприймають, взаємодіють та впливають на медіаконтент.

Підводячи підсумки в цілому, варто зазначити таке: медіаспоживання – складний соціальний феномен, що охоплює сприйняття, використання та взаємодію індивідів (соціальних груп) з медійним контентом; воно включає активний вибір, освоєння та обробку медійних продуктів, а також соціальну взаємодію, спілкування та спільне сприйняття інформації в суспільному контексті.

Будучи невід’ємною структурною частиною медіакультури, медіаспоживання виконує різні функції. Основні функції медіаспоживання включають: інформаційну, освітню, соціалізаційну, економічну та інші.

Ретроспективний погляд на медіаспоживання дозволяє стверджувати, що його природа змінювалась в залежності від переходу суспільства від «старих» до «нових» медіа. Розвиток «нових» медіа створив нові можливості для користувачів у споживанні, створенні та поширенні контенту. Це призвело до зміни ролі користувачів з пасивних споживачів до активних учасників медіаекосистеми та формування сучасних практик медіаспоживання.

Медіаспоживання має очевидну відмінність у порівнянні із споживанням як таким. Споживання у медіасфері відрізняється від звичайного споживання зокрема, за характером продукту, способом взаємодії, доступністю, впливом на інформацію та взаємодією користувачів. Водночас, як і споживання в цілому, медіаспоживання здатне структурувати суспільство (в залежності від доступу до інфопродукту, медіавподобань користувачів), активно залучається до ринкових відносин, стимулюючи розвиток креативних індустрій. І нарешті, медіаспоживання – це різноманітні форми практичної активності, які передбачають взаємодію індивідів (соціальних груп) з медіаресурсами і медіаконтентом.

Список використаної літератури:

1. Квіт С. Масові комунікації. 2-ге вид., виправл. і доп. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 352с.
2. Кісель О. Феномен суспільства споживання: ціннісно-культурні виміри. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти «Філософія. Педагогіка»*. 2022. № 1 (2). С. 44-53.
3. Баришполець О.Т., Найдъонова Л.А., Мироненко Г.В. та ін. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід: Навч. посіб. / за ред. Л.А. Найдъонової, О.Т. Баришпольця. К.: Міленіум, 2009. 440 с.

4. Прокопишин Т. Медіапрактики та довіра населення до медіа із перспективи теорії агентструктурної інтеграції. *Грані*. 2020. Т. 23. № 5. С. 45-52.
5. Сюсель Ю.В. Споживацька поведінка як засіб формування соціокультурної ідентичності у сучасному суспільстві. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2021. Вип. 4. С. 34-56.

О.С.Колесник, Г.М. Редькіна
ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ТРУДОВУ
МІГРАЦІЮ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

Колесник Олександр Сергійович – студент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Редькіна Ганна Михайлівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат політичних наук, доцент.

За даними ООН станом на 31.01.2023 через війну за кордоном залишаються 7,8 млн українських громадян. Із них близько 3 млн осіб перебувають у РФ та Білорусі, у тому числі через примусове вивезення до першої. Тож в країнах Європи перебуває близько 4 млн 800 українців [2].

Найбільше, майже 1,5 млн статусів тимчасового захисту надала Польща, ще понад 1 млн – Німеччина і приблизно 450 тис. – Чехія. Понад 100 тис. українців зареєстровано також в Італії, Іспанії, Болгарії, Великобританії та Франції. Опитування REACH на польському кордоні показало, що основними чинниками, які впливають на вибір країни призначення, були: родина чи друзі в місці прибуття (39%), близькість до України (31%) та поради, отримані в центрах прийому (17%). Однак макроекономічні умови та умови ринку праці з часом, ймовірно, відіграватимуть важливішу роль у виборі мігрантами країн. Згідно з опитуванням UNHCR 87% мігрантів – жінки з дітьми, 65% жінок – працездатного віку, від 18 до 59 років. Близько 70% опитаних мігрантів мають вищу освіту [2].

Географічна та культурна наближеність України до Європи, наявність діаспори, а також статус тимчасового захисту сприятимуть збільшенню участі вимушених мігрантів у робочій силі. Зокрема, Європейський центральний банк очікує, що коефіцієнт участі в робочій силі країн Євросони українських мігрантів працездатного віку становитиме від 25% до 55% у середньостроковій перспективі. Водночас робоча сила ЄС зростає на 0,2-0,8%, або на 0,3-1,3 млн осіб. Якщо вони залишатимуться в країнах перебування на термін, довший ніж кілька років, і стануть активними учасниками ринку праці, для цих країн вплив на бюджет й економічне зростання буде позитивним, на відміну від цих показників в Україні, яка втратить велику частину працездатного населення. Переселенці, яким дозволено працювати та вільно пересуватися, поводитимуться як економічні мігранти і з часом створюватимуть відповідну додану вартість. Натомість брак інвестицій у людський капітал мігрантів з боку країн їхнього перебування на ранніх етапах може призвести до більших

витрат у довгостроковому періоді [2].

За даними опитувань, 63% мігрантів працювали в Україні до початку повномасштабного вторгнення, у вересні 2022 р. лише 28% були працевлаштовані (UNHCR, вересень 2022 р.). У Німеччині в червні було зареєстровано більше 350 тис. українців, які шукають роботу, однак менше 10% знайшли роботу. Опитування ifo наводить цифру 22%. У Франції було працевлаштовано лише близько 15% мігрантів, зважаючи на мовні бар'єри та відносно малу діаспору, в Іспанії – 13% із 90 тис. українців працездатного віку. Натомість у Польщі 1,2 млн мігрантів отримали номери соціального страхування і близько половини з них знайшли роботу [2; 3].

Приплив робочої сили та витрати українських мігрантів за кордоном є позитивними чинниками для економік країн перебування, хоча значний приплив мігрантів створює низку викликів, зокрема для державних фінансів. Водночас чистий фіскальний ефект для Європи в довгостроковому періоді буде додатним, оскільки українці активно інтегруються в європейський ринок праці та платять податки. Витрати українських мігрантів підтримують економіки країн перебування насамперед через приватне споживання (частково нівелюючи негативний вплив повномасштабної війни РФ проти України на реальне приватне споживання в ЄС). Зокрема, у 2022 р. витрати українців за кордоном порівняно з попереднім роком зросли більше ніж утричі – до 2 млрд дол. на місяць. Також витрати на українських мігрантів стимулюють державне споживання, зокрема у сфері житлової інфраструктури, систем охорони здоров'я та освіти (ураховуючи суттєву частку дітей – від 28% до 44% у різних країнах [2; 3].

Відтік населення трудового віку, яких торкнулося велике економічне навантаження, є пагубною річчю для будь-якої країни. Саме ця категорія населення є найбільш активним споживачем товарів, та водночас платником податків до держбюджету, адже як ми всі знаємо, податки платять не підприємства, які виробляють та продають товари, а споживачі. Функцією бізнесу є лише вилучення податку у споживача й передача його державі. Також слід не забувати про надходження в пенсійний фонд й інші видатки в державний бюджет, які поступають від діяльності трудового населення.

Таким чином, довгострокові наслідки масштабної міграції можуть поставити хрест на економіці України через брак робочої сили і невідомі соціальні видатки. Утім, як не парадоксально, у короткостроковій перспективі українська економіка навіть виграє від того, що мільйони людей наразі перебувають за її межами [1].

Чимало вимушених мігрантів перебувають за кордоном через те, що війна зруйнувала їхні помешкання. Якби всі ці громадяни перебували в Україні, то їх довелось би утримувати за кошти дефіцитного державного бюджету [1].

Ба більше, економіка країни не може забезпечити мільйони українців, які поїхали за кордон, роботою та доступом до деяких базових потреб [1].

«На жаль, в Україні об'єктивно обмежені можливості для споживання. Зокрема, є обмеження щодо електроенергії. Якщо в Україну повернуться майже 5 мільйонів людей, то навантаження на енергосистему суттєво зросте. Чи змогли б ми забезпечити цей додатковий попит, зважаючи на руйнування інфраструктури?» – запитує доцент кафедри економіки Київської школи економіки Ганна Вахітова [1].

Отже, вимушена міграція допомагає економіці проходити наслідки терористичних атак, а уряду – оплачувати все необхідне для перемоги. Проте після війни повернення українців має стати пріоритетним завданням для влади.

Список використаної літератури:

1. Вінокуров Я. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>.
2. Кисляк Р. Як українські жінки з дітьми піднімають економіку Європи. URL: <https://economics.novyny.live/iak-ukrayinski-zhinki-z-ditmi-pidnimaiut-ekonomiku-ievropi-71924.html>.
3. Як хвиля вимушених мігрантів з України впливає на економіку країн Європи? URL: <https://inlviv.in.ua/ukraine/ekonomika/yak-hvylya-vymushenyh-migrantiv-z-ukrayiny-vplyvaye-na-ekonomiku-krayin-yevropy#prettyPhoto>.

Малініна Г.О., Сорокіна Л.М.

**СОЦІОКУЛЬТурНИЙ КОНТЕКСТ СТАНОВЛЕННЯ ІНДУСТРІЇ
КРАСИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Малініна Г.О. – студентка кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Сорокіна Людмила Миколаївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент.

Висока динамічність процесів, які відбуваються в соціальній, політичній і економічній сферах на початку ХХІ ст., спричиняють глибокі зміни в соціальній структурі, зміну культурно-ідеологічних інтересів, зміну ідеалів і еталонів сучасного суспільства. У сучасній науці все частіше піднімається проблема вивчення уявлень про ідеальну зовнішність і красу.

Тема краси була важливою протягом усього людського існування. З давніх часів філософи трактували красу як поняття, пов'язане зі сприйняттям буття. Давньогрецькі філософи сприймали красу як об'єктивне та онтологічне явище за своєю суттю, пов'язане з досконалістю Всесвіту. Стародавні уявлення про красу до сьогодні залишаються для нас нормою та зразком для наслідування. Вперше в історії людства естетичний ідеал краси людини базувався на гармонії духу та тіла. Тіло людини в Стародавній Греції вперше розг-

лядалося як своєрідне дзеркало, що відображає єдність і досконалість світу.

Та все ж сучасна людина націлена не тільки на те, щоб бути красивою, а й зосереджена на тому, щоб мати свій зиск, частіше, у матеріальній сфері. Саме тому, говорячи про красу сьогодні ми уявляємо собі не тільки красунь з певними формами та чоловіків з притаманними їм фізичними якостями. Сьогодні краса – це певна комерційна діяльність, яка просуває в маси не тільки образи «ідеалу», а й простір, у якому це все можливо.

Поняття раси – багатогранне, але, по суті, незмінне. Краса вивчається майстрами письма, думки, мистецтва. Всі, для кого ця тема цікава, поширюють її розуміння, доповнюють новими інтерпретаціями, але суті не змінюють.

Та варто зауважити, що достатньою мірою змінюється відношення до стандартів краси. Ми часто забуваємо, що сьогодні існують цілі галузі – від косметології до косметичної хірургії, які мають успіх і взагалі базуються на ідеалізованих про стандарти краси. Насправді, багато зразків саме класичних та античних стандартів, але тепер нам про це нагадують виставки, на кшталт Франкфуртського музею.

Завдяки розвитку і поширенню активних форм дозвілля (таких, як спорт, курорт, подорожі), і, нарешті (у другій половині ХХ століття), розвитку індустрії краси, турбота про тіло стала вагомим привілеєм соціальної еліти. Важливу роль в цьому зіграла урбанізація. Якщо в традиційному суспільстві, коли значна частина населення проживала в селі, такі блага, як свіже повітря, сонце, чиста вода, свіжі, натуральні і екологічно чисті (хоча б навіть і прості) продукти були доступні і біднякам (нерідко навіть їм в першу чергу), то в сучасному урбанізованому суспільстві останні, проживаючи в «кам'яних джунглях», змушені задовольнятися сурогатами, що веде до природної стигматизації тіла, що виражається в нездоровому кольорі особи, «проблемної» шкірі, перекоханих пропорціях тіла, неправильній поставі і тому подібне [1, с. 119].

Навпаки, здоровий, свіжий вигляд став відмітною ознакою високого соціального статусу.

Отже, ситуація в сучасній індустрії краси є принципово іншою, ніж ситуація в культурі тілесних символів первісного суспільства. Сьогодні кожна конкретна процедура, що здійснюється з тілом, будь то пластична операція, «накачування» м'язів, нанесення татуювання або макіяжу, нарощування нігтів або волосся визначається цілком індивідуальним вибором.

Тіло завжди було і є частиною соціального світу, «вмонтованою» в нього, яка одночасно і створює цей світ, детермінує його відносини, сенси та структури. Наприклад, зайняття різноманітними видами спорту, що пов'язані зі складними руховими композиціями (спортивна гімнастика, біатлон, динамічні єдиноборства), з часом через роботу над тілом сприяють формуванню

тілесного рельєфу. Останній на тілесному рівні відповідає психічній організації з розвинутим диференціюючим (аналітичним) мисленням. З іншого боку, види спорту із простими руховими композиціями гіпотетично менше сприяють такому розвитку диференціюючого мислення (прості рухові програми не потребують «розумного тіла») [2, с. 89].

Тіло досить часто ставало об'єктом боротьби між різними соціальними теоріями, що претендували на здобуття контролю над установленням нормативів і критеріїв прийнятності тих чи інших тілесних проявів – культурної, політичної, естетичної, медичної (в усіх випадках мова заходила про легітимізацію та соціальне маркування одних тілесних практик і маргіналізацію й засудження інших) [3, с. 26].

Отже, тілесно орієнтований підхід у соціології фокусує увагу на тілесній організації людини як істоти соціальної, на тому, якою мірою специфіка соціальних відносин залежить від людської тілесності, її функціональних особливостей та культурно-історичної зумовленості.

Список використаної літератури:

1. Body matters: essayson the sociology of the body / [ed. by S. Scott, D. Morgan]. London: Falmer Press, 1993. 256 p.
2. Романенко Ю.В., Скідін Л.О. Механізми символічної інтеракції в комунікаціях, політиці, мистецтві: візуально-аналітичний та соціосимволічний аспекти: монографія / 2-е вид., перероб., доп. і оновл. К.: ДУІКТ, 2011. 301 с.
3. Святненко І.О. Соціальність та її вплив на тіло: до постановки проблеми. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2012. Вип. 56. С. 21-27.

Пашенко М.І.

**ПРОФЕСІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ
КАР'ЄРНОЇ ТРАЄКТОРІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ:
НА ПРИКЛАДІ МАЛОГО МІСТА**

Пашенко Марина Ігорівна – студентка економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Сьогодні спостерігаємо трансформацію ринку праці, тому ряд спеціальностей перестають бути актуальними, на їх місце приходять більш нові, сучасні професії. На думку українських фахівців, сьогодні ринок праці поповнюється робочою силою, яка не має попиту, тоді як існує чимало вакансій робочих професій, також спостерігається високий рівень безробіття людей з вищою освітою [1]. Тому питання успішності і побудови кар'єрних стратегій є актуальним.

Наша дослідницька гіпотеза полягала в тому, що кар'єрні стратегії пов'язані, а можливо і визначаються уявленнями про успіх та певних соціальних практик. Для підтвердження нашої гіпотези ми провели два соціологічних дослідження методом опитування «Образ успішної людини в уявленнях учнівської молоді» (N=100) і «Життєві стратегії учнівської мо-

лоді» (N=152). Дослідження проводилися, об'єктом досліджень виступали учні комунального закладу загальної середньої освіти ліцею імені Лесі Українки Жовтоводської міської ради, комунального закладу I-III ступенів № 10 Жовтоводської міської ради, Жовтоводського промислового коледжу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Анкетування здійснювалося за допомогою Google-forms.

По-перше, ми визначили ряд факторів, важливість яких, на думку респондентів, впливає на успіх людини, можна зазначити, що для досягнення своєї мети потрібно докласти зусиль, що є дуже важливим компонентом. Також, ми виявили, що певна частина респондентів при визначенні своїх життєвих шансів досягнення успіху орієнтується на зовнішню допомогу (10%), також кількість респондентів переконані, що потрібна допомога батьків. Цікаво зазначити, що 14% учнів зазначають, що визначальним фактором успіху може стати везіння. Головними перешкодами для досягнення цілі, на думку учнів, є особистісні якості, а саме лінощі (34%), нестача знань (21%), невміння 21 висловлювати свої думки (17%), і лише 14% респондентів фіксують об'єктивний чинник – низьке матеріальне становище.

Особливу увагу ми приділили визначенню факторів, які, на думку респондентів, сприяють досягненню успіху «Щоб стати успішною людиною потрібно». Аналіз результатів показав, що учні зазначають необхідність наполегливо працювати (30%), отримати високооплачувану роботу (21%), талант (18%). Дані нашого дослідження підтверджують деякі тенденції, які були зафіксовані в дослідженні «Українське покоління Z: цінності та орієнтири», що лише 15% української молоді вважають, що використання зв'язків для працевлаштування ніколи не може бути виправдані. Молодь вважає, що для успішного працевлаштування передусім необхідні спеціальні знання та досвід (83%), а також зв'язки (79%) [4]. У нашому дослідженні лише 12% визначили, що зв'язки впливають на успіх. Аналіз відповідей на питання «Які професії сприяють успіху?» (респонденти мали можливість зазначити декілька варіантів відповідей), показав, що відповіді учнів різняться, професії, які вони вважають перспективними коливаються, три основних, з точки зору старшокласників, ІТ технології (15%), юристи (11%), лікарі (10%), причому більшість зазначають стоматологів та хірургів. Причому, якщо характеризувати обрання ІТ, то ми помітили, що дану професію обирають і дівчата, що свідчить про те, що спостерігається нівелювання гендерної диференціації у виборі майбутньої професії.

Сьогодні робота займає дуже багато нашого часу, адже постіндустріальне суспільство, як вже було зазначено в першому розділі, вимагає від нас постійно бути на зв'язку, бути комунікабельним, знаходити друзів, відпочивати разом, межі робочого дня стерті, все це може привести до того, що ми забуваємо про кар'єру, не достатньо часу приділяємо кар'єрній стратегії,

адже можемо і не знати як правильно спланувати свій розвиток, свою кар'єрну стратегію, адже сама вона своєрідним навігатором, який приведе вас до бажаної посади та рівня фінансової винагороди. Респонденти живуть у малому місті, воно характеризується певними відмінностями від індустріального, великою низкою ознак. Серед них: низький рівень розвитку інфраструктури, адже в місті працює лише один завод та інше.

Глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі останніми роками, спричинили зміни не лише в змісті кар'єрного просування, але і нові тенденції у сфері відношення людини до роботи (кар'єри) і до працедавців. Спостерігаються тенденції з приводу того, що працівникам значною мірою імпонує статус самозайнятості у міру розвитку ними своїх професійних якостей і виникнення потреби в перспективах зростання незалежно від того, чи працюють вони у великій корпорації, в невеликій компанії. Часто ми не знаємо, як правильно спланувати свій розвиток та кар'єрну стратегію, адже вона є своєрідним навігатором, який допоможе досягти бажаної посади або фінансової винагороди. Ми виділили такі модули побудови стратегії.

Перша стратегія – усвідомлення. Згідно з результатами дослідження, незважаючи на велику відмінність між маленьким містом та індустріальним, наші респонденти погодились, що успіх можна досягти і в маленькому місці. Друга стратегія – реальні цілі. На основі наших досліджень було встановлено, що близько 13% учнів не мають чіткої уявлень щодо своїх кар'єрних стратегій. Більшість підлітків (близько 80%) мають реальну мету і планують продовжувати своє навчання, пройти курси.

Ми відзначили, що учні відповідаючи на запитання щодо бажання здійснювати додаткове навчання для роботи, наголошують на важливості підтримання своєї професійної компетенції, особистій зацікавленості в самоосвіті та можливості зростати по службі. Це свідчить про те, що учні розуміють важливість навчання для успішної кар'єрної стратегії. Ці результати виявляють третє правило побудови кар'єрної стратегії – навчання.

На підставі емпіричних даних ми з'ясували, можемо простежити, що більша частина учнів для досягнення успіху і побудови успішної кар'єри спирається на власні можливості і орієнтується на раціональні дії. Зафіксували, готовність до навчання після випуску ЗВО та можливості працювати в рідній країні, не дивлячись ні на соціально-економічні умови, ні на військовий стан в країні. Переконалися, що більшість учнів ставляться усвідомлено до свого вибору майбутньої професії та подальшого життєвого та успішного кар'єрного розвитку.

Висновки: На підставі емпіричних даних зафіксували, що в уявленнях старшокласників м. Жовті Води, успішність працевлаштування і подальшої успішної кар'єри залежать від кількох факторів: освіти, досвіду роботи, зв'язків, особистих якостей, а також від певної частки успіху і везіння.

Виявили особливості побудови успіху у старшокласників, який увібрав багато рис із реалій сучасного суспільства, повсякчас рухаючись у напрямі все більшої індивідуалізації.

Зафіксували в уявленнях учнівської молоді значущість ролі самої людини у процесі усвідомленого осмислення власної кар'єри та управління нею. Тому було визначено основний фактор, яких впливає на успіх людини – докладання власних зусиль.

Визначили, що активність особистості щодо власної кар'єри вимагає від людини успіху у професійній діяльності. Молодь вважає, що для успішного працевлаштування передусім необхідні спеціальні знання та досвід.

Емпірично довели, що успіх у кар'єрних стратегіях старшокласників сформований у всіх опитаних. Зафіксували топ 3 пріоритетів для успішної кар'єри: намагання вчитися, бути освіченою людиною, стати успішним фахівцем з обраної спеціальності. Це свідчить про те, що учні ретельно підходять до вибору своєї професії і розуміють, що для того, щоб досягти успіху в тій чи іншій сфері – потрібно вчитися.

Виділили основні правила побудови успіху у кар'єрних стратегіях. Серед основних правил побудови успішної кар'єрної стратегії в старшокласників, ми виділили такі як: реальні цілі, усвідомлені можливості, навчання та ризик.

Список використаної літератури:

1. Іваненко О. Ринок праці і зайнятість під час війни: стан та перспективи. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 4. С.56-75.
2. Лозовецька В.Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: монографія. Київ, 2015. 279 с.
3. Студенти: образ майбутнього. Міжнародне дослідження інституту Горшеніка. URL: http://teach-it-ua.blogspot.com/2011/05/blog-post_16.html.
4. Українське покоління Z: цінності та орієнтири. *Центр «Нова Європа»*. 2017. URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/ukrayinske-pokolinnya-z-tsinnosti-ta-oriyentyry/>.

О.А. Сокол, Ю.І. Шмаленко

КІБЕРФОЛЬКЛОР У ФОКУСІ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Сокол Ольга Андріївна – студентка кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія».

Шмаленко Юлія Іванівна – доцент кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат політичних наук, доцент.

Фольклор, будучи колективною художньою творчою діяльністю народу, розвивався в усній або інших формах всю історію людства. І на різних стадіях розвитку засобів комунікації та обробки інформації його документування, сприйняття та створення змінювались відповідно до вимог часу.

Термін «фольклор» до наукового обігу запровадив В. Томс в 1846 р., визначаючи його як «неписану історію, що фіксує залишки давніх вірувань,

звичаїв і подібного в сучасній цивілізації» [5]. З розвитком історичних формацій тісно пов'язані процеси урбанізації, вдосконалення засобів виробництва та поява нових технологій, але не варто забувати про зростання рівня освіченості та поглиблення соціальне розшарування серед населення. В 1869 р. М. Арнольд запропонував виокремлювати високу/елітарну культуру (high culture) [6], яку він протиставляв популярній та масовій культурі. Фольклор, по суті своїй, завжди функціонував як вимір популярної чи низової культури, тому з'явилась необхідність адаптувати його визначення за нових обставин.

У західній науковій традиції новий фольклор називають «сучасним» або «модерновим» (modern folklore), натомість у вітчизняних наукових доробках неklasичний фольклор спочатку називали міським, а пізніше ввели іншу назву – постфольклор. Філософія В. Вощенко відзначає, що «постфольклор як соціокультурний феномен є проявом масової культури, що відрізняється від елітарної, проте існує як окремий етап становлення фольклорної традиції в урбанізованому суспільстві» [1]. Інші науковці розглядають постфольклор не лише як колективну творчу діяльність народу у наш час, а як іншу його форму, що побутує в основному в площині Інтернету. Так, наприклад, Н. Мельник трактує постфольклор як «якісно новий культурний продукт, пов'язаний із цифровою свідомістю (кіберфольклор, ньюслор, інтернет-фольклор)» [4]. В той час як Ж. Денисюк пише про те, що «тексти постфольклору акумулюють у собі світоглядно-ціннісні орієнтації соціуму та культурні сенси, слугуючи джерельною базою для вивчення соціокультурних та аксіологічних аспектів розвитку суспільства та його культури» [3]. Треба зазначити, що, пишучи про постфольклор, Ж. Денисюк ототожнює його з Інтернет-фольклором. На нашу думку, все ж треба визначити постфольклор як весь сучасний фольклор і не тільки той, що створюється в мережі. У зв'язку зі сказаним вище, можемо говорити про те, що Інтернет-мережа стала тим новітнім каналом комунікації, що остаточно сформував окремий сегмент постфольклору – Інтернет-фольклор. Дослідники використовують низку термінів для його означення, зокрема Інтернет-лор, мережевий фольклор, е-фольклор чи кіберфольклор [3].

Філологиня І. Григоренко пропонує наступне визначення Інтернет-фольклору: «мультимедійні фольклорні форми народної мультикультурної творчості, які виникають, існують (в тому числі трансформуються) і поширюються переважно та/або виключно за допомогою другого покоління сервісів мережі Інтернет (Web 2.0)» [2].

Отже, систематизуючи вищезазначене, ми можемо зробити висновок про те, що кіберфольклор – це новітній сегмент у фольклористиці, який є частиною постфольклору, існує завдяки Інтернету та обумовлений особливостями комунікацій в глобальній мережі.

Сьогодні кіберфольклор є частиною мережевої культури українців. Як

справедливо зауважує І. Григоренко – «...текстам українського Інтернет-фольклору властива специфічна мережева лексика. Крім того, дуже популярним в оформленні текстів українського інтернет-фольклору є суржик (найбільше українсько-російський, менше українсько-англійський або українсько-російсько-англійський суржик)» [2].

До кіберфольклорних форм можна віднести практично будь-які прояви «народної» творчості українців онлайн: від мемів та переспівів популярних пісень до створення власних малюнків й опису життєвих (але не завжди правдивих) історій.

У переважній більшості кіберфольклорні твори виникають як реакція на події суспільно-політичного й соціокультурного життя. У них репрезентуються актуальні теми, в яких знаходять відображення усталені стереотипи, міфологеми масової свідомості, ціннісні орієнтири, поєднані з сучасним креативом, та які позначені інтертекстуальністю [3].

Кіберфольклор так само, як традиційний фольклор чи постфольклор в цілому, можна назвати частиною урбаністичної та низової культури. Соціологія як наука про суспільство може досліджувати кіберфольклор як складову масової культури чи окрему субкультуру, як своєрідне джерело суспільної думки, світогляду чи форму громадської участі, як одну з форм мережевої комунікації чи сучасних поведінкових практик психо-емоційного розвантаження тощо.

Список використаної літератури:

1. Вощенко В.Ю. Постфольклор як соціокультурний феномен мережевого суспільства. *Філософські обрії*. 2023. № 47. С. 61-68. URL: <https://doi.org/10.33989/2075-1443.2023.47.282558>.
2. Григоренко І.В. Інтернет-фольклор: основні теоретичні підходи до визначення поняття. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. 2019. Т. 1. № 23. С. 70-72.
3. Денисюк Ж.З. Постфольклор інтернет-комунікації в аксіологічному вимірі. Київ: НАКККіМ, 2017. 384 с.
4. Мельник Н. Сучасні народні твори про москалів: між фольклорною та постфольклорною свідомістю. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2021. Т. 15. URL: https://doi.org/10.31812/world_lit.v15i0.4549.
5. Росовецький С.К. Український фольклор: поняття, сутність, особливості. *Дивослово. Українська мова й література в навчальних закладах*. 2011. № 9. С. 46-52.
6. High culture. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/High_culture.

Т.О.Тиха, О.М. Шеломовська

СВІДОМЕ СПОЖИВАННЯ: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ МІЖНАРОДНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тиха Таїсія Олексіївна – студентка кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Шеломовська Оксана Миколаївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління, доцент.

Наразі у світі активно розвивається тренд на свідоме споживання. Для позначення цього феномену також використовується низка термінів: етичне, відповідальне, зелене тощо. Свідоме споживання – це розумне використання матеріальних благ, продуктів харчування та природних ресурсів, а також скорочення кількості відходів.

На протигагу несвідомому споживанню, тобто раціональній споживчій поведінці, що де термінується економічними стимулами і стереотипами масової свідомості, свідоме споживання передбачає відмову від загальноприйнятих цінностей споживчого суспільства та перехід до пріоритету етичних цінностей сталого розвитку навколишнього світу та людського здоров'я. Це свідоме рішення споживачів купувати тільки продукти та послуги, з мінімальним шкідливим впливом на довкілля та здоров'я людини. Саме свідоме споживання дозволяє знизити шкідливий вплив на довкілля та притупити гостроту деяких екологічних проблем. Свідомими є такі споживачів, які замислюються над наслідками вибору того чи іншого товару, виходячи з етичних норм.

Основними складовими культури свідомого споживання є:

- відсутність надлишку продуктів харчування;
- свідомість у виборі гардеробу;
- скорочення кількості відходів та правильна їх утилізація;
- розумне споживання електроенергії та води.

За даними дослідження споживацької стійкості, проведеного компанією BlueYonder у 2023 р., американські споживачі прагнуть до свідомого споживання і покупок, навіть якщо їхні бюджети скорочуються. Так, 74% опитаних відзначили, що за останні шість місяців вони робили покупки в роздрібних магазинах, які позиціонують свої продукти як екологічні. Споживачі готові йти на особисті жертви заради більш екологічних покупок, зокрема платити більше та чекати на доставку. Зокрема, 69% сказали, що вони готові платити більше за екологічні продукти, але ця гнучкість не безмежна і лише 4% висловили готовність платити на 20% більше – у різних вікових групах. Готовність платити на 5% більше була найчастішим вибором для всіх вікових груп. Інфляція залишається головною проблемою для багатьох споживачів, причому 58% повідомили, що ціна була найважливішим фактором у визначенні то-

го, чи варто робити екологічну покупку. Споживачі були найбільш схильні платити більше за екологічно чисті продукти, які суттєво вплинуть на їхнє повсякденне життя, при цьому одяг (30%), засоби для чищення (27%) та косметичні засоби (19%) були трьома найімовірнішими товарами для покупки в цьому випадку. ТОП-3 категорій товарів щодо яких виявлено готовність купувати вживаними є побутові меблі та побутова техніка (54%), одяг (51%) і побутова електроніка (45%). Саме у такому порядку вони опинилися і у трійці лідерів для всіх вікових груп, крім 18-29 років, у яких одяг став першим [1].

Американський індекс свідомого споживання, що визначається шляхом оцінки важливості, яку споживачі надають покупці від соціально відповідальних компаній, діям, що вживаються для підтримки таких продуктів і послуг та готовності збільшити суму витрат у етично-відповідальних продавців) після рекордного зниження до 39 у 2020 р., різко відновився у 2021 р. (51), а у 2022 р. незначно знизився до 48, головним чином через зниження купівельної спроможності американців. Фактично, майже половина американців (46%) назвали вартість соціально відповідальних товарів і послуг у якості головного фактору, що заважав їм купувати більше у свідомих компаній. Лише 57% американців повідомили про те, що купували товари соціально відповідальних брендів у 2022 р., порівняно з 64% у 2021 р. та 62% у 2013 р. [3].

На європейському просторі спостерігається схожа ситуація. Зокрема, нідерландські споживачі не готові платити більше за екологічні продукти. Більш ніж 7 з 10 голландських споживачів вибрали б найдешевший продукт навіть якщо він не є екологічно чистим. Насправді, багато споживачів охоче зробили б більш етичний вибір, але вартість життя є основною перешкодою. Це підтверджується тим, що 63% нідерландців називають ціну у якості найбільшого бар'єру для формування етичного рішення про купівлю, а вже потім – відсутність довіри (26%), недоступність і брак інформації (по 22%) [2].

Серед різних соціальних спільнот і вікових груп населення особливо помітна увага молодого покоління до питань свідомого споживання. Так, за даними опитування DeloitteGen Z і MillennialSurvey 2023 (опитано 22 856 респондентів із 44 країн, 60% покоління Z і 57% мілленіалів, 69% представників покоління Z і 73% мілленіалів активно намагаються мінімізувати свій вплив на навколишнє середовище. Це сильно впливає на вибір способу життя, що варіюється від купівлі вживаного одягу та уникнення швидкої моди до відмови від керування автомобілем та переходу на вегетаріанське/веганське харчування. Так 33% покоління Z і 37% мілленіалів вже уникають покупки товарів «швидкої моди», а 25% покоління Z і 23% мілленіалів – планують це у майбутньому. Однак, тоді як шість із 10 покоління Z (59%) і мілленіалів (60%) готові платити більше за екологічні продукти і і послуги, більше половини (53% покоління Z і 55% мілленіалів) відзначають, що це стане важче або

неможливо, якщо економічна ситуація не покращиться. Приблизно чотири з п'яти респондентів кажуть, що хочуть, щоб бізнес робив більше для того, щоб споживачі могли здійснювати більш екологічні покупки, будь то підвищення доступності продуктів, «озеленення» ланцюжків поставок або використання екологічнішої упаковки [4].

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що свідоме споживання є одним з найголовніших чинників, що визначає особливості життя сучасного світового соціуму. Ціннісні орієнтири і загальна культура споживання, безумовно, впливає на ті мотиви, якими керується споживач у процесі вибору товару. Сучасне людство, у більшості випадків, демонструє розвиток свідомого ставлення до споживання, однак його висока вартість є значною перешкодою для поширення.

Список використаної літератури:

1. BlueYonder Survey: Consumers Interesting Sustainable Products and Practices Still High. URL: <https://media.blueyonder.com/blue-yonder-survey-consumers-interest-in-sustainable-products-and-practices-still-high/>.
2. Conscious Consumerism Understanding the dilemmas of today's consumer. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/deloitte-nl-consumer-conscious-consumerism-report-finaal.pdf>.
3. Is Good Still Growing? Highlights from the Tenth Annual Conscious Consumer Spending Index. URL: <https://goodmustgrow.com/cms/resources/ccsi/gmg2022ccsifinal.pdf>.
4. 2023 Gen Z and Millennial Survey Waves of change: acknowledging progress, confronting setbacks. URL: <https://www.deloitte.com/content/dam/assets-shared/legacy/docs/deloitte-2023-genz-millennial-survey.pdf?dl=1>.

ЗМІСТ

<i>Бойко В.А.</i> Нові вектори підтримки жертв Другої світової війни у контексті сучасних подій	3
<i>Борисова Ю.В.</i> Етичні дилеми досліджень у сфері соціальної роботи	5
<i>Вершина В.А., Михайлюк О.В.</i> Формування «суспільства знань»: проблеми і суперечності	7
<i>Голіков О.С.</i> Свято в сучасних умовах: інструменталізація, коммодифікація, політизація	9
<i>Гудзенко О.З.</i> Громадська думка українців щодо впровадження реформ державного сектору	11
<i>Зубченко О.С.</i> Зміни соціальної структури населення на тимчасово окупованих територіях Півдня України	13
<i>Ключник Р.М.</i> Бідність у країнах «глобального Півдня»: соціальний аспект	16
<i>Калашнікова Л.В., Черноус Л.С.</i> Соціальні ризики воєнного часу: масштаби і наслідки поширення	18
<i>Кривошеїн В.В.</i> Актуалізація полстерського підходу щодо проведення електоральних досліджень	20
<i>Лебеза С.В.</i> «Ворожіння за юзерпіками»: візуалізація ідеологій у популярній культурі	24
<i>Лепський М.А.</i> Архетипічне походження терору, як «вершника війни», та виміри сценарної відповіді	27
<i>Лобанова А.С.</i> Соціальний контроль в умовах війни: агенти і псевдоагенти та їх цілі	32
<i>Ніколенко В.В.</i> Самореалізація особистості: феноменологічний підхід ...	35
<i>Осетрова О.О.</i> Російсько-українська війна: соціальні зміни та їхні наслідки у сучасному українському суспільстві	43
<i>Приходько О.О.</i> Механізми відносин у сім'ї під час війни	45
<i>Савош Г.П.</i> Роль освіти в умовах сучасних суспільних трансформацій	48
<i>Сачко О.В.</i> Особливості призначення покарання у виді довічного позбавлення волі особам у віці до 21 року в Англії	50
<i>Скворець В.О.</i> Соціокультурні зміни в Україні в умовах війни	52
<i>Солнишкіна А.А.</i> Соціальна допомога дітям-сиротам: уроки Другої світової війни (соціологічний аналіз практик адаптації та реабілітації в рамках дослідження історії соціальної роботи)	56
<i>Скочинська-Прокопович Б.</i> Smart City – Жешув та його роль у підтримці українських біженців	59
<i>Сорока Ю.Г.</i> Повсякдення в окупації: етичні та епістемологічні питання соціологічного дослідження	61
<i>Ставченко С.В.</i> Підходи до розуміння сутності інформаційної безпеки ..	62

<i>Хижняк Л.М., Сичова В.В.</i> Громадські слухання в системі суспільних комунікацій на рівні територіальних громад	66
<i>Ходус О.В.</i> «Життя капслоком»: консюмеризація емоцій у суспільстві вражень	68
<i>Шмаленко Ю.І.</i> Етичні виклики професійної діяльності соціологів у цифрову епоху	71
<i>Шуліка А.А.</i> Когнітивна війна як форма впливу на політичну свідомість	73
<i>Щербак В.М.</i> Регіон: до питання методології дослідження	75
<i>Novikova O.V.</i> Modern methods of teaching English	79
<i>Suima I.P.</i> Terms of public management and administration: translation aspect	82
<i>Примаков К.Ю.</i> Змістовне наповнення концепту «політична медіація» ...	84
<i>Балійчук В.А.</i> Концепція солідаризму у фокусі соціально-гуманітарного знання	88
<i>Белозерцева Є.Є.</i> Цифровий портрет особистості як інструмент самоідентифікації у віртуальному просторі	93
<i>Бойко В.В.</i> Проблематизація історичної пам'яті в умовах українських реалій	95
<i>Величковський Р.В.</i> Академічна доброчесність в освітньому середовищі як передумова сталого соціального розвитку	97
<i>Воронцов В.В.</i> Імплементация досвіду Великобританії щодо впровадження деліберативних технологій у розв'язанні конфліктних ситуацій ...	101
<i>Денисенко Д.Г.</i> Ціннісна система українського суспільства: західні академічні дослідження	104
<i>Калінчук О.А.</i> Особливості самопрезентації у сучасному суспільстві: драматургічний підхід Е. Гофмана	108
<i>Малишко Б.В.</i> Навички «дизайн-мислення» у комплексі soft skills	110
<i>Ніколенко Ю.В.</i> Роль та місце адміністративного ресурсу у виборчій практиці	113
<i>Сорока М.В.</i> До питання змісту відновлення справедливості у виді довічного позбавлення волі	114
<i>Тесленко Б.Ю.</i> Інформаційний лобізм у сучасному суспільстві	116
<i>Шевчук О.А.</i> Міждисциплінарне осмислення поняття «організаційна культура»	119
<i>Яблуновський А.В.</i> Стан української національної ідентичності під час війни: про що свідчать соціологічні опитування	121
<i>Андрух Ю.В., Борисова Ю.В.</i> Соціальна педагогічна робота з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану	123
<i>Бабенко О.Ю., Редькіна Г.М.</i> Соціологічні дослідження у системі надання безоплатної правової допомоги	125

<i>Беляєва В.О., Сокурянська Л.М.</i> ChatGPT в освіті: сентиментальний аналіз	127
<i>Бугаєвський О.С., Шеломовська О.М.</i> Соціокультурні трансформації через міжнародну міграцію: погляд на статистику та практику	130
<i>Гоженко І.С., Верховод Л.І.</i> Тенденції розвитку ринку праці в Україні: актуальні дані	132
<i>Гончаренко А.С., Гудзенко О.З.</i> Інституційні практики знайомства та самопрезентації в соціальних мережах	135
<i>Догадайло М.В., Шеломовська О.М.</i> Мас-медійний потенціал соціальних мереж: новітні тренди	138
<i>Зуєвська М.М., Редькіна Г.М.</i> Історіографія закордонних досліджень стереотипу	141
<i>Ищенко С.С., Ходус О.В.</i> Особливості процесів адаптації в умовах російсько-української війни: приклад внутрішньо переміщених осіб (ВПО)	143
<i>Кілімченко Д.С., Ходус О.В.</i> Медіаспоживання як соціальна практика: специфіка прояву у студентському середовищі	145
<i>Колесник О.С., Редькіна Г.М.</i> Вплив російсько-української війни на трудову міграцію та її наслідки	149
<i>Малініна Г.О., Сорокіна Л.М.</i> Соціокультурний контекст становлення індустрії краси в сучасному суспільстві	151
<i>Пащенко М.І.</i> Професійні орієнтації вибору майбутньої кар'єрної траєкторії старшокласників: на прикладі малого міста	153
<i>Сокол О.А., Шмаленко Ю.І.</i> Кіберфольклор у фокусі сучасної соціології	156
<i>Тиха Т.О., Шеломовська О.М.</i> Свідоме споживання: аналіз результатів міжнародних соціологічних досліджень	159

Наукове видання

**Збірка матеріалів
VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Дніпро, 6 жовтня 2023 року)**

Здано на складання 07.10.2023. Підписано до друку 20.10.2023. Формат 60x84/16. Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. _____. Обл.-вид. арк. _____.
Наклад 100 пр. Зам. № _____

Свідоцтво про видавничу діяльність
розповсюдження видавничої продукції
Серія ДК № 5729 від 26.10.2017
видано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України
ТОВ «Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
49000, м. Дніпро, вул. Вернадського, 19/21
Тел./факс: (056) 745 15 95